

W 225 ROCZNICĘ UCHWALENIA KONSTYTUCJI 3 MAJA

HONOROWY PATRONAT PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ ANDRZEJA DUDY

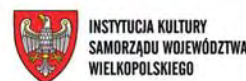
W 225 ROCZNICĘ UCHWALENIA KONSTYTUCJI 3 MAJA

MUZEUM ZIEMIAŃSTWA W DOBRZYCY ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY

63-330 Dobrzyca, ul. Pleszewska 5a, tel. 62 7413 039

www.dobrzyca-muzeum.pl

INSTYTUCJA KULTURY
SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO

KATALOG WYSTAWY

MUZEUM ZIEMIAŃSTWA W DOBRZYCY ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY

3 MAJA–2 PAŹDZIERNIKA 2016 R.

W 225 ROCZNICĘ UCHWALENIA
KONSTYTUCJI
3 MAJA

KATALOG WYSTAWY

DOBRZYCA 2016

Kurator wystawy: Szymon Balcer
Współpraca: Stanisław Borowiak
Opracowanie plastyczne: Alicja Ilgiewicz

Redakcja: Szymon Balcer, Stanisław Borowiak
Wstęp i laudacja: Wojciech Kochlewski
Komentarz historyczny: Michał Zwierzykowski
Autorzy haseł: Szymon Balcer, Stanisław Borowiak, Witold Garbaczewski, Marian Gucwa, Wojciech Kochlewski, Anna Miller, Bogusław Ruśnica, Agnieszka Skalska, Anna Szczepaniak
Opracowanie graficzne i skład: Elżbieta Wiśniewska
Fotografie: Szymon Balcer, Anna Fic-Lazor, Muzeum Narodowe w Kielcach, Muzeum Narodowe w Krakowie, Muzeum Narodowe w Poznaniu, Muzeum Narodowe w Warszawie
Druk: Zakład Poligraficzny SUPER PRINT
63-300 Pleszew ul. Kaliska 67, tel./fax 627 422 940

Wystawę przygotowano we współpracy i w oparciu o zbiory Pana Wojciecha Kochlewskiego, członka Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie, Muzeów Narodowych w Kielcach, Krakowie, Poznaniu i Warszawie, Muzeum Zamoyskich w Kozłówce oraz Muzeum Ziemi Koźmińskiej.

Na okładce:
Kazimierz Wojniakowski, *Uchwalenie konstytucji 3 Maja*.
Zbiory (i fot.) Muzeum Narodowego w Warszawie

ISBN: 978-83-935682-7-7

Patroni medialni:

O WYSTAWIE

Trudno przecenić znaczenie uchwalonej 225 lat temu, 3 maja 1791 r. *Ustawy Rządowej* dla ówczesnych i późniejszych dziejów naszej narodowej wspólnoty.

Dla uchwalającej ją generacji, doświadczonej klęską konfederacji barskiej i katastrofą pierwszego rozbioru, Konstytucja 3 Maja, wieńcząca dzieło Sejmu Czteroletniego, niosła nadzieję na skuteczną reformę państwa i wyrwanie go z niemal wiekowej obcej zależności. Nadzieje te, wzmagane pozytywnym przyjęciem *Ustawy Rządowej* w ówczesnej opinii światowej, przeciwstawiającej bezkrywawą „rewolucję polską” wydarzeniom rewolucji francuskiej, nie spełniły się. Pod względem politycznym i ustrojowym pogrzebały je przegrana kampania 1792 r., rządy Targowicy i rozbiory.

Pozostał symbol – i legenda. Z czasem w niepamięć odeszła połowiczność i niedoskonałość postanowień trzeciomajowego dzieła. Ostalo się to, co najważniejsze – pamięć o szerokim porozumieniu politycznym, entuzjazmie i zgodzie narodowej towarzyszącej jej uchwaleniu oraz dobrowolnym samoograniczeniu przez stan szlachecki własnych przywilejów w imię wyższych celów. Dla kolejnych generacji *Ustawa Rządowa* była – i jest nadal – dowodem tkwiących w narodzie sił żywotnych, dążenia do niepodległości i podmiotowości, brutalnie zduszonych siłą sąsiednich potęg. Wokół trzeciomajowej rocznicy koncentrowały się uroczystości niepodległościowe w okresie zaborów, ustosunkowywały się do niej rodzące się pod koniec XIX w. nowoczesne ruchy społeczne i polityczne, wreszcie po odzyskaniu niepodległości właściwą rangę obchodom rocznicowym nadało państwo polskie. Pamięć o majowym dziele pozostała nośnikiem postaw patriotycznych i niepodległościowych również w okresie II wojny światowej i później, za czasów PRL – wystarczy tu wspomnieć choćby nie tak odległe lata osiemdziesiąte, gdy przy ambiwalentnym stosunku władz do dziedzictwa Konstytucji, o rocznicach jej uchwalenia przypominały rozpędzane przez ZOMO demonstracje „Solidarności”.

Wszystkie powyższe, skrótowo tylko naszkicowane, aspekty dzieła Trzeciego Maja i pamięci o nim stara się przybliżyć tegoroczna wystawa eksponowana w dobrzyckim pałacu – rezydencji generała Augustyna Gorzeńskiego – bliskiego współpracownika króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i członka-założyciela Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej.

Większość eksponowanych obiektów, z pierwodrukami *Ustawy Rządowej* na czele, pochodzi ze zbiorów warszawskiego bibliofila Pana Wojciecha Kochlewskiego, bez którego wszechstronnej pomocy powstanie wystawy nie byłoby możliwe. Uzupełnieniem pochodzących z Jego zbiorów starych druków, prasy i pism ulotnych są wypożyczone z Muzeów Narodowych w Kielcach, Krakowie, Poznaniu i Warszawie, Muzeum Zamoyskich w Kozłówce oraz Muzeum Ziemi Koźmińskiej dzieła malarstwa, grafiki i medalierstwa, spośród których wymienić warto zwłaszcza pochodzący z Muzeum Narodowego w Poznaniu, a eksponowany na co dzień w Gołuchowie, portret Stanisława Augusta Poniatowskiego pędzla Marcelo Bacciarellego, który za czasów generała Augustyna Gorzeńskiego zdobił wnętrze dobrzyckiego pałacu. Z kolei Muzeum Narodowe w Warszawie użyczyło m.in. słynny obraz Kazimierza Wojniakowskiego przedstawiający uchwalenie Konstytucji 3 Maja oraz szkic Jana Matejki do jego obrazu „Konstytucja 3 Maja”, namalowanego z okazji hucznie obchodzonej w Galicji setnej rocznicy uchwalenia Konstytucji.

Autorzy wystawy

O DOKUMENTACH I ZNACZENIU USTAWY RZĄDOWEJ

Fragmenty Konstytucji 3 Maja, 1791, z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie

Wojciech Kochlewski – Bibliofil Młociński członek Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie.

ZA CO NALEŻY CENIĆ KONSTYTUCJĘ 3 MAJA

Fragmenty Konstytucji 3 Maja, 1791, z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie

Aleksandri Regis decreta {...} Anno 1505 -

Konstytucje sejmu w Radomiu w 1505 roku

De constitutionibus novis per ne per proclamationes publicadis O nowych konstytucjach wprowadzanych w życie poprzez urzędowe ogłoszenie

Aby przez nieznanomość nowej konstytucji, nikt nie uważał się za oszukanego, gdyby cokolwiek działo się przeciw konstytucji, która nie została podana do wiadomości ogółu, zdecydowaliśmy, pragnąc, we wszystkich postanowieniach naszych postępować w sposób nie budzący wątpliwości, żeby nikt nie był zobowiązany do przestrzegania nowej konstytucji, jeśli uprzednio nie zostanie urzędowo ogłoszona [przekład: Marek Janicki, za TYPOficyna FIRET Wiktor Krzysztoporski – na wystawie].

W I Rzeczypospolitej miano konstytucji nosiły wszelkie uchwały sejmowe.

Konstytucja 3 Maja to *Ustawa Rządowa*.

Oryginałami *Ustawy Rządowej* – KONSTYTUCJI 3 MAJA są rękopisy podpisane przez obu marszałków Sejmu [Wielkiego] i Konfederacji oraz członków Deputacji Konstytucyjnej. Znane są dwa egzemplarze, oba znajdują się w zbiorach Archiwum Akt Dawnych w Warszawie. Kilkakrotnie wydawano ich faksymile [na wystawie]. Trzeci, a w zasadzie pierwszy, bo prawdopodobnie to on był odcztany 3 maja na pamiętnej sesji, ma podpisy tylko marszałków¹. Podpisy pod oryginałami były składane po powtórnym uchwaleniu, w dniu 5 maja. I tego samego dnia (nieczę-

Fragmenty Konstytucji 3 Maja, 1791, z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie

sto tak czyniono) wydrukowane i zaniesione razem z rękopisem do grodu w celu dokonania oblaty. By stały się prawem.

Oficjalnym dokumentem, obowiązującym prawem, jest egzemplarz wydrukowany z formułami oblaty, świadczącymi o wpisaniu go do ksiąg miejskich, a następnie opatrzony suchą pieczęcią i podpisany przez pisarza ziemskiego i grodzkiego. W okresie Sejmu Wielkiego w Warszawie był nim Adam Skulski.

Jerzy Gutkowski, historyk, zajmujący się m.in. historią sejmu, badający również ówczesne rachunki zamkowe, mówił iż wszelkie konstytucje z formułami świadczącymi o oblatowaniu były drukowane z reguły w 300 egzemplarzach, a następnie rozsyłane do różnych miejsc w Rzeczypospolitej.

Do tej pory naliczyłem 21 egzemplarzy *Ustawy Rządowej* odbitych z dwóch nieco różniących się składów. Wśród nich tylko 4 podpisane i opatrzone pieczęcią. Na wystawie są obydwu. Egzemplarz z pierwszego odbicia – z podpisem Skulskiego i jego pieczęcią to **oficjalny dokument Konstytucji 3 Maja, oblatowany 5 maja – jest on relikwią narodową**.

Jest też dziesięć (w tym 2 reprinty, po francusku i niemiecku) różnych wydań z lat 1791-1792. Wydań *Ustawy Rządowej* w okresie niespełna piętnastu miesięcy jej obowiązywania – było kilkanaście. Ogólny ich nakład oceniany jest na 20-30 tysięcy egzemplarzy. Żaden z druków osiemnastowiecznych nie miał tylu edycji i nie osiągnął takiego nakładu. Badaniami pierwodruków Konstytucji 3 Maja zajmował się dr Jerzy Kowecki, jego ustalenia pochodzą z 1971 roku, na nich opierają się późniejsze publikacje. Dr Kowecki znalazł wówczas i umiejscowił tylko cztery egzemplarze pierwodruków *Ustawy Rządowej*, w tym

dwa podpisane. Nie wiem, czy ktokolwiek później (po za mną – amatorem) zajmował się tym problemem.

Artykuły henrykowskie z 12 maja 1573 r. były obowiązującym prawem zasadniczym przez 218 lat – do 3 Maja 1791 r. Niezmienne, każdy wstępujący na tron Rzeczypospolitej musiał ich wraz z *pacta conventa* – umową pomiędzy monarchą a Narodem, formułowaną dla każdego panującego, przestrzegać.

3 maja 1791 r., oba te dokumenty leżały w sali sejmowej na stole obok tronu. Wśród oponentów *Ustawy Rządowej* z 3 maja najgorętsze sprzeciwy budziła zasada dziedziczności tronu, spreczna z prawem do wolnej elekcji, zawartym w *Artykułach henrykowskich*, sformułowanych kilka miesięcy przed ich podpisaniem, podczas bezkrólewia, 28 stycznia 1573 r. – w akcie Konfederacji warszawskiej.

Po uchwaleniu Ustawy Rządowej i praw jej towarzyszących *Kalendarzyk Polityczny na rok 1792*, porównując „Cztery Konstytucje Wielkich a Wolnych Narodów”, podaje:

Trudno nie przyznać, że dopiero od trzeciego maja, zaczęła mieć Polska porządną Konstytucję. O jej dobroci kto chce gruntownie sądzić, niech sądzi z porównania. Stosowanie Konstytucji naszej do Rządu Aten, Sparty, Rzymu, do rządów dzisiejszych Genui, i innych drobnych Rzeczpospolitych, byłoby bardzo mylne: bo inny jest rząd dla jednego Miasta inny dla Wielkiego Narodu. Stosujmy tedy Rządową Ustawę naszą, do rządu Wielkich a Wolnych Narodów. Tym końcem kładą się tu cztery Konstytucje: Angielska, która za wzór innym służyła. Amerykańska, która się z niej uformowała. Polska, która z obydwu korzystała, na koniec Francuska, która razem te trzy wzory przed sobą miała.

Dywagacje, którą była Konstytucja 3 Maja w Europie czy na świecie są bez sensu, pozwalają przemilczać jej faktyczną niezwykłość i znaczenie. A powtarzanie, iż była zamachem stanu, nie wyjaśniając przyczyn, dlaczego została uchwalona bez zachowania obowiązujących procedur jest, moim zdaniem, po prostu nadużyciem umożliwiającym deprecjonowanie jej niezwykłości i wielkości.

Tak. Przy uchwalaniu ustawy majowej procedury złamano, jednak rzadko się przypomina, iż 5 maja konstytucja została powtórnie przyjęta, praktycznie przez aklamację, a w Rzeczypospolitej sejmiki lutowe w roku 1792 przyjęły ją w przeważającej liczbie (litewskie wszystkie, a w Koronie 90%). Naród, w ówczesnym rozumieniu tego słowa – liczna rządząca szlachta, zjednoczył się. Zgodnie połączyły się obydwu stronnictwa dążące do zreformowania Rzeczypospolitej, a widzące zreformowane Państwo inaczej. Znalazło to bardzo wyraźne odbicie w preambule.

Ustawa Rządowa spotkała się w Europie z wielkim uznaniem. Pojawiły się jej tłumaczenia na język niemiecki, francuski i angielski. Pierwsze francuskie wydanie ukazało się jeszcze w Warszawie, nakładem Piotra Dufoura, kolejne już w Paryżu. Konstytucję wydano także po niemiecku (w warszawskiej drukarni Michała Grölla) i dwukrotnie w Londynie. Wpływowy ówczesny miesięcznik „Gentleman’s Magazine” wydał suplement za rok 1791 z tekstami konstytucji francuskiej i polskiej. Konstytucja cieszyła się szczególnym poważaniem zwłaszcza w Wielkiej Brytanii. Edmund Burke (1729–1797), irlandzki filozof, od 1766 parlamentarzysta, czołowy polityk partii wigów, twórca nowoczesnego konserwatyzmu, krytyk rewolucji francuskiej, zarazem najwybitniejszy pisarz polityczny swoich czasów mówił o polskich rewolucyjnych przemianach:

Wobec tej zmiany, cnota ani się sromać, ani cierpieć nie ma powodu, raczej tylko radować się i chlubić. Jak dotąd, jest to niezawodnie najczystsze dobrodziejstwo, jakie kiedykolwiek ludzkość spotkało. Widzimy bezrząd i niewolę jednym zamachem zniesione, tron wzmacniony ku opiece ludu, bez szkody dla jego swobody, obce intrygi na zawsze usunięte przez zamianę korony elekcyjnej na dziedziczną, a co tkliwe-go zdumienia przedmiotem, panujący król, gorącą miłością kraju swego natchniony, dążący z równym zapalem, zręcznością, podstępem do utrwalenia przyszłości obcych książąt rodziny, z jaką ludzie ambitni nad wyniesieniem własnej pracują. Dziesięć milioów mieszkańców doprowadzonych do stopniowego, zatem bez szkody dla siebie i państwa wyzwolenia z więzów, nie już cywilnych i politycznych, które ducha krępują, ale z osobistej niewoli. (...) Ani jeden człowiek, który by poniósł szkodę lub cierpiał upodlenie, wszyscy, od króla aż do wyrobnika, w lepszym, niżeli byli stanie. Każda rzecz w swoim miejscu i rzędzie

^[1] Jeśli tak było to rację mają ci z badaczy, którzy twierdzą, iż Deklaracja Stanów Zgromadzonych była uchwalona 3 a nie 5 maja, chyba, że czytając tekst Ustawy Rządowej ją pominięto, bo w tym rękopisie jest zawarta. Nie ma jej zaś w egzemplarzach podpisanych przez wszystkich dwunastu członków Deputacji Konstytucyjnej. Jest osobnym aktem, ale jednocześnie z Ustawą Rządową oblatowanym.

*pozostała, lecz każda naprawiona i uleczona. Dodajmy do tego osobliwego cudu, do tej niebywalej zgody mądrości i szczęścia, że ani jedna kropla krwi nie przelana, żadnej zdrady i krzywdy, ani sroższych od miecza potwarzań, żadnych gwałtów zadanych religii i obyczajom, nikt złupiony, więziony ni wygnany*².

W moim odczuciu ustawy Sejmu Wielkiego z *Ustawą Rządową* były kolejnym powstaniem mającym na celu odzyskanie niepodległości i suwerenności Państwa. Powstaniem nie zbrojnym, a umysłowym.

Zwracam też uwagę na znajdujące się na wystawie *Uniwersał Konfederacji Generalney Koronney* dany pod Targowicą dnia 19

miesiąca maja 1792 roku: {...} *dzień Trzeci maia został Epoką zbrodni przeciwko Rzeczypospolitej wykonanej. {...} Konstytucją 3. Maja jako grobem Wolności i Rzeczypospolitej będąca wszystkimi siłami niszczyć będę {...}*

oraz *Deklaracya* dana w Warszawie Maia 7/18 dnia 1792 Roku: Wolność y niepodległość Nayiaśniejszey Rzeczypospolitej Polskiej *wzbudzał zawsze we wszystkich iej Sąsiadach pilną o nią troskliwość {...}*. [Jakob Bulhakow, poseł Rosji, kawaler Orderu Orła Białego i Św. Stanisława]

PS. Zapraszam do organizowania kolejnych wystaw i prelekcji połączonych z pokazem wybranych eksponatów.

należy się owa wdzięczność. Z całą pewnością nie za to, co dziś często komentatorzy różnych wydarzeń trzciemajowych obchodów przypominają, kierując się retoryką zawodów sportowych, że polska Konstytucja majowa była „pierwsza w Europie, a druga na świecie”, po konstytucji USA, uchwalonej w 1787 r. Przełomowe, ważne dla państw i narodów akty prawne nie fundują swojej rangi na kolejności powstawania – to oczywiste. Tym bardziej, że przecież można przypomnieć inny fakt – wcześniej niż polską konstytucję uchwalono w 1755 r. ustawę konstytucyjną dla efemerycznej, istniejącej zaledwie kilkanaście lat, republiki korsykańskiej⁴. Idąc jeszcze dalej, można by skutecznie argumentować, że funkcję konstytucji w dawnej Rzeczypospolitej przez ponad dwa stulecia odgrywały *Artykuły henrykowskie*, spisane i uchwalone podczas pierwszego bezkrólewia po śmierci ostatniego Jagiellona, w 1573 r. A zatem może byliśmy pierwsi w świecie...? Nie o to jednak chodzi.

Co zatem takiego ma w sobie, co sprawiła Konstytucja, której faktyczne obowiązywanie trwało niezwykle krótko, którą anu-

lowano jeszcze przed zatwierdzeniem II rozbioru Polski, podczas ostatniego sejmku Rzeczypospolitej w Grodnie w 1793 r.? Dlaczego świętować rocznicę uchwalenia aktu prawnego, który nie zapobiegł ostatecznej likwidacji państwa w 1795 r., a jak twierdzą niektórzy, nawet ją przyspieszył? Nasuwa się również pytanie, z jakich powodów tradycja czczenia rocznic uchwalenia Konstytucji trwa już, pomimo burzliwych losów państwa i narodu, ponad 225 lat?

W dniu 3 maja 1791 r., po wielogodzinnych obradach sejmowych ostatecznie uchwalono ją w sali senatorskiej Zamku Królewskiego w Warszawie. Po procesyjnym przemarszu do kolegiaty Św. Jana, odśpiewano uroczyste *Te Deum*. Konstytucja zaczęła nie tylko obowiązywać (ogłoszona oficjalnie w aktach grodu warszawskiego w dniu 5 maja), ale wzbudziła ogromne emocje – zarówno te entuzjastyczne, pozytywne i optymistyczne, jak również krytyczne, wrogie i głoszące klęskę wolności. Obie strony sporu politycznego wykorzystały od razu w walce na argumenty wszystkie ówczesne środki przekazu, takie jak niezliczone druki ulotne, gazety (zarówno krajowe, jak i zagraniczne), wiersze i pieśni⁵, obszerną korespondencję. Zwolennicy podkreślali przełomowość postanowień Konstytucji, wyzwolenie państwa i narodu spod obcej oraz krajowej przemocy, tłumiącej dotychczas wolność. Oponenci wskazywali przede wszystkim na wiele proceduralnych uchybień, których skutkami dla wolności, której uczyniono krzywdę w samej świątyni prawodawstwa, jaką był sejm. Oskarżano, najczęściej przejawiając fakty, króla i zwolenników *Ustawy Rządowej* o sprowadzenie wojska w pobliże Zamku Królewskiego, celowe rozbudzenie emocji wśród mieszkańców stolicy, którzy tłumnie wylegli na ulice miasta, oczekując czegoś ważnego, domagając się reform⁶.

⁵ Wiersze *polityczne Sejmu Czteroletniego*, oprac. K. Maksimowicz, cz. 1, Warszawa 1998, s. 20; o propagandzie doby Sejmu Wielkiego zob. m.in. P. Ugniewski, *Miedzy absolutyzmem a jakobinizmem*. „Gazeta Lejdejska” o Francji i Polsce 1788-1794, Warszawa 1998.

⁶ K. Zienkowska, *Sławetni i urodzeni. Ruch polityczny mieszczaństwa w dobie Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1976, s. 202 i nn.

⁷ Szerzej o kwestiach związanych z „rewolucyjnością” Konstytucji 3 Maja, opiniach o niej wśród współczesnych w kraju i zagranicą, a także o roli Konstytucji w dziejach kolejnych wydarzeń poprzedzających upadek Polski w 1795 r. zob. w: A. Grześkowiak-Krwawicz, *Czy rewolucja może być legalna? 3 maja w oczach współczesnych*, Warszawa 2012.

⁸ A. Grześkowiak-Krwawicz, *Czy rewolucja może być legalna?*, s. 17.

⁹ B. Leśnodorski, *Dzieło Sejmu Czteroletniego*, Wrocław 1951, s. 139 i nn.

Obie strony często stosowały w swej retoryce w odniesieniu do wydarzeń majowych pojęcie „rewolucja”. Rewolucyjność wydarzeń 3 maja nie budziła wówczas wątpliwości zarówno w kraju, jak i za granicą. Dziś wydaje się to zupełnie bezzasadne z jednej, prostej przyczyny. Nasze współczesne rozumienie pojęcia „rewolucja” jest zupełnie odmienne od tego, jakie funkcjonowało w końcu XVIII w. Za rewolucyjną uważano wówczas każdą gwałtowną zmianę, niezależnie czy dokonywała się zgodnie z prawem, czy wbrew niemu, przy użyciu siły czy pokojowo. Było to typowe dla społeczeństw konserwatywnych, które obawiały się wszystkiego co nagłe i niespodziewane. Obecnie, po wydarzeniach rewolucji francuskiej i długim ciągu podobnych wydarzeń w Europie XIX i XX w. wyobrażamy sobie rewolucję jako coś krwawego, niszczącego, obalającego wszelki porządek i na gruzach tworzącego całkiem nowy. Ówczesni Polacy mieli jednak zupełnie inne wyobrażenia, a polska majowa rewolucja była zupełnie bezkrwawa i pokojowa⁷.

Często przypominany jest fakt, że przyjęcie Konstytucji dokonało się w atmosferze zamachu stanu, „rewolucji”, co potwierdzać może już głos samego marszałka Sejmu Wielkiego Stanisława Małachowskiego, który miał według zapisów diariusza sejmku podczas obrad określić dzień 3 maja „dniem rewolucji dla zbawienia ojczyzny”⁸. Przygotowując się do przyjęcia ustawy, nad którą pracowano już od dłuższego czasu na forum specjalnej sejmowej deputacji do poprawy formy rządu, ale przede wszystkim w zaciszu gabinetów, przy udziale kilku zaufanych osób (oprócz samego króla byli to ksiądz Hugon Kołłątaj, Ignacy Potocki, jeden z dwóch marszałków Sejmu Wielkiego Stanisław Małachowski oraz Włoch, ksiądz Scipione Piattoli, sekretarz królewski), zastosowano kilka zabiegów⁹. Po przerwie wielkanocnej obrady stanów połączonych (króla, senatu i izby poselskiej) rozpoczęły się oficjalnie w dniu 3 maja – w Sali Senatorskiej

² Cyt. za: Paweł Popiel, *Powstanie i upadek Konstytucji 3 Maja*, Kraków 1891.

³ Jest to jedno ze zdań z preambuły do Konstytucji 3 Maja (*Ustawa rządowa. Prawo uchwalone dnia 3 maja roku 1791*, s. 4 – reprint wykonany w 1985 r. przez Bibliotekę Kórnicką z druku Konstytucji wypuszczonego w licznym nakładzie spod prasy drukarskiej warszawskiego drukarza Piotra Dufoura).

⁴ D. Carrington, *The Corsican Constitution of Pasquale Paoli (1755-1769)*, „The English Historical Review” 88 (1973), nr 348, s. 481-503.

obecnych było zaledwie 182 z około 500 posłów i senatorów, z których tylko 72 można było uznać za mniej lub bardziej opozycyjnych. Aby wzmocnić poczucie zagrożenia, na początku obrad ogłoszono wieści z fałszywych depesz od polskich dyplomatów, donoszących o rzekomych nowych planach rozbiorowych, a plotki o mającym dokonać się ważnym wydarzeniu ro zgłoszono również w Warszawie, pobudzając mieszczan do wyjścia na ulice. Zamiast planowanych zwykłych spraw skarbowych, pod obrady wniesiono przygotowany potajemnie projekt, bez zachowania zwykłych procdur sejmowych, stosowanych podczas obrad Sejmu Wielkiego. Nakazywały one każdy nowy projekt odesłać pod obrady właściwej deputacji, a później w postaci druku, na 3 dni przed głosowaniem, rozesłać posłom pod rozważę¹⁰.

Po długich, ponad siedmiogodzinnych dyskusjach, zignorowaniu zgłaszanych przez opozycję wielu protestów, z których najbardziej spektakularny, choć raczej z kategorii teatralnych, był gest posła kaliskiego Jana Suchorzewskiego, grożącego zabiciem własnego sześciolatniego synka z okrzykiem: „zabiję własne dziecko, aby nie dożyło niewoli, którą ten projekt krajowi gotuje” – do takiej tragedii oczywiście nie doszło. Ostatecznie, około 18.00 ponownie postanowił odezwać się do uczestników debaty król. Podniesioną rękę uznano jednak nie za prośbę o głos, a gotowość do zaprzysiężenia *Ustawy Rządowej*, do czego niezwłocznie przystąpiono (ponownie ignorując teatralny protest Suchorzewskiego), a dzieło stało się faktem. Uroczysta msza w kolegiacie tylko dopełniła całości¹¹. Okrzyki radości i wiwaty warszawiaków zagłuszyły protesty nielicznych. Ostatecznie manifestację złożoną w urzędzie grodzkim przeciwko Konstytucji w dniu 4 maja podpisało tylko 27 posłów i 1 senator, z których część później wycofało się. Oficjalne podpisanie tekstu *Ustawy Rządowej* i oblatowanie w księgach grodu warszawskiego nastąpiło 5 maja 1791 r. – tym samym stała się

ona obowiązującym prawem¹². Warto również zwrócić uwagę na mistrzostwo i precyzję formułowania w Konstytucji reform mniej popularnych, które mogły budzić opór – na przykład najtrudniejszą z reform, dotyczącą dziedziczności tronu polskiego wprowadzano zaczynając od słów: „Tron polski elekcyjnym przez familie mieć na zawsze chcemy i stanowimy”¹³. Trudno sobie jednak wyobrazić, abyśmy mieli świętować sukces taktyczny majowego „zamachu stanu” czy jego „rewolucyjność”. Co więc jeszcze powinno budzić nasz szacunek?

Konstytucja majowa nie jest aktem obszernym. Liczy zaledwie 11 niezbyt długich artykułów, poprzedzonych preambułą. Poświęcone są kolejno określeniu religii panującej – którą w sposób oczywisty dla ówczesnych była religia katolicka, dalej kwestiom społecznym, które opisano w trzech artykułach: „Szlachta ziemianie”, „Miasta i mieszczanie”, „Chłopi włościanie”. Dalszych kilka artykułów zawiera opisanie najważniejszych elementów ustroju państwa, a mianowicie w artykule piątym inkorporowano do polskiej praktyki istniejącą już jakiś czas koncepcję francuskiego myśliciela Monteskiusza o trójjpodziale władz, która jest fundamentem ustrojów państwowych również i dziś¹⁴. Rozwinięto tę zasadę w artykułach szóstym, siódmym i ósmym, omawiając władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. W kolejnych dwóch artykułach, w związku z wprowadzeniem dziedziczności tronu, ustalono kwestie ewentualnej regencji na wypadek niemożności wypełniania obowiązków przez króla oraz sprawę edukacji synów królewskich, których jako potencjalnych przyszłych władców chciano odpowiednio ukształtować. Ostatni artykuł poświęcono bardzo lakonicznie kwestiom sił obronnych narodu, czyli wojsku, które miało być w myśl Konstytucji nastawione wyłącznie na obronę państwa, nie na jakąkolwiek ekspansję. Trzeba jednak uwzględnić fakt, że Konstytucja jako ustawa ramowa, inkorporowała w swój obręb akty uchwalone wcześniej (konstytucje o sejmikach

i miastach królewskich), a po 3 maja sejm uchwalił jeszcze kilkanaście ważnych ustaw (konstytucji – bo takie miano nosiła każda ustawa uchwalana przez sejm staropolski)¹⁵, tworzących wspólnie z Ustawą Rządową fundament prawny ustroju monarchii konstytucyjnej, jaką miała się stać Rzeczpospolita, drugie obok Wielkiej Brytanii państwo, które konsekwentnie będzie w Europie taki ustrój budować¹⁶. Jak już wiemy, bezskutecznie.

Próżno jednak szukać w zapisach Konstytucji zapisów rewolucyjnych w naszym tego słowa rozumieniu, znaleźć natomiast można wiele zachowawczych, wydawałoby się nawet wstecznych wobec idei oświeceniowych oraz postulatów zgłaszanych chociażby w rewolucyjnej Francji. Niektórzy krytycy uważają, że nadmierna konserwatywność postanowień Konstytucji uniemożliwiła większą aktywizację szerszych rzesz mieszkańców Rzeczypospolitej. Jest to jednak zarzut całkowicie chybiony, nie uwzględniający ówczesnych realiów społecznych i politycznych. Trzeba pamiętać, że narodem politycznym była wówczas bardzo konserwatywna nadal, pomimo trwających już bez mała trzy dziesięciolecia reform, szlachta, której przedstawiciele tekst Konstytucji tworzyli. Wiele zapisów *Ustawy Rządowej* i tak pozostawało na granicy tego, co można było zaakceptować – mimo to udało się. W lutym 1792 r. odbyły się w całym kraju sejmiki deputackie, na których przedstawiono treść Konstytucji. Poza odosobnionymi przypadkami, bez zadnych poważnych nacisków 90% sejmików przyjęło ją przychylnie. Historycy nazwali ten fakt swego rodzaju „referendum trzeciomajowym”¹⁷. Zarówno stan mieszczański, jak i chłopski były w Rzeczypospolitej zdecydowanie zbyt słabe i podzielone, aby wywierać mocniejszy nacisk, o masowych i gwałtownych wystąpieniach nie wspom-

niawszy¹⁸ – nowoczesny naród polski bez podziałów stanowych i z ukształtowaną świadomością dopiero zaczął powstawać, między innymi pod wpływem potężnych impulsów płynących z reform Sejmu Wielkiego.

Sukcesów i wartości Konstytucji 3 Maja trzeba więc szukać gdzie indziej. Już w sam dzień uchwalenia rozpoczął się proces jej mitologizacji. Szybki kres obowiązywania oraz upadek państwa sprawiły, że Konstytucja zaczęła żyć wyłącznie jako mit¹⁹. Jak napisał francuski myśliciel społeczny George Sorel, miejsce faktów historycznych zajął obraz „nie odpowiadający obiektywnej rzeczywistości, natomiast inspirujący i pobudzający do działania”²⁰. Pisząc, mówiąc, recytując i śpiewając o Konstytucji majowej podkreślano często wielki entuzjazm jaki wywołała, wskazywano, że uchwalono ją jako owoc zgody i przyjęto powszechnie. Cele, jakie miała osiągnąć, były bliskie niemal wszystkim – wzmocnienie państwa, wydobycie go z upokorzeń obcej podległości, budowa władz centralnych i terenowych gwarantujących bezpieczeństwo narodowi, między innymi dzięki wysunięciu na piedestał sejmu strzegącego interesów narodu. W Konstytucji próbowano wprowadzić wiele reform, które wcześniej blokowała brutalnie Rosja przy pomocy obecnego w Warszawie swojego ambasadora, a często również wojska. Uwzględniono w niej mieszczan, a nawet wspomniano o chłopach (choć zdaniem niektórych nazbyt lakonicznie). Poza tym, co trzeba wyraźnie podkreślić, system opisany przez *Ustawę Rządową* nie był jedynie zbiorem przejętych wzorców zachodnich, oświeceniowych, choć były one w nim obecne. Większość postanowień i rozwiązań była głęboko zakorzeniona w polskiej tradycji ustrojowej, co spowodowało, że większość narodu politycznego mogła przyjąć ją jako własną. Analizując artykułu

^[1] Ustawa Rządowa była drukowana w niezliczonej liczbie wydań przez ponad 200 lat. M.in. Biblioteka Kórnicka w 1985 r. wydała w postaci reprintów Ustawę oraz cały pakiet najważniejszych, uzupełniających ją konstytucji

^[2] Anglicky rozpoczęli budowę monarchii konstytucyjnej już w 2. połowie XVII w. (S. Plaza, Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. 1, Kraków 1997, s. 196).

^[3] W. Szczygielski, Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 r., Łódź 1994.

^[4] Radykalne i brutalne zajścia, do jakich dojdzie już podczas insurekcji kościuszkowskiej w 1794 r. w Warszawie i Wilnie, kiedy powieszono kilka wysoko postawionych osób oskarżonych o zdradę narodu (część z konieczności powieszono jedynie in effigie, czyli w postaci portretów), miały charakter raczej wyjątkowy (zob. J.M. Rymkiewicz, Wieszanie, Warszawa 2007).

^[5] A. Grześkowiak-Krwawicz, Czy rewolucja może być legalna?, s. 155.

^[6] Cyt. za: Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych, Warszawa 1983, s. 219.

henrykowskie z 1573 r. i reformy Sejmu Wielkiego można odnieść nieodparte przekonanie o istnieniu konsekwentnej kontynuacji pewnych procesów, które zapoczątkowane w końcu XVI w., zastygłe w stadium konstruowania na ponad 200 lat, znalazły swe zwieńczenie właśnie w latach 1788-1792. Owe 200 lat miało jednak zaważyć na losach Polski.

Przegrana wojna w obronie Konstytucji, zakończona kapitulacją króla i wielu reformatorów, zdradzieckie działania nielicznej grupy magnatów, organizujących pod rosyjskimi sztandarami rzekomo wolnościową konfederację targowicką (pozbawioną najmniejszego choćby, realnego zaplecza w narodzie szlacheckim), przypieczętowały los nie tylko dzieła majowego, ale również całego państwa²¹. Jednak co ważne, na tle podejmowanych przez Sejm Wielki działań jaskrawo prezentowała się przemoc państw zaborczych, które brutalnie stłumiły wolę narodu podnoszącego się z upadku. Tego argumentu chwycać się będzie wielu historyków, polityków i nauczycieli, kształtując świadomość narodową i historyczną powstającego w okresie zaborów, nowoczesnego narodu polskiego. Mitowi 3 Maja towarzyszyć będą kolejne symbole i mity, m.in. powstanie Kościuszki, epepeja Legionów i Napoleona, etos powstańczy. Próby wyjaśniania przyczyn upadku Polski wyłącznie winami własnymi i krytyką zacofanego ustroju, lansowane szczególnie mocno przez historyków związanych z tak zwaną „szkołą krakowską”, z Walerianem Kalinką, Michałem Bobrzyńskim i Józefem Szujskim na czele, będą musiały rywalizować z jaśniejszym obrazem przeszłości opisywanym przez historyków „szkoły warszawskiej” (m.in. Tadeusza Korzona i Władysława Smoleńskiego), między

innymi właśnie dzięki 3 maja²². Polacy walczący o wolność i niepodległość kraju dzięki dziełu Sejmu Wielkiego będą mogli bez wstydu, z podniesioną głową spoglądać na przeszłość swego państwa.

Święto Konstytucji uchwalono już 5 maja 1791 r., nakazując corocznie, w dniu imienin króla 8 maja, w święto Św. Stanisława, czcić najwyższą Opatrzność, między innymi za to, że „ojczyzna śmiało i bezpiecznie po tylu nieszczęściach odetchnąć może”²³. Ponieważ uzyskano dyspensę papieską i zgodę na przeniesienie imienin królewskich na dzień 3 maja, można było powiązać oba wydarzenia pod jedną datą²⁴. Świętowano już pierwszą rocznicę 3 maja w całym państwie – w stolicy, w większych i mniejszych miastach Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego, z udziałem wszystkich stanów²⁵. Próbowano uczcić rocznicę również w 1793 r., już pod rządami Targowicy i przy obecności wojsk rosyjskich – można przyjąć, że była to pierwsza w dziejach Polski nielegalna manifestacja²⁶.

Święto majowe w różny sposób świętowano i czczono w okresie zaborów, często spotykając się z represjami zaborców, szczególnie ostrymi w zaborze rosyjskim. Najswobodniej czyniono to w zaborze austriackim, w szczególności w 2. połowie XIX w. – setna rocznica Konstytucji przypadła przecież pod zaborami. Z tej okazji m.in. powstał słynny obraz Jana Matejki „Konstytucja 3 Maja”, znajdujący się obecnie na Zamku Królewskim w Warszawie, prezentujący nie sam moment uchwalenia, ale radosną procesję wkraczającą do kolegiaty Św. Jana – właśnie to wyobrażenie wyryte jest w świadomości wielu pokoleń Polaków²⁷.

Po odzyskaniu niepodległości, już na mocy uchwały Sejmu Ustawodawczego 29 kwietnia 1919 r., odnowiono święto narodowe 3 Maja, zapisując w stosownej ustawie: „Dzień 3 Maja, jako rocznica Konstytucji 1791 roku, ustanawia się w całej Rzeczypospolitej Polskiej jako uroczyste święto po wieczne czasy”²⁸. Świętowano je z należną czcią i starannością. W 1924 r., dla dodatkowego wzmocnienia uroczystości 3 Maja, papież Pius XI przeniósł na ten dzień ustanowione już w 1920 r. przez Benedykta XV święto Matki Boskiej Królowej Polski, obchodzone od tej pory stale w kalendarzu liturgicznym Kościoła polskiego.

Po II wojnie światowej utrzymywano majowe święto jeszcze do 1946 r., kiedy jednak zaczęły towarzyszyć mu protesty i manifestacje przeciwko nowym władzom komunistycznym, 18 stycznia 1951 r. oficjalnie zostało zniesione przez sejm – nie

podano wówczas żadnego uzasadnienia, po prostu pominięto święto w wykazie dni wolnych od pracy i anulowano wszystkie wcześniejsze akty prawne w tej sprawie. Świętować za to miano dzień 1 maja²⁹. Dopiero w 1981 r., jeszcze nieoficjalnie, dzięki inicjatywie „Solidarności”, powrócono do upamiętniania i czczenia rocznic tego ważnego w dziejach narodu wydarzenia, do kalendarza ważnych świąt historyczny zaliczono je jednak dopiero w 1989 r., a pełnej restytucji święta narodowego dokonał sejm kontraktowy w specjalnej ustawie z 6 kwietnia 1990 r., ustanawiając jednocześnie ten dzień dniem wolnym od pracy³⁰. W tym też roku w całym państwie uroczyście oddano hołd twórcom Konstytucji. Po dziś dzień co roku, w różny sposób upamiętnia się i przypomina wydarzenia sprzed ponad 200 lat – nasza obecność podczas otwarcia wystawy trzeciomajowej w Dobrzycy jest tego najlepszym przykładem. „Vivat Król, Vivat Naród, Vivat Wszystkie Stany!”.

Wojciech Kochlewski

LAUDACJA WYGŁOSZONA PODCZAS WERNISAŻU WYSTAWY, BEZPOŚREDNIO PO WYSTĄPIENIU PROF. MICHAŁA ZWIERZYKOWSKIEGO (INSTYTUT HISTORII UAM).

(Wystawa w Galerii Sztuki Uniwersyteckiego Centrum Kultury, 15.05.2014)

Nie wiedziałem, że obecny tu prof. Zwierzykowski w takim stopniu zgadza się z tym co przygotowałem. Ja nie jestem historykiem, nie jestem fachowcem. Cieszy mnie, iż poglądy nasze są tak zbieżne. Jestem tylko amatorem-bibliofilem któremu prawie 17 lat temu Los powierzył dokument *Ustawy Rządowej*. Powierzając nałożył określone zobowiązanie.

Uważam, iż Konstytucja 3 Maja, jej historia, jej dokumenty powinny jednoczyć naród, tak jak niedawno jednoczyły prawie

wszystkich polityków obchody rocznicy chrztu Polski. Ale czy tak jest? Czy w dniach dzisiejszych tak może być? Czy dzisiaj nie powinna być również przypomnieniem, swoistym *Memento mori*?

Franciszek Ksawery Branicki (1730-1819), mąż Aleksandry von Engelhardt, osoby niezwykle skąpej, będącej prawdopodobnie córką Katarzyny II.

Seweryn Rzewuski (1743-1811), który lata 1767–73 spędził w na zesłaniu w Kałudze. Znamienne, iż gen. Jaruzelski przeszedł przez szkołę życia na zsyłce w Kazachstanie.

Stanisław Szczęsny Potocki (ok. 1751/2–1805), najbogatszy magnat Rzeczypospolitej „królewiatko”, powszechnie uważany za mało inteligentnego, wręcz ograniczonego umysłowo, po śmierci, przed pogrzebem został wywleczony z trumny, rozdiany a ciało jego nago porzucone w kącie kościoła.

²¹ Więcej o wojnie w obronie Konstytucji i jej upadku zob. A. Wolański, *Wojna polsko-rosyjska 1792 r.*, Warszawa 1996.

²² A.F. Grabski, *Zarys historii historiografii polskiej*, Poznań 2010, s. 126-128, 136-141. Koncepcję godzącą oba skrajne stanowiska wyłożył w swoim świetnym artykule B. Leśnodorski, *Rozbiory Polski. Układ elementów działających*, [w:] tegoż, *Historia i współczesność*, Warszawa 1967, s. 101-150, wskazując, że upadek Polski spowodował spłot wielu czynników.

²³ „Deklaracja Stanów zgromadzonych” z dnia 5 maja 1791 r. (Volumina legum, t. 9, Kraków 1889, s. 226 – tam też, na wcześniejszych strona znaleźć można tekst samej *Ustawy Rządowej*).

²⁴ J. Michalski, *Witaj majowa jutrenko*, s. 54.

²⁵ F. Sawicka, *Uroczystości dla uczczenia pierwszej rocznicy Konstytucji 3 Maja*, [w:] *Rok monarchii konstytucyjnej. Piśmiennictwo polskie z lat 1791-1792 wobec Konstytucji 3 Maja*, red. T. Kostkiewiczowa Warszawa 1992, s. 177-194.

²⁶ B. Leśnodorski, *Polscy jakobini*, Warszawa 1960, s. 375; A. Grześkowiak-Krwawicz, *Czy rewolucja może być legalna? 3 maja 1791 w oczach współczesnych*, Warszawa 2012, s. 173-174.

²⁷ J. Krawczyk, *Matejko i historia*, Warszawa 1990.

Józef Korwin Kossakowski (1738–1794), biskup inflancki i kurlandzki, jurgielnik ambasady rosyjskiej – pobierał z niej 1500 dukatów rocznie. Przewodniczący deputacji do konstytucji, zobowiązany przez sejm do jej podpisania. Targowiczanie z wyroku sądu powieszony w Warszawie 9 maja 1794 roku.

Jan Suchorzewski (1740/54–1804/9), poseł, namówiony przez poprzedniego, gorąco, teatralnie, protestujący na sali sejmowej, jak uważał, przeciwko niewoli wprowadzanej przez Konstytucję.

Dyzma Tomaszewski (1749–1825), konfederat barski.

Prawie wszyscy oni naprawdę uważali się za obrońców demokracji i przez wielu za takich byli uważani.

Stali na czele tych, co przede wszystkim bali się tyranii królów dziedziczących tron.

Zawierzali gwarancjom obcych potencji.

Nie wierzyli, nie przewidywali ci obrońcy demokracji, iż obrona ta doprowadzi do kolejnych rozbiorów i zniszczenia państwowości. Późniejsze ich żale na nic się nie zdały a Historia umieściła ich w panteonie zdrajców. Na zawsze.

Rzeczywiście *Ustawa Rządowa* 3 Maja została uchwalona i zaprzysiężona z pogwałceniem szeregu obowiązujących praw:

– na poświętej sesji w dniach majowych miały być rozpatrywane sprawy skarbowe;

– nie wydrukowano i nie przedstawiono posłom projektu szykowanej ustawy;

– przyspieszając sesję ściągano tylko posłów widzących konieczność wprowadzenia rewolucyjnych zmian ustroju, przed wieloma innymi chcąc ukryć zamiar zmiany porządku obrad, zmiany konstytucji.

Gdyby wtedy istniał Trybunał Konstytucyjny to uznał by ją za niezgodną z konstytucją jaką były Artykuły henrykowskie z 12 maja 1573 r.

Ale inaczej nie byłaby uchwalona. Nie pozwoliłoby stronnictwo moskiewskie.

W społeczeństwie od wielu lat widziano konieczność reform i usiłowano je przeprowadzić.

Rosja była prawnie gwarantem istniejącego ustroju. Razem z Prusami skutecznie blokowała wszelkie próby wprowadzenia reform, by Polska nie mogła stać się silniejszą.

Mieli za sobą nie tylko obowiązujące prawo, ale przede wszystkim armaty i bagnety.

Posługiwali się przekupstwem i zastraszaniem.

Stanisław August, monarcha – namiestnik z łaski Katarzyny – wierzył w nią i w Rosję. W Katarzynę nazywaną przez wielkiego humanistę, encyklopedystę – Woltera – Słońcem Europy. [No cóż w Europie były wtedy mroźne zimy a wielce oświecona caryca przysłała mu futro z soboli.]

Król przystąpił do Targowicy, a z nim i inni. Chciał przystąpić też Kołłątaj. Nie tędy wiodła droga do Polski. Wiele z nich poparło Powstanie Kościuszkowskie. Jednak było już za późno.

Konstytucja nadana ziemiom polskim 22 lipca 17 lat później była nowocześniejsza, w wielu swych rozwiązaniach szła znacznie dalej, tworząc scentralizowane i nowoczesne państwo – Księstwo Warszawskie. Budziła nadzieję na wskrzeszenie Polski. Spośród sygnatariuszy *Ustawy Rządowej* podpisali ją również Członkowie Komisji Rządzącej: Stanisław Małachowski i Stanisław Kostka Potocki – wizerunki ich są tu na wystawie. To dlatego nie ona, a *Ustawa Rządowa* stała się legendą, stała się symbolem tego co w naszym narodzie najlepsze? Mimo koniunkturalnych krytyk, mimo przemilczywania jej niezwykłości?

Już od momentu uchwalenia wzbudziła taki entuzjazm w społeczeństwie, iż demokratyczna opozycja zamilkła, a na sesji 5 maja usunięto proceduralne uchybienia i przyjęto ją praktyczne powtórnie przez aklamację. Wydrukowano z odpowiednimi formułami i oblatowano. Stała się w pełni obowiązującym prawem. Włączono do niej akty z 24 marca i 18 kwietnia. Intensywne prace trwały. Uzupełniono prawami z 13 maja, 1, 17 i 24 czerwca. Szykowano kodeksy cywilny i karny. Po przerwie wakacyjnej, 20 października uchwalono Zaręczenie wzajemne obojga narodów.

Niestety, opozycja „demokratyczna” nie na długo zamilkła. Nie zaprzestała knowań, sama nie będąc w stanie nic zrobić, sięgnęła po „przyjacielskie” wojska rosyjskie. Wykorzystano zdradę Prus. Wiarołomnych Prus rządnych przede wszystkim zdobyczy.

Dlaczego Konstytucji, a z nią i Polski nie udało się obronić? Czego, oprócz szczęścia, zabrakło?

Zabrakło woli wypełnienia uchwał o powołaniu i uzbrojeniu 100 000 wojska.

Zabrakło chęci płacenia podatków, by to zrealizować.

Zabrakło wreszcie woli królewskiej, omamionej wiarą w Katarzynę i w Rosję, by bronić zbrojnie Rzeczypospolitej.

A możliwości były, wystarczy porównać wielkość i zasoby Rzeczypospolitej Obojga Narodów z czasów Sejmu Wielkiego i Księstwa Warszawskiego i porównać jakie te organizmy wystawiły siły zbrojne.

Wodzowie zdolni poprowadzić Naród byli.

Jednak dokonana Sejmu Wielkiego nie poszły na marne. Pozostała legenda. Legenda, która krzepiła i umacniała Naród w ciężkich dla niego chwilach.

Czcząc Konstytucję, wypunktowuje się głównie, iż była pierwszą w Europie, drugą na świecie.

Polemizuję z tym poglądem.

Moim zdaniem nie tak było. Artykuły henrykowskie sprzed 218 lat też były konstytucją.

Konstytucja angielska nie była spisana w jednym akcie, ale była. Ją studiowali, brali pod uwagę twórcy ustawy majowej. Jest to wyraźnie podane w Kalendarzyku na rok 1792 – jest on na wystawie.

Dobrze – to może chociaż pierwszą nowoczesną?

Też nie. Czy konstytucja korsykańska z roku z roku 1755, po 14 latach obalona przez inwazję francuską, inwazję do której „prawo” sprzedała jej Genua, była nienowoczesną? – Ona dawała prawo wyborcze również kobietom!

Wielkość Konstytucji 1791 roku na czym innym polega. Chodzi, moim zdaniem, o co innego.

Nie zauważa się faktu, iż *Ustawę Rządową* uchwałyły zgodnie trzy sejmujące stany: Król, Senat i Sejm, od ponad dwustu lat sprawujące polityczną władzę. Bez rozlewu nawet jednej kropli krwi.

Przecież król i stronnictwo patriotyczne zupełnie inaczej widziały rozwiązania ustrojowe. Były do siebie w ostrej opozycji. Jednak potrafiły znaleźć konsensus. Odsyłam do preambuły *Ustawy Rządowej* – wielu współczesnych posłów oraz uprawiających politykę, czytając ją, bądź jej słuchając powinno palić się ze wstydu.

Konstytucję amerykańską uchwałyły elity zbuntowane przeciwko Anglii, konstytucja francuska – to dzieło zbuntowanych przeciwko panującym, opłacona krwawą hekatombą. Konstytucja korsykańska to też próba wyrwania się ze zniewolenia.

Ustawa Rządowa – to, jedyne znane mi na świecie, prawo samograniczającej się klasy rządzącej mającej na celu skuteczne zreformowanie państwa by mogło bronić się przed zewnętrznymi, zaborczymi potencjami. Wprowadzając reformy, musiano uważać, by nie wywołać ich agresji. Dotyczyło to przede wszystkim sprawy chłopskiej. Radykalne rozwiązanie mogło spowodować natychmiastową interwencję Austrii i Rosji spodziewających się masowej ucieczki do Rzeczypospolitej swych poddanych.

Nie zlikwidowano stanu szlacheckiego, ale ograniczono jego liczebność, pozbawiając praw politycznych gołotę – bezwolną klientelę magnaterii, jednocześnie szeroko otwierając szlachectwo dla majątnego bądź zasłużonego mieszczaństwa, tak by proces zjednoczenia klas przebiegał bez niepotrzebnych wstrząsów. Ostatecznie zlikwidowano liberum veto i konfederację, zlikwidowano niby wolne elekcje, powodując stałą interwencję obcych potęg, chcących widzieć swego kandydata na tronie – swego namiestnika. Chcąc zapobiec częstym zmianom, a jednocześnie uznając potrzebę jej wydoskonalania co 25 lat, miała być rewidowana i poprawiana.

Stworzono ramowe prawo, które mogło i było zaakceptowane, zarówno przez szlachtę, całą szlachtę, jak i mieszczaństwo.

Potwierdziły to zarówno sejmiki lutowe, jak i obchody rocznicowe.

Tryumf myśli obywateli Rzeczypospolitej Obojga Narodów był bezprecedensowy, co najmniej równie wielki jak jej największe tryumfy militarne. Druki dokumentujące go są relikwiami narodowymi, które powszechnie powinny być znane i cenione – jak regalia, albo jak miecze, które przysłał Ulrich von Jungingen Władysławowi Jagielle – gdyby się zachowały.

A dokumenty *Ustawy Rządowej* są, lecz niewiele o nich wiemy i wciąż lekce je sobie ważymy. Pisałem o tym kilkakrotnie, ale jest to jak krzyk wołającego na pustyni.

Mongolowie, twórcy najrozleglejszego imperium w dziejach świata, dobrze wiedzieli, dlaczego wiedza historyczna jest nauką tajną, zastrzeżoną wyłącznie dla wąskiego kręgu ludzi władzy – zakazana wojownikom.

W jednym z wielu druczków polemicznych, w Portrecie Moskwy z roku 1790 Makulski pisał: „Umiała Rosssa woły, konie, owce, do swego kraiu przepędzać litując się nad nami abyśmy Siana więcej mieć mogli.”

Miał rację sędzia Eugeniusz Kołtuniak, w roku 1985 uzasadniając wyrok skazujący za druk reprintu tegoż portretu (i on jest na wystawie). Mówił: „po co robotnicy mają uczyć się historii” oraz „komu potrzebna jest znajomość Konstytucji 3 Maja?”.

Gdyby władcy PRLowscy znaleźli choćby polemikę z czasów Oświecenia, nie mogliby tłumaczyć się mówiąc, iż nie wiedzieli. Nie wiedzieli? Nie wiedzieli, iż mowa, nie tylko naszych sąsiadów, jest częścią frazeologii. – Nie tylko ich. A teraz?

Dlaczego tak trudno jest mi się przebijać z propagowaniem tezy, iż nie chodzi o to, którą ona była, a o to, jaką była? O jej niezwykłości.

Dlaczego nazywając jej imieniem place, ulice, zakłady, obchodząc rocznice, urządzając akademie, tak mało popularyzujemy wiedzę, jaką naprawdę była, co niosła, jak ustawy ją uzupełniające organizowały Państwo i jak cementowała Narody Rzeczypospolitej w spójny organizm, praktycznie ograniczając się do bezmyślnego powtarzania, którą była?

Dlaczego jej preambula nie widnieje w Sejmie, sejmikach, radach?

Dlaczego wciąż lekceważymy jej dokumenty?

Dlaczego tak trudno jest spotkać takich ludzi jak tu, którzy chcą pokazywać jej dokument, jego wielkość? Ukazywać, iż cztery niby zwykłe karty papieru opatrzone podpisem i mało widoczną suchą pieczęcią są tak ważne, że są relikwią, którą rzesze powinny oglądać z wielką zadumą i której wszyscy powinni się nisko kłaniać.

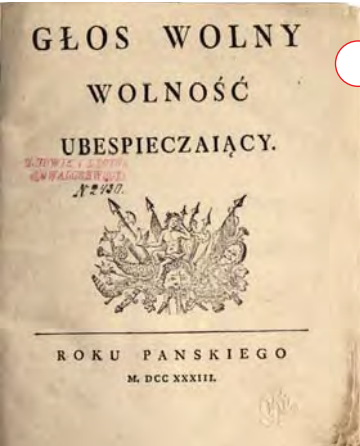
Pokłonmy się i my.

O POTRZEBIE REFORM

PUBLICYSTYKA REFORMATORSKA DOBY STANISŁAWOWSKIEJ

Nieudane próby reform pierwszych lat panowania Stanisława Augusta, a następnie klęska konfederacji barskiej i katastrofa pierwszego rozbioru sprawiły, że w szerszych kołach ówczesnego narodu politycznego, czyli szlachty, zdano sobie sprawę z konieczności zasadniczej reformy ustroju państwa, co postulowały już nieliczne głosy reformatorskie lat wcześniejszych – w tym widoczny obok „Głos wolny wolność ubezpieczający”. O rozwoju publicystyki doby stanisławowskiej dobitnie świadczy spis chronologiczny druków XVIII wieku zestawiony przez Karola Estreichera. Liczy on 706 stron, przeciętnie na stronie nieco ponad 60 pozycji. Pięćdziesiąt pierwszych lat wieku, to 232 strony. Lata 1788-1792, to 102 strony.

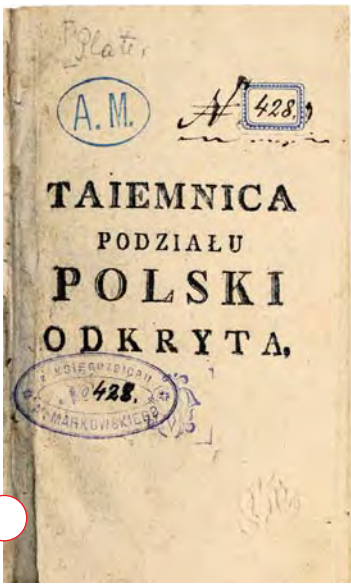
1. *Głos wolny wolność ubezpieczający*, b. m., 1733.

Praca, najprawdopodobniej pióra Mateusza Biellozora, częściowo zmieniona, rozwinięta i wzbogacona przez króla Stanisława Leszczyńskiego, po raz pierwszy w Nancy (a może w Toruniu lub Gdańsku) drukowana. Ciągłe istnieje spór zarówno o autorstwo, redakcję, miejsce, jak i czas wydania. Tej edycji Estreicher nie notuje. Wprowadził je do bibliografii Leszczyńskiego dopiero w 1958 r. Emanuel Rostworowski, ustalając datę wydania „jako nie przed rokiem 1775”. Datę pierwszych dwóch wydań, zarówno z orłem jak i wazonem z kwiatami w winiecie przyjmuje na 1743 r.

2. Hugo Kołłątaj, *Ostatnia przestroga dla Polski*, Drukarnia M. Grölla, Warszawa 1790. Estreicher, T. XIX, s. 427.

6. [Kazimierz Konstanty Plater], *Tajemnica podziału Polski odkryta*, b. m. i r. [Warszawa 1788]. Estreicher, T. XXIV, s. 351.

3. [J. F. Nax], *Uwagi nad uwagami, czyli obserwacje nad książką, która w roku 1785 wyszła pod tytułem „Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego, Kanclerza i Hetmana Wielkiego Kor.”*, Drukarnia P. Dufoura, Warszawa 1789. Estreicher, T. XXIII, s. 71.

4. [Stanisław Staszic], *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego Kanclerza i Hetmana W{ielkiego} K{oronnego}. Do dzisiejszego stanu Rzeczypospolitey Polskiej przystosowane*, b. m. i r. [Supraśl?, Łuck? 1785]. Estreicher, T. XXIX, s. 220-222.

Do najważniejszych druków inicjujących wielki ruch umysłowy związany z Sejmem Czteroletnim zaliczały się „Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego” autorstwa Stanisława Staszica, które wywołały jedną z najżywszych dyskusji publicystycznych tej doby – obok widoczna również najpoważniejsza z polemik, dzieło Jana Ferdynanda Naxa. Niebagatelne było również znaczenie lewego skrzydła obozu reform – słynnej „Kuźnicy Kołłątajowskiej”.

5. [Gustaw III, król Szwecji], *O Niebezpieczeństwie wagi politycznej, albo wykład przyczyn Które zepsuły równowagę na Północy od ustąpienia na Tron Rosyjski Katarzyny II*, Brzeg 1790. Estreicher, T. XVII, s. 454.

Przetłumaczony na polski i popularny m.in. wśród posłów Sejmu Wielkiego traktat autorstwa króla szwedzkiego Gustawa III, uznający Rosję za główny czynnik destabilizujący równowagę na północy Europy.

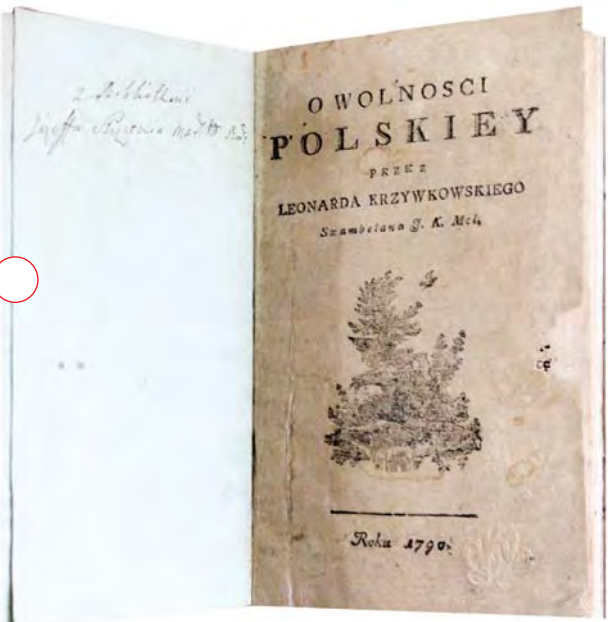
7. [Franciszek Jaxa] M[akulski], *Portret Moskwy, czyli ODPOWIEDŹ na PYTANIA: Co jest Moskwa? i w jakim dziś znajduje się stanie? Jakże krzywdy Moskwa poczyniła Polsce? i Dla czego Polska z Moskwą poszła do rozvodu?*, Drukarnia P. Zawadzkiego, Warszawa 1790. Estreicher, T. XXII, s. 64.

Na dalszych stronach katalogu zobacz również drugoobiegowe wydania „Portretu Moskwy” z lat osiemdziesiątych XX w.

8. [Franciszek Salezy Jezierski], *Głos na przódce do stanu mieyskiego*, b. m. i r. [1790].
Estreicher, T. XXIX, s. 73.

Broszura Franciszka Salezego Jezierskiego, jednego z najbardziej radykalnych publicystów „Kuźnicy Kollatajowskiej”, sprzeciwiającego się nobilitacjom bogatszych mieszczan do stanu szlacheckiego, odrywającym ich od reszty warstwy mieszczańskiej i jej interesów. Druk niesłusznie przypisywano też Józefowi Soltykowiczowi.

9. Leonard Krzywkowski, *O wolności Polskiej*, b. m. i r. [1790]. Estreicher, T. XX, s. 339.

10. [Franciszek Salezy Jezierski], *Katechizm o tajemnicach rządu polskiego, jaki był około 1735 napisany przez J. P. Sterne w języku angielskim, potem przełożony po francusku, a teraz na koniec po polsku*, Sambor [wł. Warszawa] 1790.
Estreicher, T. XVIII, s. 539; XXIX, s. 294.

Ostra satyra ukazująca zacofanie stosunków społecznych i politycznych w Rzeczypospolitej, opracowana w często spotykanej wówczas w pismach politycznych formie katechizmu zawierającego pytania i odpowiedzi w różnych sprawach publicznych. Z obawy przed reakcjami konserwatywnej opinii szlacheckiej jako miejsce wydania podano Sambor, a dzieło upozorowano na przykład z autora zagranicznego. W rzeczywistości wyszło ono spod pióra Jezierskiego, być może przy współpracy Jana Śniadeckiego.

SEJM WIELKI I DZIEŃ 3 MAJA 1791

Dla powodzenia gruntownej reformy ustrojowej państwa, prócz porozumienia pomiędzy królem, a kierowaną przez Ignacego Potockiego częścią dotychczasowego obozu opozycyjnego duże znaczenie miał też obiór w 1790 r. licznej grupy młodych przepojonych ideami reformatorskimi posłów, ukształtowanych przez szkoły Komisji Edukacji Narodowej. Poniżej widoczny jest drukowany akt przystąpienia nowego kompletu posłów do konfederacji generalnej koronnej ze stycznia 1791 r.

11. *Przystąpienie do Aktu Generalnej Obojga Narodów Konfederacji*. Druk z formułami oblaty z 28 stycznia 1791 r.
Estreicher, T. XI, s. 52.

12. [Franciszek lub Antoni Siarczyński], *Dzień Trzeci Maja Roku 1791*, Drukarnia M. Grölla, Warszawa [1791].
Estreicher, T. XXVIII, s. 2.

Diariusz wypadków, które rozegrały się 3 maja. Podaje przyczyny, dla których przyspieszono uchwalenie Konstytucji. Zawiera mowy i depesze odczytane w sejmie, opis przysięgi króla i marszałków, list papieża Piusa VI. Sztachowana karta tytułowa [Karol Michał Gröll]. Akwaforta, miedzioryt, z inicjałami króla i sentencją: *Aequa lance* [na równej szali] – jedna z częściej reprodukowanych poświęconych temu dniu grafik.

PIERWODRUKI KONSTYTUCJI 3 MAJA

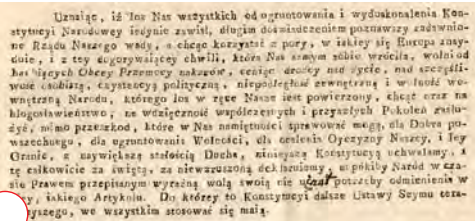

13A. Pierwsza strona uwierzytelnionego egzemplarza pierwodruku Ustawy Rządowej

14. Pierwodruk *Ustawy Rządowej*, in folio, z formułą oblaty *Actum in Curia Regia Varsaviensi...*, wydrukowany 5 maja 1791 r., najprawdopodobniej w warszawskiej drukarni Grölla, z innego składu niż pierwszy egzemplarz. Różni się od niego m.in. szerokością kolumn, położeniem kustoszy i poprawieniem 14 z 15 błędów literowych. Nie uwzględniono nim natomiast odręcznych poprawek naniesionych przez Adama Skulskiego. Jego edycja nastąpiła więc prawdopodobnie z niewielkim opóźnieniem, prawdopodobnie kilkugodzinnym, w stosunku do pierwszego egzemplarza. Umieszczony w klocek zawierającym 72 konstytucje Sejmu Wielkiego. Estreicher, T. XII, s. 53; T. XXXII, s. 85.

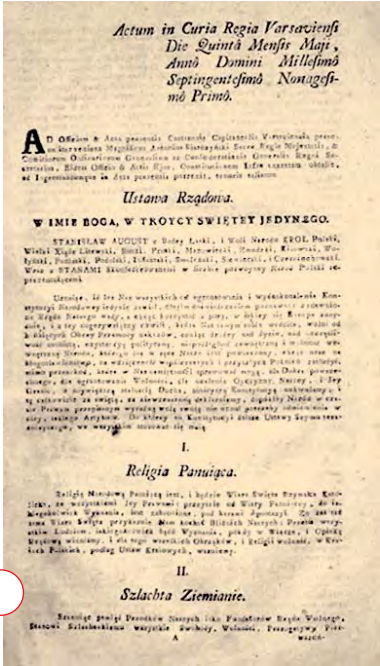
Pierwsza strona pierwodruku Ustawy Rządowej bez uwierzytelnienia, wszytego w klocek zawierający 72 konstytucje Sejmu Wielkiego.

13. Pierwodruk *Ustawy Rządowej*, in folio, z formułą oblaty *Actum in curia Regis Varsaviensi...*, wydrukowany 5 maja 1791 r., najprawdopodobniej w warszawskiej drukarni Grölla. Egzemplarz z odręcznymi poprawkami i podpisem Adama Skulskiego, pisarza ziemskiego i grodzkiego warszawskiego. Ma zatem rangę oficjalnego dokumentu Konstytucji 3 Maja, a jako jeden z zaledwie czterech znanych uwierzytelnionych pierwodruków Ustawy Rządowej, jest bezcenną narodową pamiątką. Umieszczony w klocek różnych dokumentów z XVIII w.

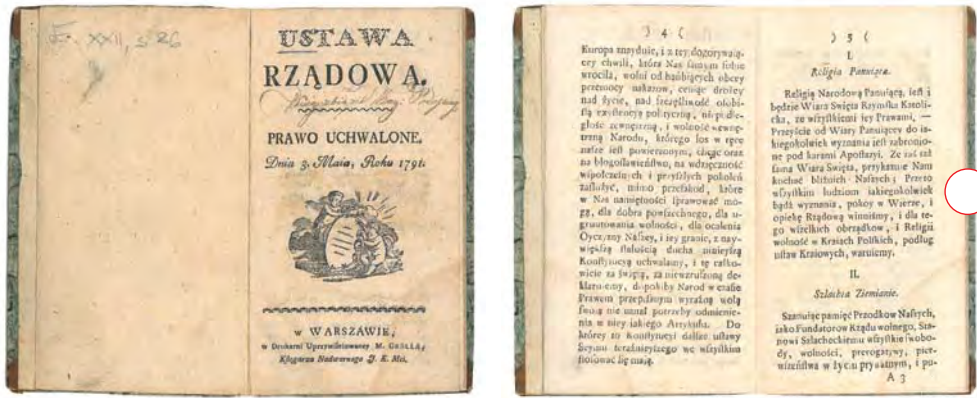
13B. Powiększenie pierwszej strony uwierzytelnionego egzemplarza pierwodruku Ustawy Rządowej, z widoczną odręczną poprawką wyrazu „uczul” na „uznał”, dokonana przez pisarza ziemskiego i grodzkiego Adama Skulskiego.

13C. Fragment ostatniej strony z podpisem Adama Skulskiego i odcisniętą suchą pieczęcią urzędu grodzkiego warszawskiego.

EDYCJE USTAWY RZĄDOWEJ Z CZASÓW JEJ OBOWIĄZYWANIA

W ciągu roku swego obowiązywania *Ustawa Rządowa* doczekała się kilkunastu wydań, których łączny nakład mógł sięgnąć nawet 20 do 30 tysięcy egzemplarzy, co dobitnie wskazuje na olbrzymie zainteresowanie, jakim cieszyła się wśród współczesnych. Na wystawie prezentowane są między innymi edycje konstytucji, które wyszły spod pras drukarskich dwóch najważniejszych warszawskich oficyń wydawniczych – Grölla i Dufoura.

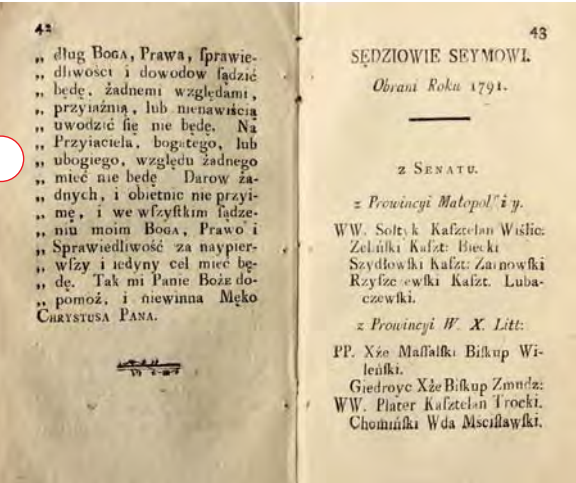

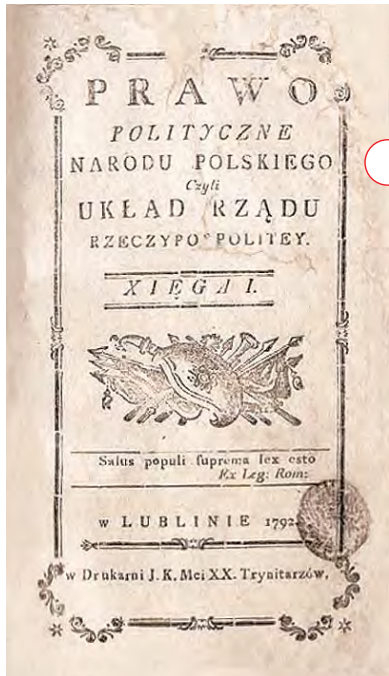
15A-B. *Ustawa Rządowa. Prawo uchwalone. Dnia 3 Maja, Roku 1791*, Drukarnia M. Grölla, Warszawa [1791].

Egzemplarz mający 32 strony, drukowany bez Deklaracji Stanów Zgromadzonych. Estreicher, T. XXII, s. 86.

16. Klocek zawierający wszystkie najważniejsze prawa regulujące ustrój Rzeczypospolitej wchodzące w skład szeroko rozumianego pojęcia Konstytucja 3 Maja uchwalone do 17 czerwca 1791 r.

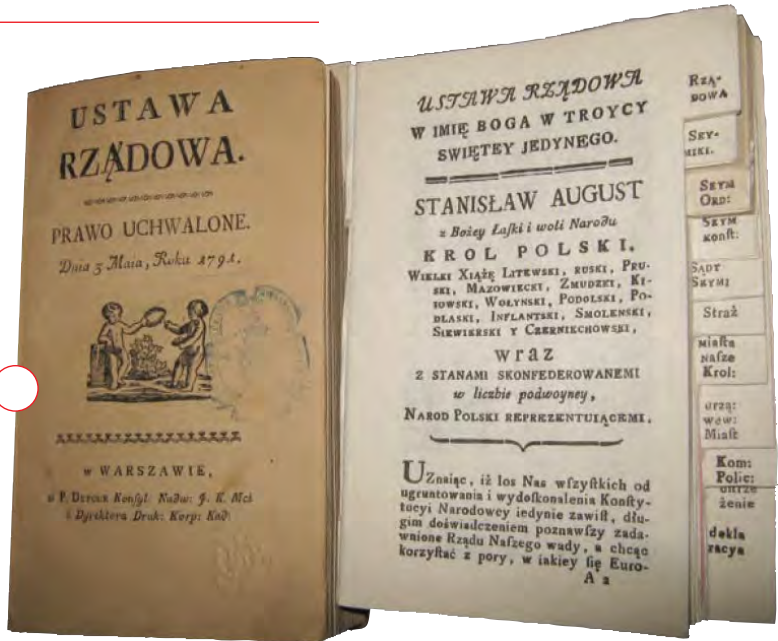
Pierwszym drukiem jest *Ustawa Rządowa*, takie samo wydanie jak opisane powyżej, ale z Deklaracją Stanów Zgromadzonych. Pozostałe prawa drukowane u M. Grölla bez podania miejsca i daty wydania – m.in.: Seymiki. Prawo Uchwalone Dnia 24 Marca 1791, s. 45. Seymy Prawo Uchwalone Dnia 13 Maja 1791, s. 98. Seym Konstytucyjiny Extra-Ordynaryiny, s. 14. Sądy Seymowe, s. 46 Straż. Prawo Uchwalone Dnia 1 Czerwca 1791, s. 32. Miasta Nasze Krolewskie Wolne w Państwach Rzeczypospolitey. Prawo Uchwalone Dnia 18 Kwietnia Roku 1791, s. 24. Urządzenie Wewnętrzne Miast Wolnych Rzeczypospolitey w Koronie i w Wielkim Xięstwie Litewskim. Prawo Uchwalone Dnia 24 Czerwca Roku 1791, s. 38. Kommissya Policyi Prawo Uchwalone Dnia 17 Czerwca R. 1791, s. 53.

17. *Prawo polityczne Narodu Polskiego, czyli Układ Rządu Rzeczypospolitey. Xięga I*, Drukarnia Trynitarzy, Lublin 1792.

Jedno z mniej znanych wydań Konstytucji.
Estreicher, T. XXV, s. 223.

18. *Ustawa Rządowa. Prawo uchwalone. Dnia 3 Maia, Roku 1791*, Drukarnia P. Dufoura, Warszawa [1791].

Tak jak w edycji Grölla, [podobny, ale nie identyczny] zbiór najważniejszych praw Sejmu Wielkiego, uchwalonych do 27 czerwca 1791 r. Po lewej karta tytułowa oryginału, po prawej reprint wydany przez Bibliotekę Kórnicką w 1985 r., ukazujący wycięte charakterystyczne indeksy schodkowe, ułatwiające szybkie odnalezienieżądanego fragmentu.

19. *Komisja Policyi. Prawo uchwalone dnia 17 Czerwca 1791*, Drukarnia M. Grölla, b. m. i r. [Warszawa 1791?].

Estreicher, T. XIX, s. 461.

Nieco odmienny skład niż egzemplarza z opisywanego pod nr 16 klocka. Dowód wielokrotnego dodruku uchwalanych praw, podobnie jak w przypadku pierwodruków *Ustawy Rządowej*.

20A.

20. *Kalendarzyk Polityczny na rok przestępny 1792*, Drukarnia Pijarów, Warszawa [1792].

Estreicher, T. XIX, s. 46.

Zawiera porównanie „Czterech przedniejszych Konstytucji Narodów Wolnych” – angielskiej, amerykańskiej, polskiej i francuskiej, podkreślające, że „stosujemy tedy Rządową Ustawę naszą do rządu Wielkich a Wolnych Narodów, Tym końcem kładą się tu cztery Konstytucyje: Angielska, która za wzór inszym służyła, Amerykańska, która się z niej uformowała, Polska, która z obydwu korzystała, na koniec Francuska, która te trzy wzory przed sobą miała”.

20B.

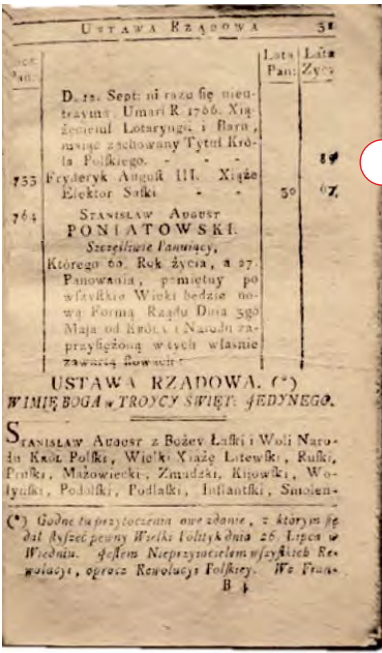
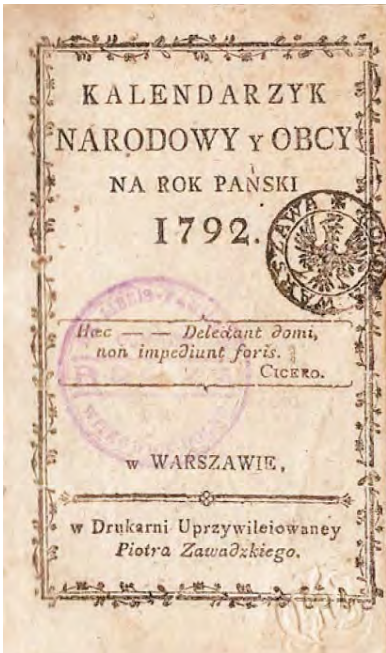
20C.

20D.

20E.

21A-B. *Kalendarzyk Narodowy y Obcy na Rok Pański 1792*, Drukarnia P. Zawadzkiego, Warszawa [1792].

Estreicher, T. XIX, s. 44.

W kalendarzyku oprócz *Ustawy Rządowej* i praw jej towarzyszących oraz Zaręczenia Wzajemnego Obu Narodów z 20 października 1791 roku [ze zmiennym podtytułem: „Ku wiecznej pamięci sprawy niżej opisanej”] podany jest skład imieniny Stanów Skonfederowanych: Króla, Senatorów duchownych i świeckich [wojewodów, ministrów stanu i wojennych, kasztelanów] oraz posłów z podaniem, skąd zostali wybrani.

21C. Cytat z *Kalendarzyka Narodowego i Obcego na rok Pański 1792*.

Podobne zdania o Konstytucji wygłaszał Edmund Burke [1729–1797], uznawany za twórcę nowoczesnego konserwatyzmu – brytyjski mąż stanu, jeden z przywódców partii wigów, wielki mówca, filozof, publicysta. Występował przeciwko restrykcyjnej polityce w koloniach, zarówno w Ameryce Pn., w Indiach jak i wobec katolików w Irlandii. Zdecydowanie potępiający rewolucję francuską – być może, iż to on jest tu cytowany.

O innych głosach zagranicznych patrz w dalszej części katalogu.

WITAJ MAJOWA JUTRZENKO

Ze znaczenia *Ustawy Rządowej* i dokonanej dzięki niej zmiany ustrojowej zdawali sobie sprawę już współcześni – stąd liczne wygłaszane na jej cześć mowy i wystąpienia okolicznościowe. Natomiast o uroczystym obchodzeniu rocznicy Konstytucji zdecydował już zapis Deklaracji Stanów Zgromadzonych, naczynający „dzień świętego Stanisława, biskupa i męczennika, patrona Korony Polskiej, za uroczysty w roku, który my i potomkowie nasi obchodzić będziemy, za dzień poświęcony najwyższej opatrności, po którym ojczyzna śmiało i bezpiecznie po tylu nieszczęściach odetchnąć może”. Połączenie obchodów rocznicy uchwalenia *Ustawy Rządowej* z dniem św. Stanisława uzyskało sankcję papieża Piusa VI, który zgodził się na przeniesienie tego ostatniego z 8 na 3 maja (po upadku Rzeczypospolitej Obojga Narodów postanowienie to anulowano na skutek interwencji władz carskich).

22. Franciszek Jaxa Makulski, *Opisanie illuminacji w dniu 8 Maja 1791 Roku. Na Anniwersarz Imienin Najjasniejszego Pana nie tylko Miasta Warszawy ale y innych Miast tak Korony, jako y Litwy Z Okoliczności nadanej im Wolności, i zapadłej dla Narodu Konstytucji w Dniu trzecim Maja, tegoż Roku*, Drukarnia P. Zawadzkiego, Warszawa, b. r.

Estreicher, T. XX, s. 64; Materiały do Dziejów Sejmu Czteroletniego, T. IV, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, s. 166-215.

Zawiera informacje o uroczystościach majowych w Warszawie i całym kraju, poprzedzone sześcioma pieśniami Makulskiego, z których ostatnia – „Z okoliczności Konstytucji dnia 3 maja 1791 zapadłej” poświęcona jest *Ustawie Rządowej*.

23. [Grzegorz Piramowicz], *Przemowa do Wojska w obozie pod Gołębim przy poświęceniu Sztandarów Miana przez Kan. Katedr. Kamienieckiego {...} Roku Pańskiego 1791*, Drukarnia M. Grölla, Warszawa, [1791].

Estreicher, T. XXIV, s. 310.

24. *Mowa szlachetnego Jmci Pana Jana Chryzostoma Calczyńskiego, Prezydenta miasta stołecznego Krakowa, w Ratuszu krakowskim pod czas zapisanania aktu elekcji urzędników i deputatów z mocy prawa, dnia 1go miesiąca sierpnia 1791 roku miana*, b. m. i r. [1791].

Estreicher, T. XIV, s. 13.

Niezwykłe uroczysty przebieg miały obchody pierwszej rocznicy uchwalenia *Ustawy Rządowej* relacjonowane m.in. w reprodukowanej tu „Gazecie Narodowej i Obcey”, w trakcie których wmurowano m.in. kamień węgielny pod budowę Świątyni Opatrzności Bożej, której budowę, jak się okazało sfinalizować można było dopiero po upływie przeszło dwóch wieków.

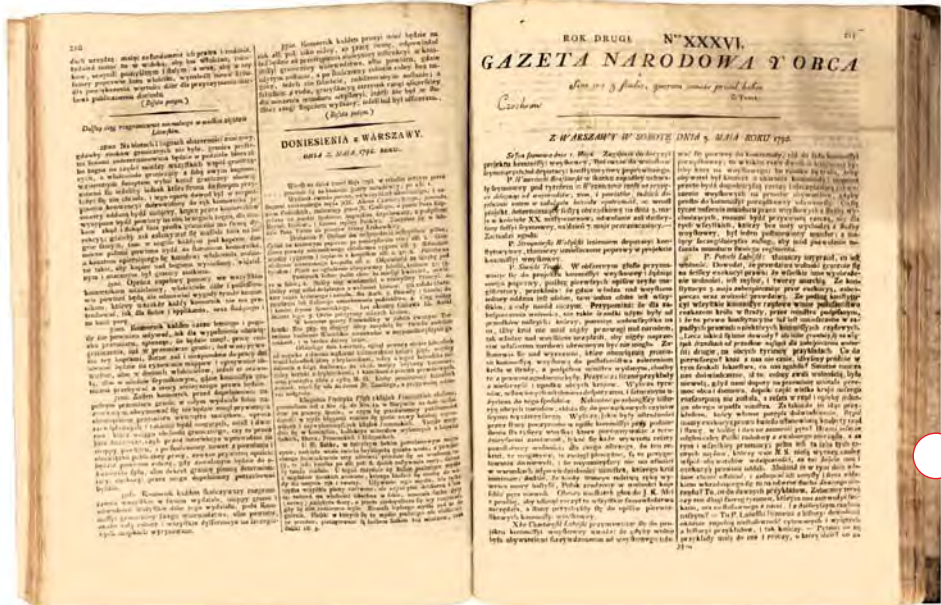
25. P. Przeczytański, *Kazanie przy uroczystym obchodzie rocznicy narodzin J.K.Mci Pana Naszego Miłościwego y zaprzysiężeniu Ustawy 3 Maja R. 1791, zapadley, miane Dnia 17 Stycznia R. 1792, b. m. i r.*

Estreicher, T. XXV, 340.

26. Jan Nepomucen Kossakowski, *Kazanie w Dzień Uroczystego Nabożeństwa w Wilnie odprawionego na Podziękowanie Bogu Za całość i szczęśliwość Ojczyzny*, b. m. i r.

Estreicher, T. XX, s. 134.

27. „Gazeta Narodowa i Obca”, I półrocze 1792 r., otwarta na opisie uroczystości w pierwszą rocznicę Konstytucji 3 Maja

Estreicher, T. XVII, 52.

ECHA KONSTYTUCJI 3 MAJA W ŚWIECIE

Niezwykłe pozytywny był odbiór *Ustawy Rządowej* w opinii zagranicznej. Warto tu zwłaszcza wspomnieć o głosach prasy brytyjskiej i wydawanych w Holandii oraz zachodnich Niemczech wpływowych wówczas gazet politycznych o zasięgu międzynarodowym (ze słynną „Gazetą Lejdejską” na czele). W krajach tych, obawiających się konsekwencji rewolucji francuskiej, podkreślano szeroko zalety umiarkowanej „rewolucji polskiej”. Z kolei obce wzory ustrojowe odgrywały wielką rolę w toczonych w kraju dyskusjach nad poszczególnymi postanowieniami konstytucji polskiej, zwłaszcza w kwestiach budzących największe kontrowersje współczesnych – jak sprawa dziedzictwa tronu, pozycji władzy wykonawczej czy praw politycznych mieszczan. Nie dziwi więc zainteresowanie innymi uchwalanymi w tym czasie ustawami zasadniczymi, czego przykładem może być widoczne poniżej tłumaczenie konstytucji francuskiej, wydane w warszawskiej drukarni Zawadzkiego.

28. Uzupełnienie ekspozycji – współczesne reprints [Wydawnictwo Sejmowe, 2011] zagranicznych wydań *Ustawy Rządowej*.

Po lewej: K. Glave, *Geschichte der Pohlischen Staats=Veränderung von 3. May 1791*, Drukarnia M. Grölla, Warszawa [1791].

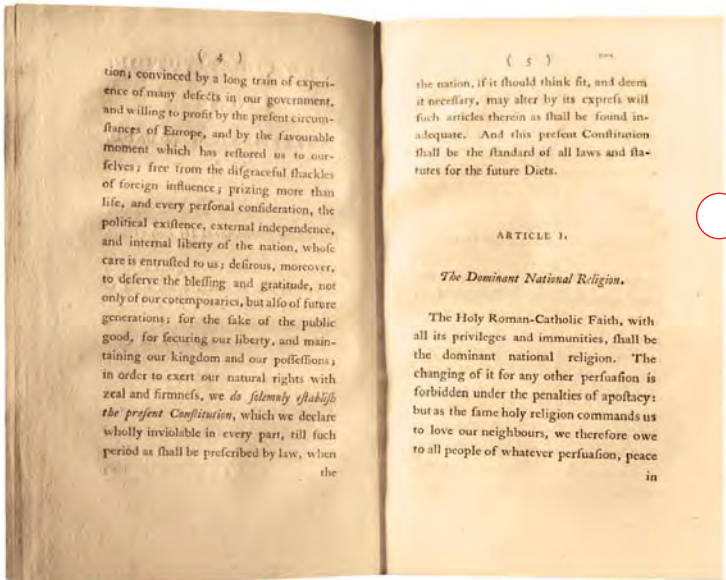
Po prawej: *Constitutionelle décrétée par acclamation dans la séance du 3 mai*; Drukarnia P. Dufoura, Warszawa 1791.

29. Suplement do rocznika 1791 miesięcznika „Gentleman's Magazine” – niezwykle poczytnego w świecie anglojęzycznym pisma zawierającego przedruki i własne komentarze na szeroki zakres tematów, w tym liczne teksty naukowe i literackie. Już w swoim numerze czerwcowym z 1791 r. zamieściło ono obszerną relację dotyczącą wydarzeń w Polsce, publikując następnie widoczne obok tłumaczenie *Ustawy Rządowej*.

NEW CONSTITUTION OF THE GOVERNMENT OF POLAND, As established by the Revolution, May 3, 1791. In the name of God, one in the Holy Trinity! Stanislaus Augustus, by the grace of God, and the will of the Nation, King of Poland, &c. &c. together with the Confederate Estates assembled in double number to re-

28. Fragment tłumaczenia *Ustawy Rządowej* w suplemencie do rocznika 1791 *Gentleman's Magazine*.

30. *New Constitution of the Government of Poland, established by the Revolution, The Third of May, 1791*, 2 ed., J. Debrett, London 1791.

Bardzo wczesny angielski przekład *Ustawy Rządowej* oraz powiązanych z nią praw uchwalonych przed 3 Maja. Estreicher nie notuje tej edycji, wzmiankuje tylko wydanie dwuczęściowe [T. XIV, s. 376]. Publikacja zawiera: *New Constitution of...* [*Ustawa Rządowa*], *Declaration of the States Assemble* [Deklaracja Stanów Zgromadzonych], *Law concerning Dietines, or primary Assemblies of Poland* [Sejmiki]. *Law concerning Towns and Citizens within the Dominions of the Republic* [Miasta Nasze Królewskie Wolne w Państwach Rzeczypospolitej].

31. *LA CONSTITUTION FRANÇAISE Présentée au Roi par l'Assemblée Nationale le 3. Septembre 1791. acceptée par Sa Majesté 13. du meme mois / KONSTYTUCYA FRANCUSKA Podana Królowi przez Zgromadzenie Narodowe dnia 3. Września 1791, a przyjęta od Najjaśniejszego Króla Jmci dnia 13. tegoż Miesiąca.*, Drukarnia P. Zawadzkiego, Warszawa 1791.

Estreicher, T. XIV, s. 376.

Prócz Konstytucji zawiera także:

od s. 69: List Króla Przyniesiony Zgromadzeniu Narodowemu przez Ministra Sprawiedliwości dnia 13. Września 1791.

od s. 74: Wyciąg listu Pisanego do JP. Descorches Posła Francuskiego przy Rzeczypospolitey Polskiej.

od s. 75: Deklaracja Króla Francuzow przesłana Królowi Polskiemu.

Całość druku w dwu kolumnach: lewa po francusku, prawa po polsku.

ZA CZY PRZECIW USTAWIE RZĄDOWEJ

Okres po uchwaleniu Konstytucji pełen był debat publicystycznych, których przedmiotem była ocena nowego ustroju. Szczególne ich ożywienie przypadło na drugą połowę 1791 r. – ukazały się wówczas m. in. prezentowane tu głośnie swego czasu pisma Tomasza Dłuskiego i Tadeusza Czackiego, krytykujące trzeciomajowe porządki. Dość szybko spotkały się one z ostrą odpawą innych autorów, stających w obronie Konstytucji. Niektóre z nich w niemałym stopniu przyczyniły się do sukcesu publicystycznej ofensywy obozu reform. Miarą jej powodzenia może być niemal powszechne poparcie dla zmian, dobitnie wyrażone m.in. przez szlachtę na sejmikach deputackich w lutym 1792 r.

32. Kajetan Sierakowski, *Do uprzedzonych względem Konstytucji Dnia 3. Maia 1791 Roku zapadley od (...) Kasztellana Słonskiego K(awalera) O(orderu) Ś(w.) S(tanisława)*.

Estreicher, T. XXVIII, s. 60.

33. Tomasz Dłuski, *JW. JP. {...}, Podkomorzego Generalnego Woiewodztwa Lubelskiegoi z tegoż Woiewodztwa Posła Seymu Walnego Warszawskiego, Usprawiedliwienie się przed publicznością z Manifestu przeciwko Ustawie Dnia 3 Maia R(ok)u terażniejszego, 1791.*

Estreicher, T. XV, s. 250.

34. [Tadeusz Czacki], *O Konstytucji Trzeciego Maja Roku 1791 Do JWW. Zaleskiego Trockiego y Matuszewica Brzeskiego Litewskich Posłow*, b. m. [Warszawa?] 1791.

Estreicher, T. XV, s. 252; T. XX, s. 36.

35. [Franciszek Ksawery Dmochowski], *Do JJ. WW. JM Panow Tadeusza Czackiego Starosty Nowogrodzkiego y Mikołaja Wolskiego Szambelana J. K. Mci. Z okoliczności wydanego Pisma o Konstytucji Trzeciego Maia JJ. WW. Zaleskiemu Posłowi Trockiemu i Matuszewiczowi Posłowi Brzeskiemu-Litewskiemu*, b. m. i r. [1791].

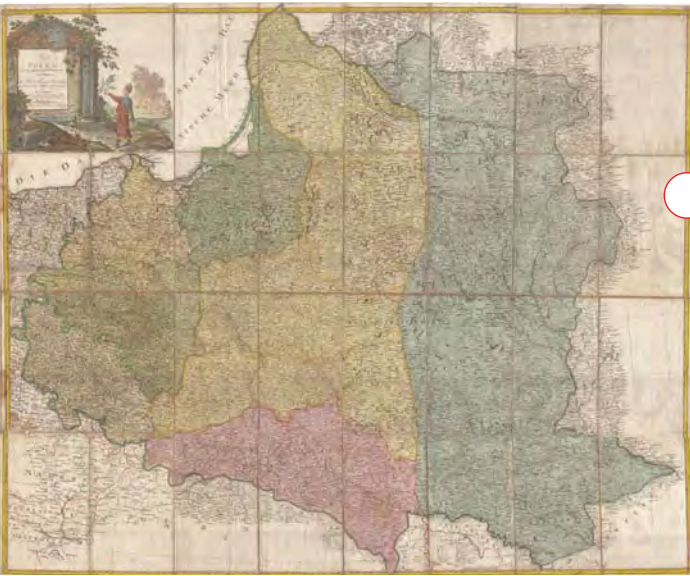
Estreicher, T. XV, s. 252; T. XXXIV, s. 141-144.

TARGOWICA

36. *Uniwersał Konfederacji Generalney Koronney. Dan pod Targowicą dnia 19 miesiąca Maja 1792 roku.*

Podpisany przez marszałka konfederacji koronnej Stanisława Szczęsnego Potockiego i jej sekretarza, Dyzmę Bończę Tomaszewskiego.

Estreicher, T. XXXII, s. 45.

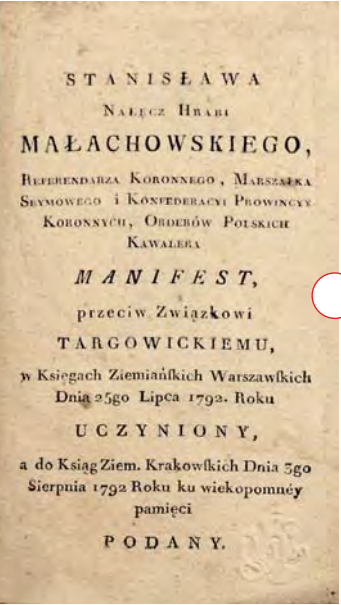
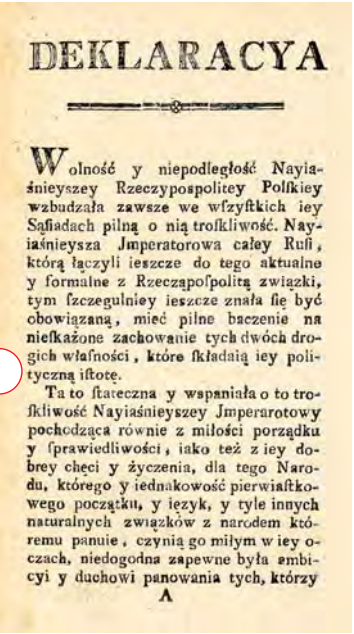
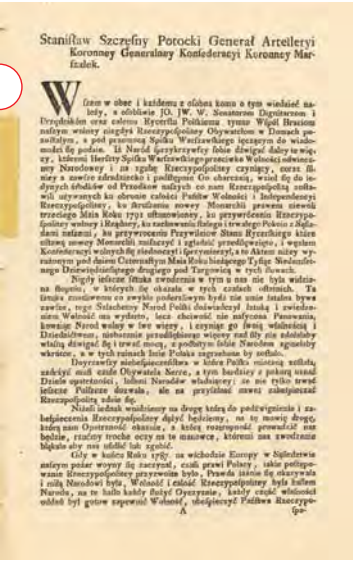
37. Daniel Friedrich Sotzmann, *Mapa Rzeczypospolitej Obojga Narodów.*

Przedstawia stan z 1793 r., po II rozbiórze, a przed wybuchem insurekcji kościuszkowskiej.

38. Deklaracja wojny przeciwko Rzeczypospolitej, wręczona przez posła rosyjskiego w Warszawie Jakowa Bułhakowa 7/18 maja 1792 r.

Stwierdzono w niej m.in. „Wolność y niepodległość Nayiaśniejszey Rzeczypospolitey Polskiej wzbudzała zawsze we wszystkich iey Sąsiadach pilną o nią troskliwość [...] Dla uskutecznienia więc tych przyrzeczeń, rozkazała Nayiasniejsza Imperatorowa, części iedney swych woysk wniść w Kraie Rzeczypospolitey, wchodzą one, iako przyjazni, dla uskutecznienia wspólnie dzieła, odrodzenia się Rzeczypospolitey w swoje Prawa y Prerogatywy”.

Estreicher, T. XIII, s. 445.

39. *Stanisława Nałęcz Hrabi Małachowskiego, Referendarza Koronnego, Marszałka Seymowego i Konfederacyi Prowincyi Koronnych, Orderów Polskich Kawalera, Manifest przeciw Związкови Targowickiemu, w księgach ziemiańskich warszawskich dnia 25go lipca 1792 roku uczyniony, a do ksiąg ziem. krakowskich dnia 3go sierpnia 1792. Roku ku wiekopomney pamięci podany.*

41. [Julian Ursyn Niemcewicz], *Fragment Biblii Targowickiej. Księgi Szczęsnowe...*, Kraków 1895. Przedruk z wiedeńskiej edycji z 1793 r.

„[...] oddaliłem się do Wiednia. Tam napisałem ostrą satyrę na Targowicę [...] Wszystkie te pisma drukowane były w Wiedniu [...] emigranci francuscy będący już w służbie moskiewskiej [...] przewozili paki tych druków do Warszawy [...]”, wspomina Niemcewicz w pamiętniku opublikowanym w Lipsku 1868 r.

40. Konstytucje sejmu grodzieńskiego, który zatwierdzając II rozbiór Polski unieważnił Konstytucję 3 Maja.

Jako niechciane przez ogół społeczeństwa są to druki niezwykle rzadko spotykane:

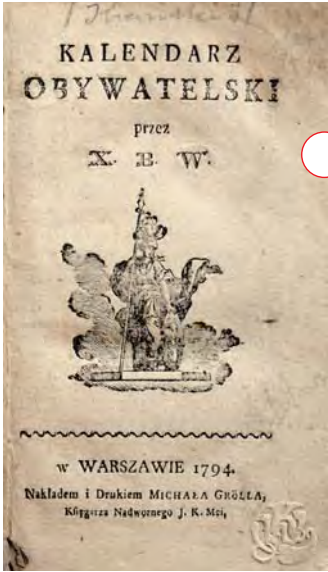
Konstytucja o Sądach Assesorskich Zadwornych i obowiązki Kanclerzów Obojga Narodów. Ustanowiona r. 1793.

Konstytucja o urządzeniu Kommissyow Porządkowych. Ustanowiona r. 1793.

Konstytucja o miastach wolnych Rzeczypospolitey. Ustanowiona r. 1793.

Konstytucja o seymikach W.X. Litt[ewskiego]. Ustanowiona r. 1793.

42. X[iążę] B[iskup] Warmiński] [Ignacy Krasicki], *Kalendarz Obywatelski*, Drukarnia Grölla, Warszawa 1794.

Estreicher, T. XX, s. 221.

43. *O Rokoszu pod Targowicą rzecz krótka Roku 1792, Metz 1793.*

Estreicher, T. XXXI, s. 32.

Autorstwo przypisywane Franciszkowi Ksaweremu Dmochowskiemu bądź Ignacemu Potockiemu, rzecz została włączona (ze zmianami) do obszerniejszego dzieła „O ustanowieniu i upadku Konstytucji Polskiej 3go Maia 1791”, Metz 1793 (patrz poniżej). Było też inne odbicie.

44. [Ignacy Potocki, Stanisław Kostka Potocki, Hugo Kołłątaj, Franciszek Ksawery Dmochowski], *O ustanowieniu i upadku Konstytucji polskiej 3go maia 1791*, Metz [wł. Kraków] 1793.

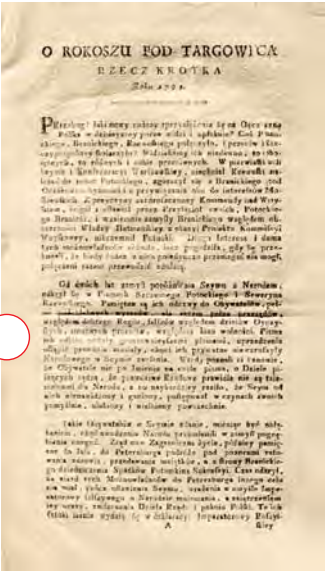
Estreicher, T. XV, s. 254.

Praca napisana przez przywódców stronnictwa patriotycznego, broniących słuszności polityki z lat 1788-1792 i obciążających odpowiedzialnością za przedwczesną rezygnację z walki i klęskę 1792 r. Stanisława Augusta.

45. [Julian Ursyn Niemcewicz], *Forma Prawdziwego Wolnego Rządu Przez Konfederację Targowicką ułożona. W Tulczynie. Drukiem z Jaryszewa zabranym. Nakładem Rzpłtey Targowickiej. Roku pierwszego podźwignionej wolności i niepodległości narodu.*

Estreicher, T. XXIII, s. 115.

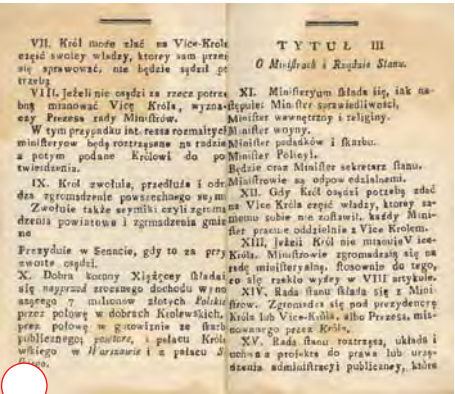
Nielegalna publikacja zwrócona przeciw Targowicy, rozprowadzana w 2. połowie lipca 1792 roku przez wydawcę „Gazety Narodowej i Obcej”. 4 sierpnia Szczęśny Potocki zamknął Gazetę. O miejsce druku broszurki do tej pory toczą się spory: w Warszawie u Mostowskiego, we Lwowie u Pillerów, czy też w Lipsku bądź w Wiedniu.

W XIX WIEKU

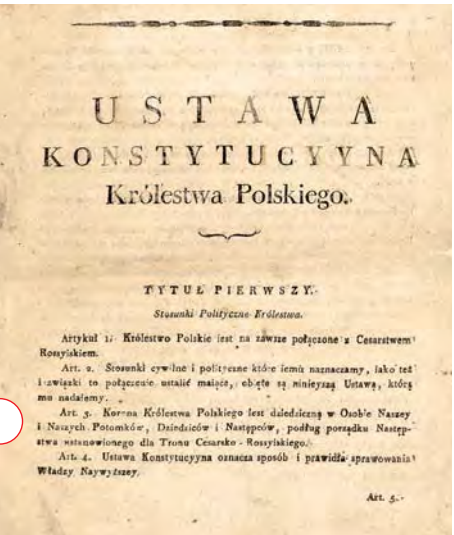
Klęska insurekcji kościuszkowskiej i utrata niepodległości, a następnie upadek nadziei związanych z epoką napoleońską, sprawiły, że Konstytucję 3 Maja pamiętano nie tyle jako propozycję ustrojową, co raczej symbol dążenia do niepodległości, brutalnie zduszonego siłą zaborców.

Legenda otaczająca *Ustawę Rządową* przyćmiła w pamięci zbiorowej późniejsze, bardziej przecież postępowe, lecz oktrojowane przez obcych władców konstytucje Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego – niektóre ich wydania również prezentowane są na wystawie.

46. *Ustawa Konstytucyjna Księstwa Warszawskiego*, [Warszawa 1807].

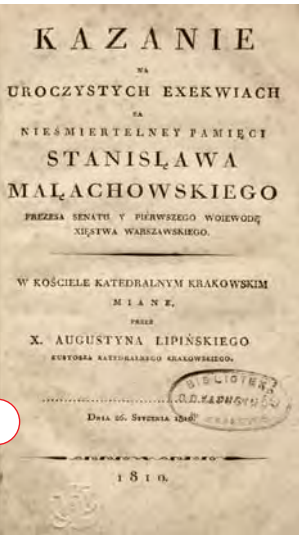
49. *Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego*, b. m. i r.

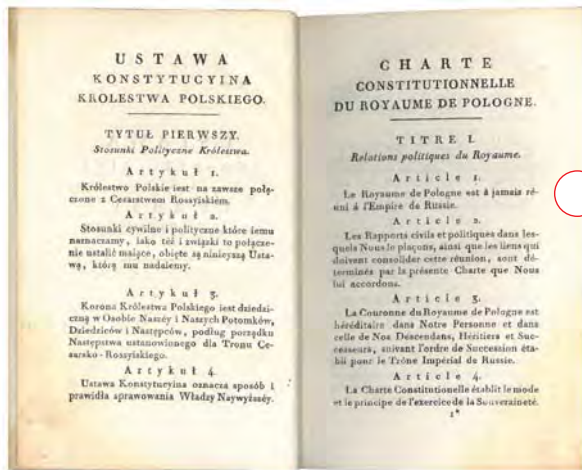

47. [H. Kołłątaj], *Uwagi nad teraźniejszym położeniem Tey Części Ziemi Polskiej, którą od pokoju Tylżyckiego zaczęto zwać Księstwem Warszawskim. Nil Desperandum!*, Lipsk 1810.

48. [Augustyn Lipiński], *Kazanie na uroczystych Exekwacjach, za nieśmiertelnej pamięci Stanisława Małachowskiego*, b. m. [1816].

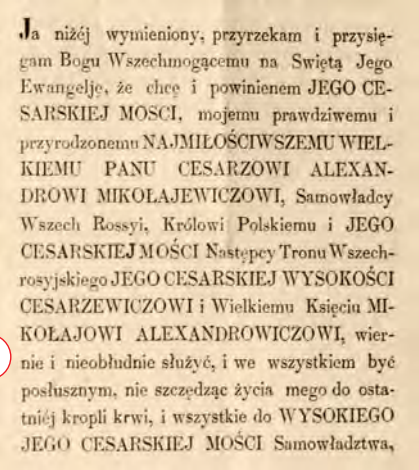

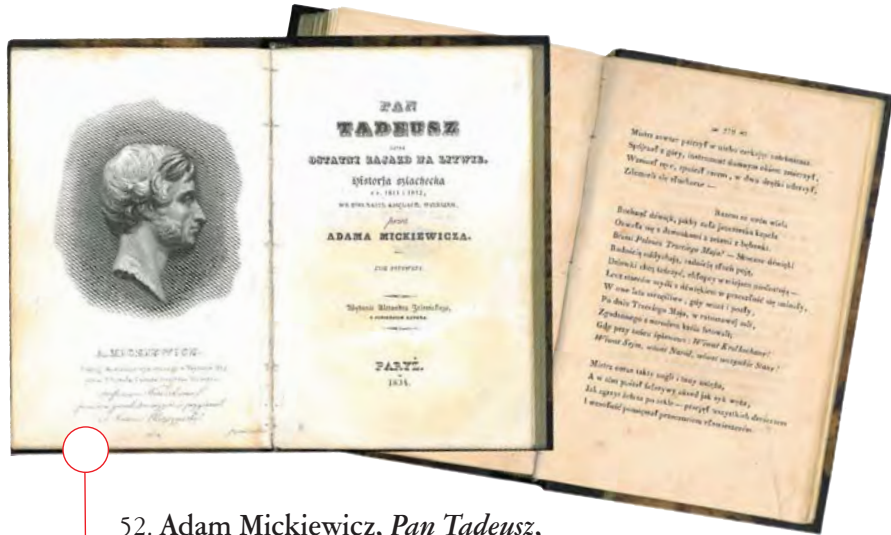
50. *Ustawa Konstytucyjna i Statuta Organiczne Królestwa Polskiego*, Warszawa 1816.

51. *Przysięga na wierność carowi Aleksandrowi I.*

Druk dwujęzyczny, po lewej wersja rosyjska, po prawej polska.

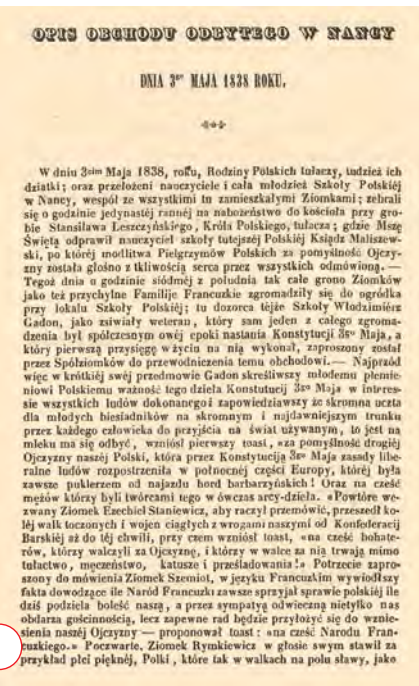
Odwołania do trzciomajowego dziedzictwa odgrywały istotną rolę w dyskusjach politycznych i ideowych toczonych w okresie Wielkiej Emigracji. Konstytucję unieśmiertelniła też wówczas literatury pięknej – wystarczy wspomnieć scenę koncertu Jankiela w „Panu Tadeuszu”.

52. *Adam Mickiewicz, Pan Tadeusz*, wyd. A. Jełowickiego, Paryż 1834.

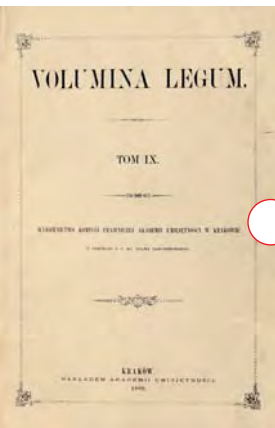
Z lewej strona tytułowa tomu pierwszego, z prawej fragment tomu drugiego ze sceną koncertu Jankiela.

53. *Opis obchodu odbytego w Nancy dnia 3-go maja 1838 roku.*

W STULECIE KONSTYTUCJI

Pamięć o Konstytucji żyła również w kraju, przejawiając się w obchodach i manifestacjach patriotycznych – w historii zapisały się między innymi manifestacja warszawska w okresie przed powstaniem styczniowym. W trzydzieści lat później, w setną rocznicę uchwalenia *Ustawy Rządowej*, pełne rozmachu obchody, niemożliwe w innych zaborach, zorganizowano w cieszącej się swobodami autonomicznymi Galicji – niektóre z wydanych wówczas druków widoczne są na zamieszczonych tu fotografiach. Na okres ten przypadły również pierwsze szerzej zakrojone badania naukowe nad dziejami Sejmu Wielkiego i Konstytucji 3 maja, prowadzone przez uczonych krakowskiej szkoły historycznej.

54. *Volumina Legum, T. IX, Nakł. Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1889.*

Zawiera tekst Konstytucji 3 Maja.

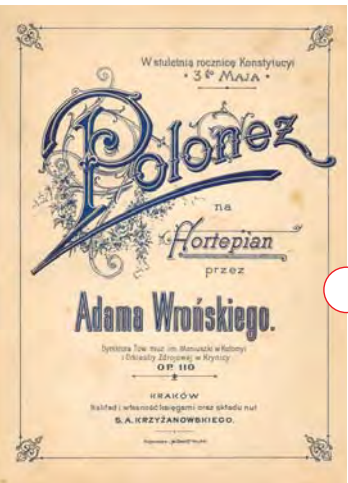

56. *Juliusz Miklaszewski, Odczyt w stuletnią rocznicę Konstytucji 3 Maja*, nakł. Ignacego Żółtowskiego, Kraków 1891.

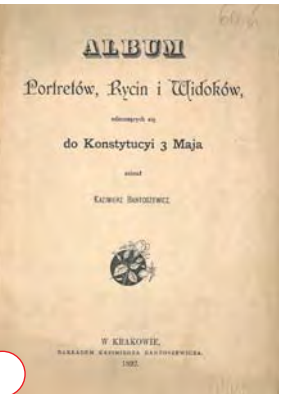
55. *Konstytucja Trzeciego Maja 1791 roku*, nakł. Maurycyego Stankiewicza, Kraków 1891.

(przedruk z T. IX *Volumina Legum*) w bardzo niewielkim formacie (7 x 11 cm).

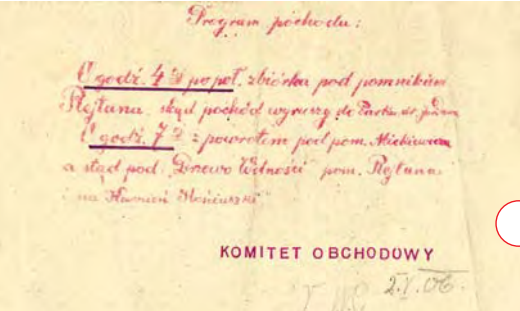
57. *Adam Wroński, Polonez na fortepian. W stuletnią rocznicę Konstytucji 3-go Maja*, op. 110, nakł. księgarni oraz składu nut S. A. Krzyżanowskiego, Kraków [1891].

58. *Album Portretów, Rycin i Widoków odnoszących się do Konstytucji 3 Maja*, zebrał i wydał K. Bartoszewicz, Kraków 1892.

U PROGU NIEPODLEGŁOŚCI

W przededniu niepodległości szczególnie uroczysty charakter miały obchody 125-lecia *Ustawy Rządowej*. Przypadła ona w 1916 r., gdy z Królestwa wyparte zostały wojska rosyjskie. Władze niemieckie, dążące do zdobycia poparcia ludności polskiej, nie przeciwdziałały uroczystościom, w których masowy udział wzięli reprezentanci wszystkich warstw społecznych. Na ekspozycji obejrzeć można liczne wydane z tej okazji albumy, pocztówki i druki okolicznościowe.

59. Zaproszenie na pochód trzeciomajowy w parku Jordana w Krakowie z 2 V 1906 r.

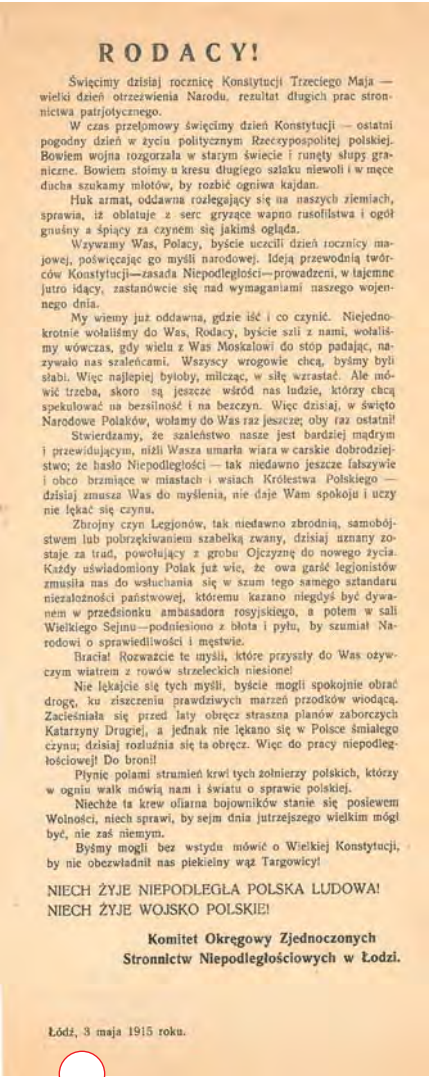
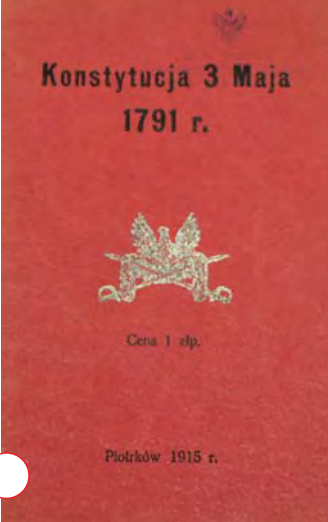
60. *Jednodniówka. Przemysł, dnia 3-go Maja 1912 r.*, nakł. III Koła TSL im. M. L. Borelowskiego, druk. Jan Łazor, Przemysł [1912].

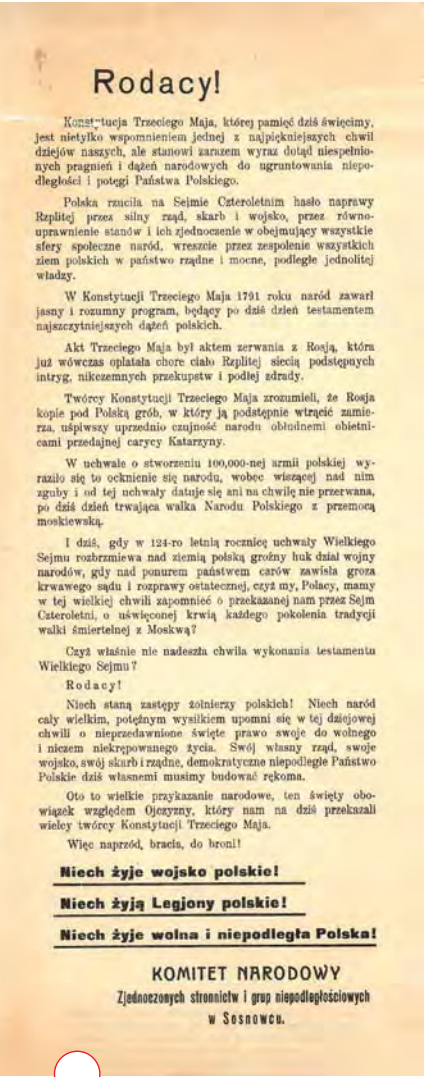
61. „*Skaut*”, tom II, nr 16, Lwów, 3 maja 1913 r.

62. „*Zorza*”, rok VII, nr 5, Lwów, z maja 1912 r.

63. *Konstytucja 3 Maja 1791 r.*, Piotrków 1915.

64. Odezwa na obchody trzeciomajowe Komitetu Okręgowego Zjednoczonych Stronnictw Niepodległościowych w Łodzi [1915 r.].

65. Odezwa na obchody trzeciomajowe Komitetu Narodowego w Sosnowcu.

66. Odezwa na obchody trzeciomajowe PPS i innych organizacji w Zagłębiu Dąbrowskim [1915 r.].

67. *Pamiętka Pochodu narodowego 3 maja 1916 r.*, nakł. Chlebowski i Michałowski, p.f. „Świt”.

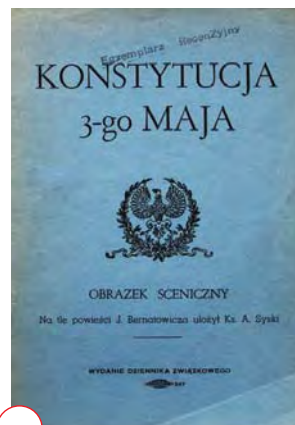
68. *Album Ilustrujące uroczysty obchód 125-ej rocznicy Konstytucji 3 Maja*, Zdjęcia fotograficzne i wydawnictwo Mariana Fuksa – Jerozolimska 49.

69. Jedna z prezentowanych na wystawie pocztówek przedstawiających pochód 3 maja 1916 r. w Warszawie. Fot. Marian Fuks.

70. Czesław Łukasiewicz, *Targowica (Rzut oka wstecz)*, New York 1915.

71. Ks. A. Syski, *Konstytucja 3-go maja. Obrazek sceniczny na tle powieści J. Bernatowicza ułożył*, Wydanie Dziennika Związkowego, b. m. i r. [Chicago].

72. *Konstytucja 3 maja 1791 roku*, opr. E. Jezierski, Warszawa 1916 (Pamiętka polskie nr 6).

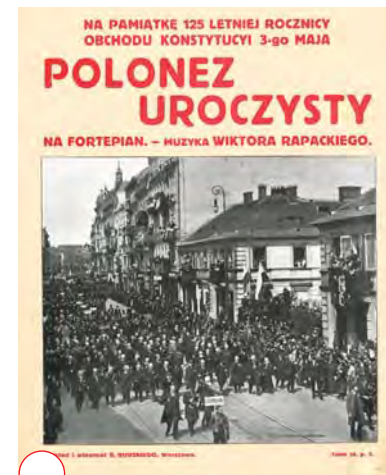
73. Ks. Wacław Bandurski, *3 maj. Kazanie Ks. d-ra...*, b. m. i r. [Warszawa 1916].

74. Wywieszka okienna „Konstytucja 3 Maja 1791-1916”, 20 gr.

77. „Godzina Polski”. *Działwie Polskiej na pamiątkę obchodu 3 Maja 1916 r.*

75. *Na pamiątkę 125-letniej rocznicy obchodu Konstytucji 3-go Maja. Polonez uroczysty na fortepian. Muzyka Wiktora Rapackiego*, nakł. B. Rudzkiego, Warszawa [1916].

78. „Godzina Polski”, rok I, nr 123, środa 3 Maja 1916 r.

76. Wywieszka okienna „3 Maj 1916”.

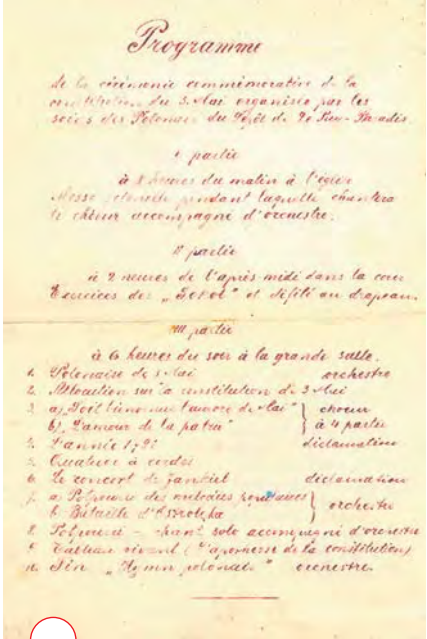

79. Jan Młot, *O Konstytucji 3 Maja*, nakł. Wydziału Narodowego Lubelskiego, Lublin 1916.

80. Zaproszenie na obchody 127 rocznicy Konstytucji 3 maja w Paryżu 1918 r. Towarzystwo Artystów Polskich w Paryżu, Drukarnia Polska H. Elias, Paryż 1918.

Tekst polsko-francuski.

81. Program uroczystego obchodu ku uczczeniu Konstytucji 3 Maja urządzanego staraniem jeńców Polaków obozu w Le Puy-Paradis (1918 r.).

Tekst dwustronny, polsko-francuski, kaligrafowany, odbitka hektograficzna.

82. Pamiętka obchodu 3-go Maja. Kalendarzyk na rok 1917, Wyd. Zakładów Drukarskich S. Chmielewskiego i S-ki, Warszawa 1916.

W OKRESIE II RP

29 kwietnia 1919 r. sejm odrodzonej Rzeczypospolitej uznał 3 maja za święto państwowe, które obchodzono bardzo uroczystie aż do 1939 r. Do *Ustawy Rządowej* nawiązywała także preambuła konstytucji z 17 marca 1921 r. Znaczenie święta 3 Maja i całej związanej z nim tradycji uznawały wszystkie ruchy polityczne II RP – obchody w rocznicę uchwalenia *Ustawy Rządowej* organizowali endecy, piłsudzcy, ludowcy i socjaliści.

Dla jej popularyzacji wydawano przy tej okazji liczne pisma i druki okolicznościowe, a także specjalne numery gazet i czasopism – niektóre z nich oglądać można na wystawie. Prócz tego publikowano liczne, skierowane przede wszystkim do dzieci i młodzieży wydawnictwa o charakterze edukacyjnym, osnute wokół motywu 3 Maja „obrazki sceniczne” itd.

83. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, z objaśnieniami dla samouków, przygot. Józef Stemler, Warszawa 1924.

86. Czasopismo „Tęcza”, 3 maja 1928.

84. Jedna z prezentowanych na wystawie trzeciomajowych wywieszek okiennych Towarzystwa Szkół Ludowej.

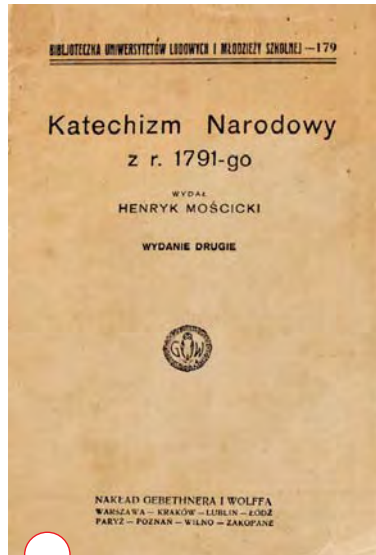
87. Tygodnik „Pobudka”, rok V, nr 9 (62), Przemysł, dnia 1 maja 1939 r.

88. *Konstytucja 3 maja 1791 r. (oryginalny tekst) oraz Deklaracja Stanów Zjednoczonych (sic!), Grodno 1928.*

Uwagę zwraca błąd w tytule „Deklaracji...”: „Zjednoczonych” zamiast „Zgromadzonych”.

89. *Katechizm Narodowy z r. 1791-go, wyd. Henryk Mościcki, wyd. 2, Gebethner i Wolff, Warszawa i in., b. d.*

90. *Jednodniówka na pamiątkę obchodów święta 3 maja 1925 z oficjalnym programem zabaw publicznych i igrzysk sportowych oraz przewodnikiem po targach jarmarku mających się odbyć w dniu 3-10 maja 1925 w Warszawie, red. W. Kosiński i S. Lityński, b. m. i r.*

92. *Artur Śliwiński, Konstytucja Trzeciego Maja, Wyd. M. Arcta, wyd. 3 powiększone, Warszawa 1921.*

91. *Adam Galiński, Trzeci maja. Książka dla nauczyciela i dla urzędujących uroczystości trzeciomajowe, Poznań [b. d.].*

93. *Józef Stemler, Trzeci maj. Święto radości i ofiary, Warszawa 1927.*

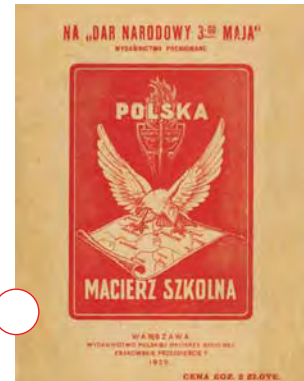
96. *Wywieszka okienna, Dar narodowy Trzeciego Maja, Polska Macierz Szkolna, 5 zł.*

94. *Święto Narodowe. Rocznica Konstytucji 3 maja, nakł. Towarzystwa Czytelni Ludowych, Poznań 1927.*

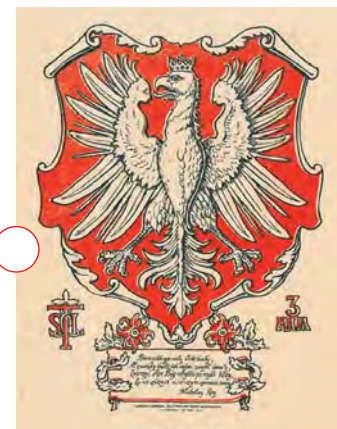

97. *Jedna z prezentowanych na wystawie trzeciomajowych wywieszek okiennych Towarzystwa Czytelni Ludowych.*

95. *Na „Dar Narodowy 3 Maja”. Wydawnictwo premiowane, Warszawa 1926:*

I. H. Mościcki, *Konstytucja 3 maja 1791*.
II. J. Stemler, *Polska Macierz Szkolna. Rys informacyjny o dwudziestolecu 1905-1925*.

98. *Jedna z prezentowanych na wystawie trzeciomajowych wywieszek okiennych Towarzystwa Szkoły Ludowej.*

99. Feliks Nowowiejski, *Witaj Majowa Jutrzenko*.

Pieśń patriotyczna na 3 głosy z tow. fortepianu lub a capella. Melodia ludowa, Lit. J. F. Konarzewski i J. Mękowski w Warszawie, nakł. Zjednoczenia Młodzieży Polskiej, druk Sp. Akc. „Ostoja”, Poznań 1927. Nuty i słowa.

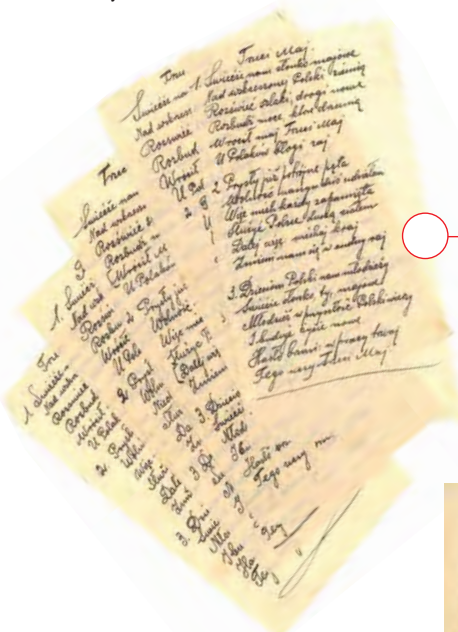
100. Feliks Nowowiejski, *Modlitwa na Trzeciego Maja z roku 1791*.

Part. na 3 głosowy chór żeński a capella lub z tow. organu lub fortep. Op. 4. nr. 4 nakładem Zjednoczenia Młodzieży Polskiej, druk Sp. Akc. „Ostoja”. Poznań 1927. – Nuty i słowa.

102. Maria Reuttówna, *Trzeci Maj*, obrazek sceniczny dla dzieci i młodzieży wiejskiej w 2 odsłonach z dodaniem poezji okolicznościowych do deklaracji na obchody, wyd. 2, nakł. Józefa Zawadzkiego, Wilno 1924.

103. *Trzeci Maja. Obrazek historyczny w dwóch odsłonach*, Biblioteka Teatralna dla Dzieci i Młodzieży, Lwów 1921.

101. Ręcznie przepisane słowa *Modlitwy na Trzeciego Maja* Feliksa Nowiejskiego

Znalezione w ekspozowanym obok egzemplarzu tego druku.

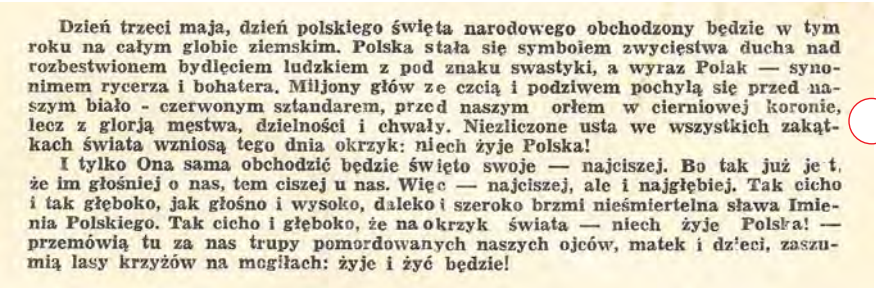
104. Ogłoszenie Zarządu Gminy wyznaniowej Żydowskiej w Kielcach z 30 kwietnia 1928 r. o obchodach rocznicy Konstytucji 3 Maja.

W CZASACH WOJNY I OKUPACJI

Ponownie wielką rolę w mobilizacji postaw patriotycznych tradycja trzeciomajowa odegrała w okresie II wojny światowej. Przypominały o niej akcje rocznicowe akcje Małego Sabotażu, a także wydawnictwa i pisma podziemne wydawane przez Delegaturę Rządu na Kraj i stronnictwa polityczne – zwraca na to uwagę m.in. prezentowany na ekspozycji numer „Szańca”, jednego z najważniejszych pism obozu narodowego w okresie okupacji. Istotną rolę odwołania do dziedzictwa Konstytucji 3 maja odgrywały również w wystąpieniach władz emigracyjnych, skierowanych zarówno do Polaków w kraju i na obczyźnie, jak również mających na celu popularyzację sprawy polskiej wśród społeczeństw aliantów zachodnich.

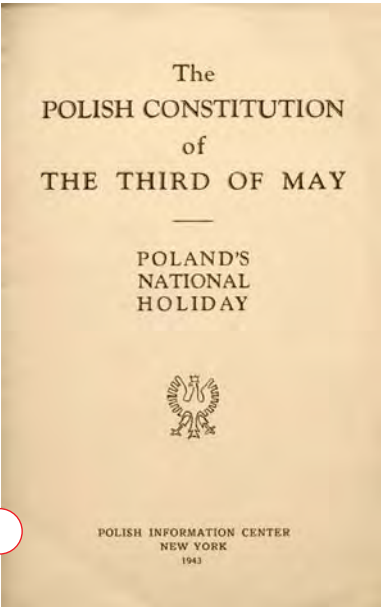
105A.

105B.

105. Winieta i słowo wstępne „Szańca” nr 9 (83) z 1 maja 1942 r.

106. *The Polish Constitution of the Third of May. Poland's National Holiday*, Polish Information Center, New York 1943.

OKRES PRL

W Polsce pod rządami komunistów jeszcze w 1945 r. święto 3 Maja obchodzono w sposób oficjalny. Już jednak rok później manifestacji tych zakazano, co stało się przyczyną niezwykle licznych zamieszek i manifestacji antykomunistycznych – największych, do jakich doszło przed czasami „Solidarności”. Oficjalnie 3 Maja jako dzień wolny od pracy zniesiono w 1951 r. – odtąd przez wiele lat obchodzono je tylko na emigracji. Pod koniec lat siedemdziesiątych do tradycji 3 Maja odwoływać zaczęły się środowiska opozycji demokratycznej. Po Sierpniu 1980 r. doszło również do pewnej zmiany nastawienia władz, czego dowodem była zgoda na szersze podjęcie tradycji 3 Maja przez „sojusznicze” Stronnictwo Demokratyczne. W 1981 r. odbyły się też po raz pierwszy obchody rocznicy *Ustawy Rządowej* organizowane przez NSZZ „Solidarność”. Po wprowadzeniu stanu wojennego, począwszy od 1982 w rocznicę 3 Maja w niemal wszystkich większych miastach świętowano manifestacjami, brutalnie rozpędzanymi przez ZOMO – przypominają o tym prezentowane na wystawie liczne solidarnościowe czasopisma, plakaty i druki ulotne oraz drugoobiegowe wydania i reprinty książek związanych z Konstytucją.

107. Zaproszenie na uroczyste otwarcie Biblioteki Polskiej w Londynie 3 V 1977 r.

108. „Wolne Słowo”. Serwis informacyjny 1981 nr 29 (1 maja). Biuletyn Informacyjny NSZZ „Solidarność”. Toruń.

109. Fragment plakatu *Konstytucja 3 Maja – wybitne dzieło europejskiego i polskiego parlamentaryzmu.* KAW, Kraków 1983.

110. „Tygodnik Mazowsze”, nr 209/210 (6 V 1987).

111. Plakat *Konstytucja 3. V. 1791, Solidarność.*

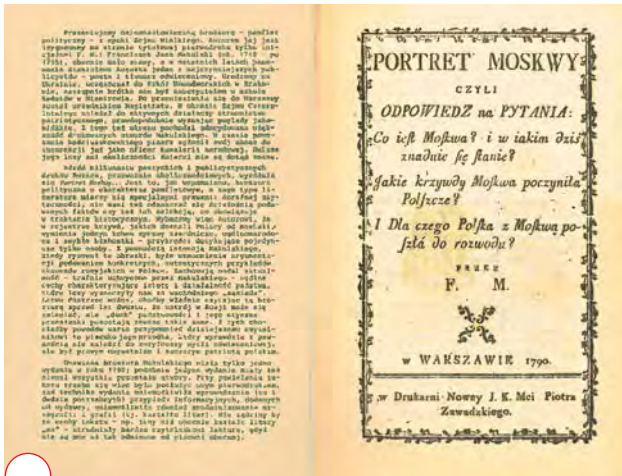

112. Plakat *3 Maja Solidarność Małopolska.*

Zawiera plan obchodów na 2 i 3 Maja 1981 r.

113. „Tygodnik Mazowsze” nr 166 (10 IV 1986).

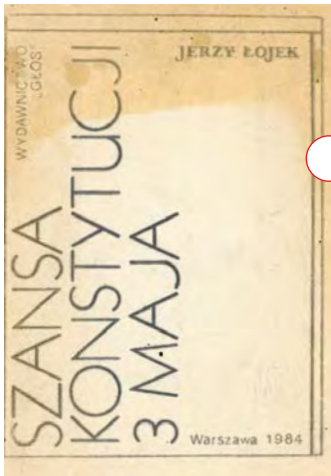

114. Drugoobiegowy reprint *Portretu Moskwy* Franciszka Jaxy-Makulskiego (patrz pozycja 7 w niniejszym katalogu) ze wstępem Władysława Bartoszewskiego.

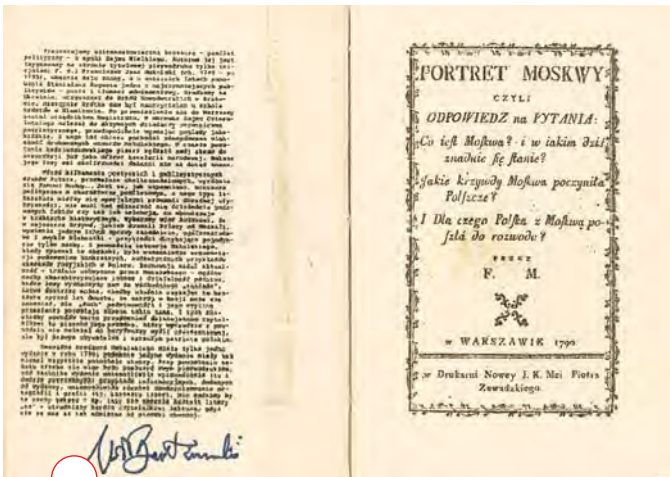
115. Reprint edycji *Konstytucji 3 Maja* z drukarni Grölla (patrz pozycja 15 w niniejszym katalogu) opatrzony wstępem Jerzego Zdrady.

Druk z lat osiemdziesiątych – wkładka do gazety.

116. Jerzy Łojek, *Szansa Konstytucji 3 Maja*, Warszawa 1984.

Drugoobiegowe wydanie jednej z najgłośniejszych prac Łojka, polemizującej z przyjętą w nauce tezą o braku szans na skuteczną obronę dzieła 3 Maja w 1792 r.

117. Drugoobiegowy reprint *Portretu Moskwy* Franciszka Jaxy-Makulskiego (patrz pozycja 7 w niniejszym katalogu) ze wstępem Władysława Bartoszewskiego.

Jeden z 50 egzemplarzy wydrukowanych na papierze czerpanym. Pod wstępem własnoręczny, złożony wiele lat później, podpis autora.

MALARSTWO I GRAFIKA

1. Marcello Bacciarelli (1731 Rzym – 1818 Warszawa)

Portret Stanisława Augusta w stroju koronacyjnym, 1792

Olej na płótnie, 283 x 180,5 cm, nr inw. MNP Mp 1

Kolekcja Muzeum Narodowego w Poznaniu; w 1792 został ofiarowany przez króla Stanisława Augusta Augustynowi Gorzeńskiemu z Dobrzycy o czym mówi inskrypcja na odwrocie: „Portret Nayaśniejszego nauką, łagodnością y nieszczęściem sławnego STANISŁAWA Augusta króla Polskiego. Ręką własną

ofiarowany J.W. Augustynowi Gorzeńskiemu Generalowi Lieutenantowi Employowanemu przy Boku swoim, Orderów Orła białego y s. Stanisława kawalerowi, w zakład wieczney Pamięci y Naylaskawszych względów któremi wiernego sługę Dobroczynny y mimo licznych przeszkód stale do pomyślności Narodu przywiązany Monarcha szczegulniey zaszczycał. Doskonałym penzlem Imci Pana Bacciarellego Konsyliarza y Dyrektora Akademii JKmci wypracowany Roku 1792 w Warszawie. W takim ubiorze jest malowany iak był ubrany w czasie Koronacyi”. Później własność Turnów i Bandelowów w Dobrzycy, zakupiony dla Gołuchowa, w Muzeum Ordynacji Czartoryskich w Gołuchowie (wymieniony w spisach gołuchowskich z 1890; w 1913 znajdował się w Sali Stołowej. Przejęty ze zbiorami Czartoryskich w latach 1939-44, przywieziony z pałacu arcybiskupiego w Poznaniu w 1947 i eksponowany w Pałacu w Gołuchowie.

Replika autorska Portretu Stanisława Augusta w stroju koronacyjnym z 1771 z Zamku Królewskiego w Warszawie, powstała prawdopodobnie z udziałem Malarni. Różni się od oryginału wyglądem króla, ujęciem tła (dwie kolumny zamiast jednej, na konsoli, obok regaliów znalazł się czarny kołpak z piórami, szersza przestrzeń wnętrza). Nawiązuje do typu królewskich portraits d'apparat, stosowanego przez Hyacinthe'a Rigauda w wizerunku Ludwika XIV. Strój koronacyjny: srebrzysty kaftan ze złotymi galonami, srebrzystymi spodniami i butami, czerwony płaszcz haftowany w złote orły, podbity gronostajowym futrem był prawdopodobnie repliką oryginalnego stroju. Król przedstawiony został w ujęciu en pied; przy orderach: na ramionach brylantowy łańcuch Orderu Orła Białego (od 1756 był jego kawalerem, a od koronacji – Wielkim Mistrzem), przez pierś przebiega błękitna wstęga tego orderu, na płaszczu brylantowa gwiazda orderowa; na szyi na oranżowej wstędze krzyż Orderu Orła Czarnego (nadany 1763); u boku miecz ceremonialny z rękojeścią w kształcie głowy orła; w ręku regimient ze złotymi orłami, który król opiera na bogato rzeźbionym stole. Kopie tego, oficjalnego wyobrażenia władcy ofiarowywane były magnatom. Gorzeński był stronnikiem króla, który ofiarował mu swój wizerunek na znak przyjaźni.

Opr. Agnieszka Skalska

Obraz prezentowany na wystawie od 3 maja do 31 lipca.

2. Józef Peszka (1767 -1831 Kraków)

Portret Ignacego Wyssogoty Zakrzewskiego, 1794

olej na płótnie, 40 x 30 cm, własność PTPN (dar Seweryna Mielżyńskiego z Miłosławia)

Nr inw. MNP Mp 414

Obraz pochodzi z kolekcji Edwarda Rastawieckiego; przedtem należał do Jana Kantego Krzyżanowskiego z Krakowa. W 1870 zakupiony przez Seweryna Mielżyńskiego dla późniejszego Muzeum im. Mielżyńskich w Poznaniu. W 1924 zdeponowany w Muzeum Wielkopolskim, zwrócony w 1933. Przejęty przez okupanta w latach 1939-1944. W inwentarzu MNP od 1951.

Ignacy Wyssogota-Zakrzewski (1745-1802) to kryształowa postać czasów stanisławowskich. Był podczaszym, podstolim i chorążym poznańskim, posłem poznańskim na Sejm Czteroletni, kawalerem Orderu Orła Białego i Orderu Św. Stanisława. Zakładał sejmowy klub Zgromadzenia Przyjaciół Ustawy Rządowej. Po uchwaleniu Konstytucji 3 Maja został prezydentem Warszawy. Urząd stracił po targowicy. Warszawiacy powołali go powtórnie na to stanowisko w dniu wybuchu powstania kościuszkowskiego. Był zaufanym sprzymierzeńcem Naczelnika. Przewodniczył prowizorycznemu rządowi powstańczemu; podczas Insurekcji – Wydziałowi Żywności w Radzie Najwyższej Narodowej. Znakiem tej przynależności jest, widoczna na portrecie, czerwona opaska na lewym ramieniu. Taki sam znak widać na drugim z jego portretów autorstwa Peszki, także w kolekcji MNP. Peszka był uczniem Franciszka Smuglewicza, założycielem i profesorem Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Dzięki protekcji Hugona Kołłątaja, miał dostęp do państwowych zleceń. Wśród nich znalazło się wykonanie 12 portretów radnych miejskich w latach 1790-92 (wśród nich, okazały portret Zakrzewskiego z Muzeum Narodowego w Warszawie).

Opr. Agnieszka Skalska

3. Marcello Bacciarelli (1731 Rzym – 1818 Warszawa)

Portret Stanisława Małachowskiego (1736-1809)

Olej, płótno, 77,5 x 63 cm

Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. MP 3126 MNW

Prezentowany obraz Marcella Bacciarellego, nadwornego malarza króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i wybitnego portrecisty, przedstawia Stanisława Małachowskiego – marszałka Sejmu Czteroletniego oraz współtwórcę Konstytucji 3 Maja. Poza oraz strój postaci wskazują na to, że jest to studium do kompozycji Nadanie konstytucji Księstwu Warszawskiemu przez Napoleona autorstwa Bacciarellego. Na obrazie Małachowski jest przedstawiony w mundurze Komisji Rządzącej, której był członkiem, a która z rąk Napoleona przyjęła tę właśnie ustawę zasadniczą. Marszałek był przez współczesnych uważany za człowieka niezwykle prawego. Nazwano go polskim Arystydesem. Tę opinię potwierdzają odznaczenia państwowe, które widać na portrecie: Order Legii Honorowej oraz wstęga Orderu Orła Białego.

Pochodzenie: Zbiory Biblioteki i Muzeum Ordynacji Krasieńskich, od 1941 r. w Muzeum Narodowym w Warszawie.

Opr. Anna Miller

4. Kazimierz Wojniakowski (1772 Kraków – 1812 Warszawa)

Uchwalenie Konstytucji 3 Maja

Olej, płótno, 123, 5 x 179 cm

Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. MP 5211 MNW

Kazimierz Wojniakowski był wychowankiem Malarni Królewskiej Marcella Bacciarellego, której patronował król Stanisław August Poniatowski. Artysta prezentuje panoramiczny widok wnętrza sali senatorskiej Zamku Królewskiego, w której odbywają się obrady Sejmu Wielkiego. Wzorem swoich poprzedników – Jana Piotra Norblina i Józefa Łęskiego – pokazuje salę

z ptasiej perspektywy, z tłumem postaci, głównie posłów wiwatujących na cześć Konstytucji 3 Maja, którą właśnie uchwalili. Warto zwrócić uwagę na zindywidualizowany charakter portretowanych postaci. Kontekst konstytucji w ciekawy sposób puentuje historia tego wizerunku. Został zamówiony w kilkanaście lat po wydarzeniu przez marszałka Sejmu Stanisława Małachowskiego za pośrednictwem Stanisława Kostki Potockiego, mecenasa i kolekcjonera sztuki.

Pochodzenie: Zbiory Biblioteki i Muzeum Ordynacji Krasieńskich, od 1940 r. w Muzeum Narodowym w Warszawie.

Opr. Anna Miller

5. Jan Matejko (1838 Kraków – 1893 Kraków)

Szkic do obrazu **Konstytucja 3 Maja**

Olej, deska dębowa, 52 x 71 cm

Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. MP 4358 MNW

Ten szkic olejny jest studium do obrazu wykonanego na 100 rocznicę wydarzenia (obecnie w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie). Dobrze pokazuje mechanizm kreowania wizji historii Polski na płótnach Jana Matejki. Malarz intensywną barwą i wyrazistą linią zarysowuje tłum idący spod Zamku

ulicą Świętojańską do kolegiaty św. Jana, gdzie twórcy Konstytucji powtórzyli złożoną wcześniej przysięgę. Wśród bohaterów wydarzenia historycznego takich jak niesiony na rękach tłum marszałek Stanisław Małachowski, na docelowym obrazie pojawia się m.in. Jan Suchorzewski, który w rzeczywistości rozdarł swoją koszulę w Sali Sejmowej, czy już wtedy zmarły prezydent Warszawy Jan Dekert. Matejko wprowadza własną jedność czasu, miejsca i akcji, osobne epizody historii zbiera w jedną symbolicznie nośną całość.

Opr. Anna Miller

6. Autor nieznany, według Marcella Bacciarellego

Portret króla Stanisława Augusta Poniatowskiego

Warszawa, koniec XIX w.

plótno, olej, 140 x 104,5 cm

nr inw. MPK/MR/197

Muzeum Zamoyskich w Kozłowie

Obraz powtarza kompozycję portretu króla z popiersiem Piusa VI, namalowanego przez Bacciarellego w 1789 r., znajdującego się w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie, ale pomija popiersie papieża. Ponadto król został ukazany nie w brązowym fraku, ale w granatowym mundurze generała gwardii konnej koronnej, jak na portrecie Bacciarellego z ok. 1875 r., z Muzeum Narodowego w Warszawie. K. Ajewski wysunął hipotezę, że może to być kopia zaginionego portretu królewskiego ze zbiorów Zamoyskich w pałacu Błękitnym w Warszawie (K. Ajewski, Zbiory artystyczne i galeria muzealna ordynacji zamojskiej w Warszawie, Muzeum Zamoyskich w Kozłowie 1997, s. 129, przyp.202).

Opr. Anna Szczepaniak

Obraz prezentowany na wystawie od 1 sierpnia do 2 października.

7. Autor nieznany

Portret Kazimierza Nestora Sapiehy

Przełom XIX i XX w.

Plótno, olej,

Muzeum Ziemi Koźmińskiej.

Obraz przedstawia marszałka Konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w czasie Sejmu Wielkiego Kazimierza Nestora Sapiehę (1754-1798), generała artylerii litewskiej. Portretowany przedstawiony jest w stroju z końca XVIII wieku. Przepasany jest wstęgą Orderu Orła Białego, na lewej piersi gwiazda tego Orderu. Malowany według grafiki A. Chodkiewicza „Portrety wsławionych Polaków, Warszawa 1829-1830.” Obraz znajdował się w Muzeum Regionalnym w Koźminie utworzonym na początku XX wieku, przez ówczesnego proboszcza koźmińskiego Stanisława Łukomskiego. Obecnie w zbiorach Muzeum Ziemi Koźmińskiej.

Opr. Kazimierz Balcer

8. Paulussen Richard (1852 -1906), Wiedeń, (zakład heliograficzny). Autor pierwowzoru: Fabre Franciszek Ksawery (1766-1837).

Wydawca: Altenberg Herman (1848-1885), Lwów; Drukarnia „Czasu”, Kraków

Stanisław Małachowski Marszałek Sejmu Czteroletniego 1736-1809.

Technika: heliografiura, rozmiar: 37,0 x27,5 cm, tworzywo: papier

Napisy. U góry, z lewej: „H. Altenberg. Lwów”, na osi: „PORTRETY POLSKIE / PORTRAITS POLONAIS”, z prawej: „Heliogr. Paulussen et Cie Vienne”. Pod portretem z lewej: „F.X.FABRE PINX. 1794.”, na osi: tytuł w języku polskim i francuskim, z prawej: „HR.STANISŁAW TARNOWSKI/ KR AKÓW”

Pochodzenie. Heliografiura z wydawnictwa: Portrety Polskie w. XVI – w. XIX wydane przez Maryę z hr. Branickich ks. Jerzową Radziwiłłową, pod red. dr. Jerzego hr. Mycielskiego prof. Uniw. Jagiell. nakładem H.Altenberga we Lwowie, (1911-1913), T. I, zeszyt 4, tablica 6

Właściciel: Muzeum Narodowe w Kielcach nr inw. MNKi/GR /150

Stanisław Małachowski (1736-1809) marszałek Sejmu Wielkiego. Reprodukacja portretu namalowanego przez francuskiego artystę Franciszka Ksawerego Fabre (1766-1837) we Florencji w 1794 r., do której Stanisław Małachowski przybył po upadku Konstytucji 3 Maja i opuszczeniu kraju. Ukazany został na neutralnym tle, z siwymi długimi włosami na głowie, w pozie siedzącej, wsparty na poręczy fotela, zwrócony $\frac{3}{4}$ w prawo. Ubrany w surdut i koszulę obwiązana wokół szyi chustką. Ubiór ozdobiony żabotami. Na piersiach zawieszony na wstędze krzyż Orderu Św. Stanisława, spod surduta wystaje fragment biegnącej ukośnie wstęgi Orderu Orła Białego. Rolę rolę, jaką marszałek odegrał w uchwaleniu Konstytucji 3 Maja, podkreśla dokument, który trzyma w lewej ręce. Można na nim odczytać napis: „Constitutio Die Tertio Maj 1791”. Do tego samego wydarzenia nawiązuje sygnet na prawej dłoni z .napiem „Fidis manibus” (wiernym ręką). Po śmierci Stanisława Małachowskiego jego portret trafił w ręce kolejnych spadkobierców. W momencie publikacji reprodukcji obraz był w posiadaniu Stanisława Tarnowskiego. Obecnie dzieło znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie.

Opr. Marian Gucwa

9. Paulussen Richard (1852-1906), Wiedeń, (zakład heliograficzny). Autor pierwowzoru: Paul Hippolyte Delaroche (1797-1856), Wydawca: Altenberg Herman (1848-1885), Lwów; Drukarnia „Czasu”, Kraków.

Portret ks. Adama Jerzego Czartoryskiego

Technika: heliograwiura, rozmiar: 36,8 x 27,5 cm, tworzywo: papier.

Napisy. U góry, z lewej: „H.Altenberg Lwów”, na osi: „POR-TRETY POLSKIE / PORTRAITS POLONAI”, z prawej: „He-liogr. Paulussen et Cie Vienne”. Pod portretem z lewej „PAUL DEALAROCHE PINX 1853.”, na osi tytuł w języku polskim i francuskim, z prawej: „KS. ZUZANNA CZARTORYSKA/ WOLA JUSTOWSKA POD KRAKOWEM”. Pochodzenie. Heliograwiura z wydawnictwa: Portrety Polskie w. XVI – w. XIX wydane przez Maryę z hr. Branickich ks. Jerzową Radziwiłłową, pod red. dr. Jerzego hr. Mycielskiego prof. Uniw. Jagiell. nakładem H.Altenberga we Lwowie, (1911-1913), T. I, zeszyt 4, tablica 9.

Właściciel: Muzeum Narodowe w Kielcach nr inw. MNKi/GR /153

Ks. Adam Czartoryski (1770-1861). Okres przygotowywania Konstytucji 3 Maja przypada na czasy jego młodości i pobyt poza granicą. Po powrocie do kraju włączył się do walki w jej obronie i uczestniczył jako ochotnik w wojnie polsko-rosyjskiej. Reprodukacja portretu namalowanego przez znanego francuskiego artystę Paula Delaroche w 1853 r. u schyłku życia księcia na emigracji w Paryżu. Ukazany jako starzec z siwą głową, w postawie stojącej, pełnej dostojeństwa, które podkreśla narzucony na ramiona płaszcz podbity sobolami. Na tle ciemnego wnętrza zaakcentowano została pełna wyrazu jasna twarz księcia i dłonie podtrzymujące połę płaszcza. Element symboliczny obrazu stanowi figura orla umieszczona za oknem z prawej strony. Obraz Pula Delaroche pozostaje w rękach rodziny Czartoryskich, w zbiorach muzealnych znajdują się jego kopie (Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum Narodowe w Krakowie). Zachowało się również wykonane przez niego studium głowy księcia poprzedzające wykonanie portretu, stanowiące własność fundacji Czartoryskich w Krakowie.

Opr. Marian Gucwa

10. Klauber Ignaz Sebastian (1753-1817). Autor pierwowzoru: Vigee-Lebrun, Elisabeth (1755-1842)

Portret Stanisława Augusta Poniatowskiego

Data powstania: 1798, Technika: miedzioryt, ruletka, rozmiar: 42,9 x 29,3 cm, tworzywo: papier. Napisy. Na cokole pod owalem: „STANISLAS AUGUSTE/Roi de Pologne/ne a Vollenzyn en Lithuanie le7 Janvier 1732/ elu a Varsovie le 7: Septembre 1764/et mort a St: Petersburg le 1: Fervier 1798”. Pod ryciną po lewej: „Peint par Louise Elisabeth le Brun 1797”, po prawej: „Grave a S.Petersburg par Ign: S. Klauber 1798”, poniżej dedykacja: Dedie a Leurs Altesse les Princes/Poniatowski/Par leur tres humble er tres Obeissant/ serviteur Ign: Sebast. Klauber”

Właściciel: Muzeum Narodowe w Kielcach nr inw. MNKi/GR /2675

Stanisław August Poniatowski (1732-1798). Portret króla z okresu po abdykacji w trakcie pobytu w Petersburgu, wykonany według obrazu namalowanego na krótko przed jego śmiercią przez przebywającą w tym mieście znaną francuską malarzkę Elisabeth Vigee-Le brun. Stanisław August w peruce stojący na neutralnym tle, ujęty w półpostaci na wprost z głową skierowaną w prawo. Szyja owinięta jasną chustką, na ramiona narzucony królewski, gronostajowym płaszcz osłaniający wysuniętą prosto do przodu lewą rękę. prawa zgięta z dłonią wsuniętą pod kamizelkę. Przepasany wstęgą Orderu Orła Białego biegnącą od lewego ramienia do prawego boku. Widoczny niewielki fragment gwiazdy tego samego orderu naszytej na płaszczu Portret w owalnej ramie na cokole z napisem. Autor ryciny pochodził ze znanej rodziny niemieckich rytowników związanych z Augsburgiem, w 1796 r. przybył do Petersburga, gdzie tworzył do śmierci w 1817 r. Elizabet Vigee Lebrun powróciła do Francji, a wykonany przez nią portret Stanisława Augusta Poniatowskiego znajduje się obecnie w Pałacu Wersalskim, do którego został przekazany ze zbiorów Luwru w 1921 r.

Opr: Marian Gucwa

11. Ligber Jan (czynny 1795-1814)

Portret Juliana Ursyna Niemcewicza

Data powstania: 1803.

Technika: miedzioryt punktowany, rozmiar: 18,1 x 10,8 cm, tworzywo: papier. Napisy: pod owalem z prawej: „J. Ligber sculp. Vars.”, u dołu karty: „Julian Niemcewicz”. Pochodzenie: Rycina z wydawnictwa „Juliana Niemcewicza pism różnych wierszem i prozą Tom I.”, Warszawa 1803, z serii „Pisma rozmaite współczesnych wierszem i prozą”, t. 2, Edycja Tadeusza Mostowskiego.

Właściciel: Muzeum Narodowe w Kielcach nr inw. MNKi/GR/2696

Julian Ursyn Niemcewicz (1758-1841). Pisarz, aktywnie uczestniczył w obradach Sejmu Wielkiego, wziął udział w przygotowaniu Konstytucji 3 Maja. Po upadku powstania kościuszkowskiego udał się do Stanów Zjednoczonych, w latach 1802–1804 złożył wizytę w Polsce. W trakcie pobytu w Warszawie powstał portret dołączony do pierwszego tomu zbiorowego wydania jego prac literackich (w 1803 r.). Został ukazany z fryzurą złożoną z falujących kosmyków włosów, w popiersiu $\frac{3}{4}$ w prawo. w owalu na neutralnym tle. Jego postać okrywa luźny płaszcz zarzucony do tyłu przez lew ramię, spod którego wystaje jedynie jasny wykładany kołnierz koszuli. Miedzioryt należy do grupy nielicznych wcześniejszych wizerunków Juliana Ursyna Niemcewicza, nie był wykorzystywany w jego późniejszej, oficjalnej ikonografii opartej na malarskich portretach wykonanych przez Antoniego Brodowskiego w 1820 r. i Jeana Antoina Grosa (namalowany w 1833-1834 r.)

Opr. Marian Gucwa

12. Grabowski Adam (1875 – 1941)

Portret Ignacego Potockiego

Data powstania: 1917, technika: litografia, rozmiar: 43,5 x 31,4 cm, tworzywo: papier. Napisy. Na portrecie u dołu faksymile podpisu: „Ignac Potocki”. Pod portretem z lewej: „Nakładem Hieronima Wildera i S-ki w Warszawie”, z prawej: „rys. na kamieniu Adam Grabowski”, u dołu karty: „IGNACY POTOCKI”. Tablica z teki: Grabowski Adam. Portrety wybitnych Polaków. Nakładem. Antykwarium Polskiego Hieronima Wildera i Ski, Seria I. Działacze na polu oświaty, Warszawa 1917.

Właściciel: Muzeum Narodowe w Kielcach nr inw. MNKi/GR/3011

Ignacy Potocki (1750-1809). Przedstawiciel stronnictwa patriotycznego, jeden z twórców Konstytucji 3 Maja. Działal na polu reformy oświaty jako członek Komisji Edukacji Narodowej. Litografia nawiązuje do jego portretów wykonanych w latach osiemdziesiątych osiemnastego wieku Ukazuje młodego mężczyznę w peruce na głowie, ujętego w popiersiu na neutralnym tle, zwróconego $\frac{3}{4}$ w prawo, ze wzrokiem skierowanym na wprost. Pełna twarz z zaakcentowanymi ustami charakteryzuje się miękkim modelunkiem. Ubrany jest we frak i koszulę z kołnierzem owiniętym wokół szyi chustką. Na barkach zawieszona wąska wstęga podtrzymująca niewidoczny order, zazwyczaj na jego wizerunkach spotykamy tylko gwiazdą Orderu Orła Białego przyszytą do ubioru po lewej stronie, której tu brak. Litografia należy do typu przedstawień Ignacego Potockiego w popiersiu lub półpostaci, rozpowszechnionych w grafice XIX w. wzorowanych na portretach wykonanych za jego życia, znajdujących się obecnie w zbiorach Muzeum Pałacu w Wilanowie. Do najbardziej znanych należy pastel z 1783-1784 r. autorstwa działającej w Paryżu stypendystki Stanisława Augusta Poniatowskiego Anny Rajeckiej. Poza jej pracą należy wymienić się jeszcze dwa inne portrety: namalowany w 1786 r przez Mateusza Tokarskiego, oraz obraz przypisywany Aleksandrowi Kucharskiemu z końca XVIII w.

Opr. Marian Gucwa

13. Grabowski Adam (1875 – 1941)

Portret Tadeusza Czackiego

Data powstania: 1917 technika: litografia, rozmiar: 46,1 x 34,9 cm. Tworzywo: papier. Napisy. Na portrecie u dołu faksymile podpisu. Pod portretem z lewej: „Nakładem Hieronima Wildera i S-ki w Warszawie”, z prawej: „rys. na kamieniu Adam Grabowski”, u dołu karty: „TADEUSZ CZACKI”

Tablica z teki: Grabowski Adam. Portrety wybitnych Polaków. Nakładem. Antykwariatu Polskiego Hieronima Wildera i Ski, Seria I. Działacze na polu oświaty, Warszawa 1917

Właściciel: Muzeum Narodowe w Kielcach nr inw. MNKi/GR/3012

Tadeuszu Czacki (1765-1813), w okresie Sejmu Wielkiego pełnił urząd komisarza Komisji Skarbowej. Uznanie przyniosła mu późniejsza działalność po upadku kraju związana z założeniem w 1805 r. Liceum Krzemienieckiego. Litografia nawiązuje do jego oficjalnych wizerunków spopularyzowanych w XIX w. grafice. Został przedstawiony z wydatną łysiną i włosami po bokach głowy, ujęty w popiersiu na neutralnym tle zwrócony $\frac{3}{4}$ w lewo, Ubrany w frak mundurowy z wysokim kołnierzem zdobionym haftem, oraz koszulę obwiązaną wokół szyi halsztukiem, poniżej. zawieszony krzyż Orderu św. Stanisława. Przez prawe ramię do lewego boku biegnie ukośnie wstęga tego samego orderu. W bogatej ikonografii Tadeusza Czackiego zawsze przedstawiano go z krzyżem Orderu Świętego Stanisława, i wstęgę drugiego nadanego mu Orderu Orła Białego, biegnącą od lewego ramienia do prawego boku. Pierwowzór tego typu portretu stanowi jego podobizna wykonana w technice pastelu przez Józefa Pitschmanna datowana na lata 1806-1813, obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie.

Opr. Marian Gucwa

14. Jan Feliks Piwarski – litograf (20.11.1794 Puławy – 17.12.1859 Warszawa).

Hugo Kołłątaj (1750-1812) ksiądz, reformator szkolnictwa, polityk, pisarz i filozof

litografia, wymiary papieru: wys. 22,8 cm, szer. 15,7 cm

wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III ryc. -24343

Rycina przedstawia popiersie księdza Hugo Kołłątaja ubranego w strój duchowny z peleryną i z Orderem Świętego Stanisława na piersiach. Duchowny uczestniczył w tworzeniu Konstytucji 3 Maja. Podczas Sejmu Czteroletniego był jednym z najbardziej aktywnych działaczy stronnictwa patriotycznego.

Rycina została wykonana przez Jana Feliksa Piwarskiego – malarza i grafika, jednego z pierwszych polskich litografów. W latach 1818-1832 był kustoszem Gabinetu Rycin przy Uniwersytecie Warszawskim, a w latach 1844-1848 był profesorem Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie.

Rycina została wykonana według rysunku autorstwa Jana Nepomucena Głowackiego i wydana przed 1860 rokiem w Cynkografii Banku Polskiego w Warszawie.

Rycina stanowi dar rodziny Tadeusza Michałowskiego dla Muzeum Narodowego w Krakowie w 1888 roku.

Opr. Bogusław Ruśnica

15. Eugène Blaisot – wydawca i litograf (1821/1822 Paryż – ca 1885 Paryż)

Stanisław Nałęcz Małachowski (1736-1809) marszałek Sejmu Czteroletniego

litografia kredką, wymiary papieru: wys. 25,6 cm, szer. 18,6 cm
wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 27810

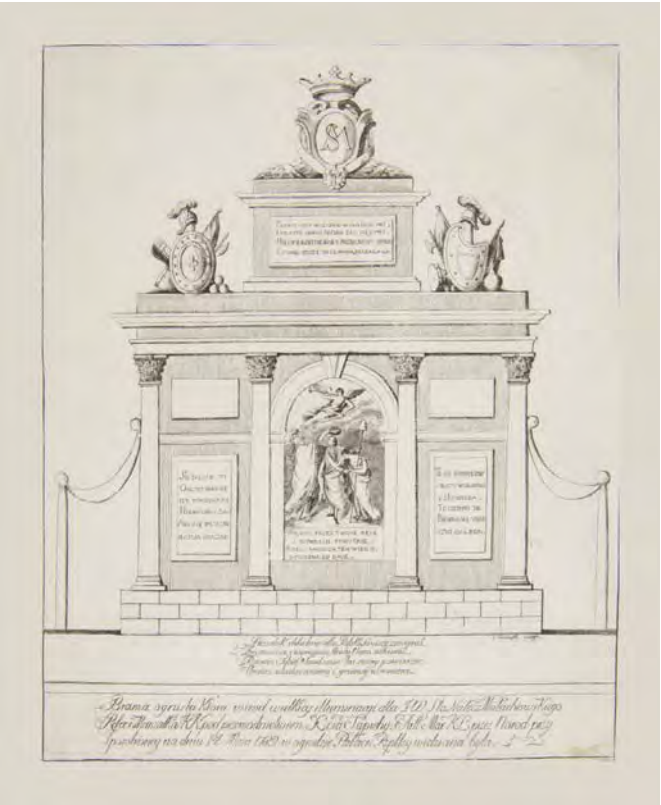
Rycina przedstawia popiersie Stanisława Nałęcza Małachowskiego, trzymającego w lewej ręce Konstytucję 3 Maja, ubranego w marynarkę z przypiętym do kołnierza Orderem Świętego Stanisława. Był posłem sandomierskim na Sejm Czteroletni, wybrany na jego marszałka. Należał do stronnictwa patriotycznego. Wraz z Ignacym Potockim i Hugonem Kołłątajem był jednym z głównych twórców Konstytucji 3 Maja.

Rycina została wykonana przez Eugène Blaisota – francuskiego wydawcę i grafika, specjalizującego się w rycinach ukazujących portrety i krajobrazy.

Rycina została wykonana według rysunku autorstwa Juliana i wydrukowana około 1830 roku przez zakład litograficzny de Ducarme Place Vendome 24 w Paryżu.

Rycina pochodzi ze zbiorów Władysława Bartynowskiego. Do Muzeum Narodowego w Krakowie wpłynęła w 1903 roku.

Opr. Bogusław Ruśnica

16. Józef Czechowski – rytownik (ca 1766-1800 Leoben (Austria))

Stanisław Nałęcz Małachowski (1736-1809) marszałek Sejmu Czteroletniego – Łuk triumfalny wystawiony Stanisławowi Małachowskiemu w Warszawie

litografia, wymiary papieru: 28,6 cm, szer. 20,6 cm
wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 27811

Kompozycja ryciny obejmuje przedstawienie łuku triumfalnego z wizją Stanisława Małachowskiego odbierającego wieniec chwały w centrum oraz z napisami laudacyjnymi w płycinach po bokach. Całość zwieńczona herbem z inicjałami SM z koroną i panopliami po bokach. Stanisław Małachowskiego będąc marszałkiem Sejmu Czteroletniego należał do głównych twórców Konstytucji 3 Maja.

Rycina została wykonana przez Józefa Czechowskiego – majora artylerii, uczestnika powstania kościuszkowskiego i grafika. Udzielał lekcji rysunku w Szkole Artylerii w Warszawie oraz w Mantui będąc w niewoli.

Rycina wykonana w 1790 roku stanowi wizualizację bramy ognistej przygotowanej ku czci Stanisława Małachowskiego w dniu 14 maja 1789 roku w Warszawie.

Rycina stanowi dar Rogowskiej dla Muzeum Narodowego w Krakowie dokonany w 1889 roku.

Opr. Bogusław Ruśnica

17. Hans Veit Friedrich Schnorr von Carolsfeld – rytownik (11.05.1764 Schneeberg – 30.04.1841 Leipzig)

Ignacy Potocki (1750-1809) marszałek wielki litewski jeden z twórców Konstytucji 3 Maja

miedzioryt punktowany, wymiary papieru: 20,2 cm, szer. 15,2 cm

wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 27814

Rycina przedstawia głowę Ignacego Potockiego ujętą profilem w lewo. Podobizna jest antykizowana, ukazana na owalnym tle, z podpisem: „Nie przestaniemy nigdy być Polscy Obywatelami”. Ignacy Potocki był marszałkiem nadwornym litewskim. Jako członek konfederacji Sejmu Czteroletniego, wszedł w skład Deputacji do Formy Rządu, mającej na celu wypracowanie projektu zmian ustroju Rzeczypospolitej. Wraz z Hugo Kołłątajem miał duży udział w tworzeniu Konstytucji 3 Maja.

Rycina wykonana w 1793 roku przez niemieckiego rytownika Hansa Veit Friedricha Schnorr von Carolsfelda. Od 1803 roku rozpoczął obowiązki nauczyciela w Akademii Sztuki w Lipsku, gdzie w latach 1814-1841 był dyrektorem.

Rycina pochodzi ze zbioru Władysława Bartynowskiego. Wpłynęła do Muzeum Narodowego w Krakowie w 1903 roku.

Opr. Bogusław Ruśnica

18. Johann Ferdinand Krethlow – rytownik (16.12.1767 Neuchannenburg (Berlin) – 25.09.1842 Warszawa)

Stanisław Kostka Potocki (1755-1821) mąż stanu, poseł i działacz Sejmu Czteroletniego

miedzioryt punktowany, wymiary papieru: 26,6 cm, szer. 21,5 cm; wymiary odcisku: wys. 23,4 cm, szer. 17,5 cm

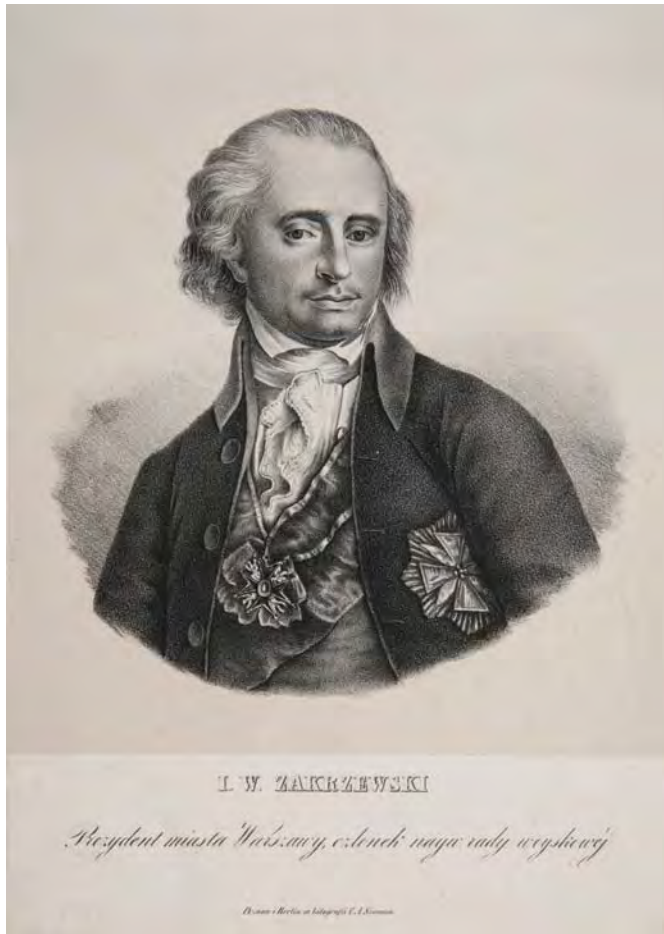
wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 27815

Rycina przedstawia popiersie Stanisława Kostki Potockiego ujęte prawie na wprost, głowa zaś $\frac{3}{4}$ w lewo. Opatrzona jest u dołu podpisem: „STANISŁAW HRABIA POTOCKI Prezes Senatu Królestwa Polskiego Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego”. Należąc do stronnictwa patriotycznego został posłem na Sejm Czteroletni z województwa lubelskiego, odgrywając w nim ważną rolę obok swojego brata Ignacego. Był jednym z sygnatariuszy Konstytucji 3 Maja i wziął czynny udział w jej uchwaleniu.

Rycina wykonana w 1819 roku w Warszawie przez rytownika Johanna Ferdinanda Krethlowa w oparciu o pierwówzór autorstwa Louisa René Letronne’a (1790-1842). Był on uczniem berlińskiej Akademii. Od 1818 roku został profesorem grawerowania w Uniwersytecie Warszawskim.

Rycina pochodzi ze zbioru Władysława hr. Ostrowskiego.

Opr. Bogusław Ruśnica

19. Nieznany rytownik

Ignacy Wyssogota Zakrzewski (1745-1802) prezydent Warszawy, poseł na Sejm Czteroletni

litografia, wymiary papieru: wys. 27,2 cm, szer. 19,2 cm

wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 27818

Rycina przedstawia popiersie Ignacego Wyssogoty Zakrzewskiego ujęte $\frac{3}{4}$ w lewo, głowa zaś $\frac{3}{4}$ w prawo. U dołu opatrzone podpisem: „I. W. ZAKRZEWSKI Prezydent miasta Warszawy, członek nayw. rady wojaskowej”. Był posłem na Sejm Czteroletni z województwa poznańskiego. Był współzałożycielem stronnictwa politycznego Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej Fiat Lux, które miało na celu podtrzymanie uchwalonej Konstytucji 3 Maja oraz dbanie o nienaruszanie jej postanowień. Współpracował ze Stanisławem Małachowskim.

Rycina wykonana około 1800 roku przez nieznanego rytownika działającego w Berlinie i w Warszawie, współpracującego z Zakładem Litograficznym C. A. Simona, które rycinę wydało drukiem.

Rycina pochodzi ze zbioru Władysława Bartynowskiego. Wpłynęła do Muzeum Narodowego w Krakowie w 1903 roku.

Opr. Bogusław Ruśnica

20. Nieznany rytownik

Kazimierz Nestor Sapieha (1754-1798) marszałek konfederacji litewskiej na Sejmie Czteroletnim, uczestnik powstania 1794, generał artylerii

staloryt, wymiary papieru: wys. 31,9 cm, szer. 23,6 cm; wymiary odcisku: wys. 22,6 cm, szer. 15,5 cm

wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 28089

Rycina w ozdobnym obramieniu przedstawia stojącą postać Kazimierza Nestora Sapiehy ukazanego na tle pnia dębowego, armaty, hełmu z piórami, orla i laurowego wieńca. W dolnej części ryciny podpis: „KSIĄŻE KAZIMIERZ NESTOR SAPIEHA Naczelnik Artylerji Wielkiego Księstwa (!) Litewskiego Marszałek Sejmu czteroletniego Ur: 1757 + 1798”. Był posłem na Sejm Czteroletni z województwa brzeskolitewskiego oraz marszałkiem konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego na tym Sejmie. Był jednym z twórców Konstytucji 3 Maja, której był sygnatariuszem.

Rycina została wykonana przez nieznanego rytownika około 1800 roku. Została wydana drukiem w Wilnie przez wydawnictwo Jana Kazimierza Wilczyńskiego (1754-1798).

Rycina pochodzi z daru Emeryka Hutten-Czapskiego dla Muzeum Narodowego w Krakowie.

Opr. Bogusław Ruśnica

21. Jacques François Gaudérique Llanta – litograf (18.11.1807 Perpignan – 05.05.1864 Paryż)

Tomasz Adam Ostrowski (1735-1817) podskarbi nadworny koronny, prezes Senatu Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego

litografia, wymiary papieru: wys. 21,1 cm, szer. 14,7 cm; wymiary odbitki: wys. 16,6 cm, szer. 11,9 cm

wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 28100

Rycina przedstawia popiersie Tomasza Adama Ostrowskiego zwróconego $\frac{3}{4}$ w prawo, głowa zaś $\frac{3}{4}$ w lewo. U dołu znajduje się faksymile autografu oraz podpis: „TOMASZ OSTROWSKI Prezes senatu”. Pełnił on szereg istotnych funkcji publicznych, a m.in. prezesa Senatu Królestwa Polskiego i marszałka Sejmu Księstwa Warszawskiego. Był członkiem konfederacji Sejmu Czteroletniego. Był współzałożycielem stronnictwa politycznego Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej Fiat Lux, dla podtrzymania uchwalonej Konstytucji 3 Maja.

Rycina została wykonana przez francuskiego rytownika Jacquesa François Gaudérique Llanta i datowana jest na 1835 rok. Została wydana drukiem przez wydawnictwo Litografia: de Villian w Paryżu.

Rycina pochodzi z daru Tadeusza Michałowskiego dla Muzeum Narodowego w Krakowie.

Opr. Bogusław Ruśnica

22. Nieznany rytownik

Kazimierz Nestor Sapieha (1754-1789) generał artylerii litewskiej, marszałek konfederacji litewskiej, uczestnik powstania kościuszkowskiego. Z: La Pologne historique, litteraire, monumentale et pittoresque..., t. 3, Paris 1839-1842, tabl. m.s. 14/15

staloryt, wymiary papieru: wys. 26,3 cm, szer. 17,7 cm; wymiary kompozycji: wys. 13,2 cm, szer. 13,3 cm

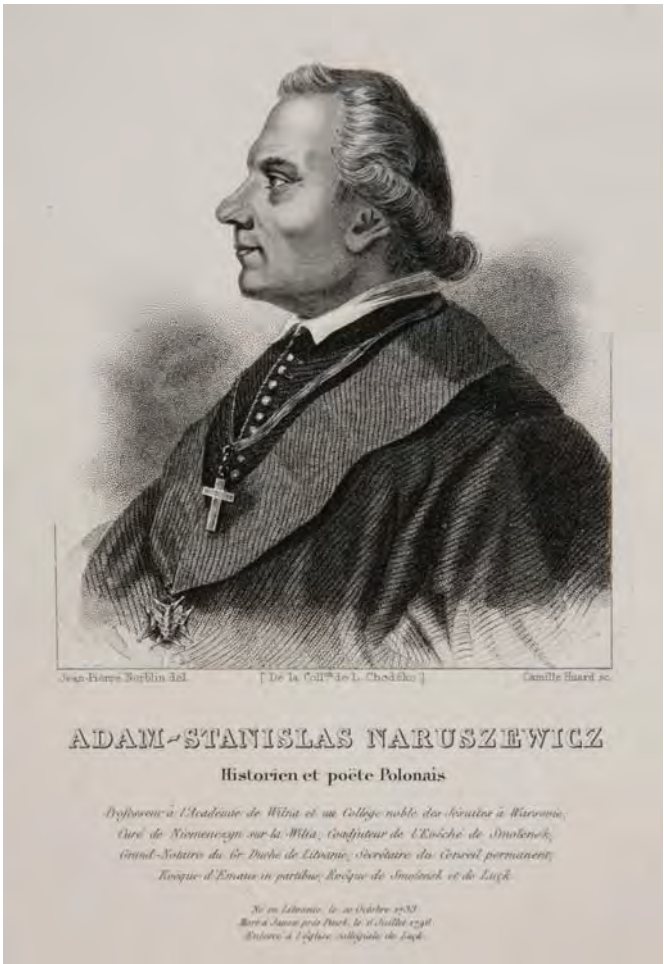
wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 36288

Rycina przedstawia w półpostaci Kazimierza Nestora Sapiechę z lewą ręką na szabli, prawą zaś założoną za poję kontusza. U dołu podpis: „K. Sapieha”. Mając 18 lat, dzięki staraniom matki, Elżbiety z Branickich Sapieżyny, został generałem artylerii litewskiej. Był posłem na Sejm Czteroletni oraz marszałkiem konfederacji Wielkiego Księstwa Litweskiego na tym Sejmie. Był jednym z twórców Konstytucji 3 Maja, której był sygnatariuszem.

Rycina została wykonana przez nieznanego rytownika, którego staloryt został zamieszczony w La Pologne historique, litteraire, monumentale et pittoresque..., dzieła propagującego na emigracji historię i kulturę polską wydane przez Leopolda i Olimpię Chodźków.

Rycina stanowi dar Władysława Górskiego dla Muzeum Narodowego w Krakowie. Wpływ odnotowano w 1885 roku.

Opr. Bogusław Ruśnica

23. Camille Huard – rytownik

Adam Stanisław Naruszewicz (1733-1796) jezuita, biskup smoleński i łucki, poeta i historyk

miedzioryt, wymiary papieru: wys. 31,8 cm, szer. 21,6 cm

wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 41725

Rycina przedstawia w popiersie Adama Tadeusza Naruszewicza ujęte profilem w lewo. Adam Stanisław Naruszewicz był bliskim współpracownikiem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i zwolennikiem Konstytucji 3 Maja. Należał do konfederacji Sejmu Czteroletniego. W 1791 roku był jednym z założycieli Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej Fiat Lux, zmierzającego do podtrzymania Konstytucji 3 Maja i dbania o nienaruszanie jej postanowień.

Rycina została wykonana w latach 1847-1848 przez rytownika Camille'a Huarda, na podstawie pierwowzoru malarskiego autorstwa Jana Piotra Norblina (1745-1830). Miedzioryt zgodnie z adnotacją na nim sporządzonej pochodzi z kolekcji Leopolda Chodźki.

Rycina stanowi element kolekcji Emeryka Hutten-Czapskiego przekazane dla Muzeum Narodowego w Krakowie.

Opr. Bogusław Ruśnica

24. Maria Herman – litograf (01.04.1803 Puławy – 28.04.1830 Warszawa).

Tadeusz Matuszewicz (ok. 1765-1819) poseł na Sejm Czteroletni, minister skarbu Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego

miedzioryt, wymiary papieru: wys. 26,4 cm, szer. 18,6 cm

wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 41726

Rycina przedstawia w popiersie Tadeusza Matuszewicza ujęte 3/4 w prawo. U dołu podpis: „THADÉE MATUSZEWIC Ministre des finances, Sénateur du Royaume de Pologne. mort à Bologne en 1819.” Tadeusz Matuszewicz był posłem na Sejm Czteroletni z województwa brzeskoliteńskiego. Uczestniczył w opracowywaniu Konstytucji 3 Maja, działał w Deputacji do ułożenia Konstytucji. Był członkiem Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej Fiat Lux, nastawionej na podtrzymanie Konstytucji 3 Maja i nienaruszanie jej postanowień.

Rycina została wykonana w 1826 roku przez litografa Marię Herman, zgodnie z podpisem: „Lithografié par M[adam]e [Marie] Herman née Tańska 1826.”

Rycina pochodzi z daru W. Lasockiego dla Muzeum Narodowego w Krakowie.

Opr. Bogusław Ruśnica

25. James II Hopwood – rytownik

1795 Yorkshire – 1855

Józef Antoni Poniatowski (1763-1813) książę, wódz armii polskiej, marszałek Cesarstwa, bratanek króla Stanisława Augusta, Z: “La Pologne historique, littéraire, monumentale et illustrée...”, Paris 1839-1841, tabl. 220/221

staloryt, wymiary papieru: wys. 18,1 cm, szer. 13,3 cm

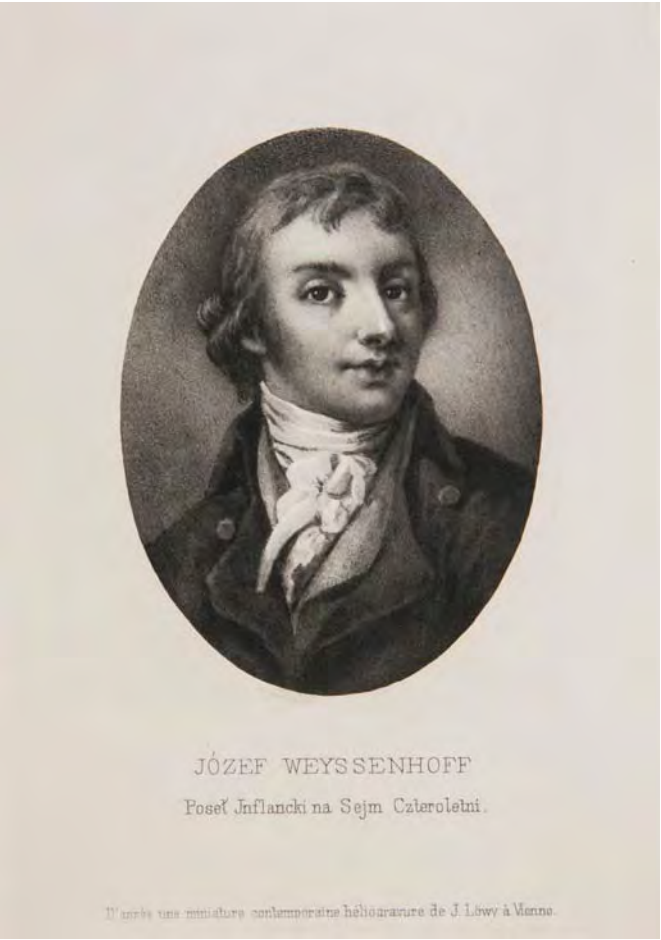
wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 41743

Rycina przedstawia Józefa Antoniego Poniatowskiego z lewą ręką na szabli, w półpostaci na wprost, z głową 3/4 w prawo. Ubrany w mundur marszałka z płaszczem przewieszonym przez prawe ramię. W 1789 roku na życzenie króla i Sejmu Czteroletniego przeszedł z armii cesarskiej do służby w wojsku polskim. Był zwolennikiem Konstytucji 3 Maja, czego wyrazem była przynależność do Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej Fiat Lux.

Rycina została wykonana w latach 1839-1941 przez rytownika James II Hopwood, według pierwowzoru autorstwa Antoniego Stanisława Brodowskiego (1784-1832). Staloryt został zamieszczony w La Pologne historique, littéraire, monumentale et pittoresque..., wydane go przez Leopolda i Olimpię Chodźków.

Rycina pochodzi ze zbioru hr. Emeryka Hutten-Czapskiego.

Opr. Bogusław Ruśnica

26. Nieznany rytownik

Józef Weyssenhoff (1760-1798) publicysta, poseł inflancki na Sejm Czteroletni

mezzotinta, wymiary papieru: wys. 30,9 cm, szer. 22,0 cm; wymiary odcisku: wys. 16,8 cm, szer. 11,7 cm

wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 41744

Rycina przedstawia popiersie Józefa Weyssenhoffa ujęte 3/4 w lewo, a głowa 3/4 w prawo, opatrzona podpisem: „JÓZEF WEYSSENHOFF Poseł Inflancki na Sejm Czteroletni”. Był posłem reprezentującym Inflanty na Sejmie Czteroletnim. W wrześniu 1789 roku wszedł w skład Deputacji do Formy Rządu, powołanej przez Sejm Czteroletni, mającej na celu określenie przyszłego ustroju Rzeczypospolitej. Był działaczem stronnictwa patriotycznego i współzałożycielem Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej Fiat Lux, ukierunkowanej na podtrzymanie Konstytucji 3 Maja i postanowień w niej zawartych.

Rycina została pod koniec XVIII wieku przez nieznanego rytownika działającego w Wiedniu.

Rycina pochodzi ze zbioru hr. Emeryka Hutten-Czapskiego, przekazana do Muzeum Narodowego w Krakowie.

Opr. Bogusław Ruśnica

27. Nieznany litograf

Adam Kazimierz Czartoryski (1734-1823) książę, generał ziem podolskich, komendant Szkoły Rycerskiej, krytyk literacki i mecenas sztuki

litografia, wymiary papieru: wys. 18,3 cm, szer. 11,5 cm

wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 41745

Rycina przedstawia w owalu Adama Kazimierza Czartoryskiego z rękawiczką w prawej dłoni w półpostaci skierowanej 3/4 w lewo, głowa zaś w prawo, na tle nieba. U dołu podpis: „ADAM KSIĄŻE CZARTORYSKI Był Generalziem Podolskich”. Książę Adam Kazimierz Czartoryski był posłem na Sejm Czteroletni z województwa lubelskiego. Był przywódcą stonnictwa patriotycznego. W 1791 roku był jednym z założycieli Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej Fiat Lux, zmierzającej do podtrzymania Konstytucji 3 Maja i dbałości o nienaruszenie jej postanowień.

Rycina została wykonana w 2. ćwierci XIX wieku przez nieznanego polskiego litografa w oparciu o rysunek autorstwa Józefa Sonntaga (1784–1834), działającego w Krakowie.

Rycina pochodzi z daru Władysława Bartynowskiego dla Muzeum Narodowego w Krakowie w 1903 roku.

Opr. Bogusław Ruśnica

28. Carlo Antonini – rytownik (1749 Rzym – 1835 Rzym)

Antoni Józef Madaliński (1739-1804) generał wojsk polskich, poseł na Sejm Czteroletni

miedzioryt, wymiary papieru: wys. 9,0 cm, szer. 7,5 cm

wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 41746

Rycina przedstawia Antoniego Józefa Madalińskiego w półpostaci, profilem w lewo, w owalnej ramce. U dołu podpis: „Le Général Madalinski 1794”. Był posłem na Sejm Czteroletni z województwa gnieźnieńskiego. Podczas trwania Sejmu Czteroletniego łączył obowiązki służby wojskowej w I Wielkopolskiej Brygadzie Kawalerii Narodowej. Był członkiem Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej Fiat Lux, zmierzającego do podtrzymania Konstytucji 3 Maja i dbania o nienaruszenie jej postanowień. Na Sejmie Czteroletnim występował wspierając stronnictwo postępowe.

Rycina została wykonana w 1794 roku przez rytownika Carlo Antoniniego, działającego na terenie Włoch i Francji.

Rycina jest darem Władysława Bartynowskiego dla Muzeum Narodowego w Krakowie. Data wpływu 1903 rok.

Opr. Bogusław Ruśnica

29. Maksymilian Fajans – litograf

05.05.1827 Sieradz – 26.07.1890 Warszawa

Feliks Franciszek Łubieński (1758-1848) minister sprawiedliwości, poseł na Sejm Czteroletni

litografia, wymiary papieru: wys. 20,2 cm, szer. 13,7 cm

wł. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc. - 41747

Rycina przedstawia siedzącego na kszesle Feliksa Franciszka Łubieńskiego w półpostaci zwróconej w prawo, ze swobodnie ułożonymi rękami, w zaś prawej ręce trzyma rulon zwiniętego papieru. Pod ryciną faksymile autografu. U dołu zaś podpis: „FELIX HR. LUBIEŃSKI MINISTER SPRAWIEDLIWOŚCI”. Był posłem na Sejm Czteroletni z województwa sieradzkiego. W początkowym okresie Sejmu kierował opozycją antykrólewską, później jednak zbliżył się do króla i wszedł do obozu patriotycznego. Był członkiem Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej Fiat Lux.

Rycina została wykonana przed 1848 rokiem przez polskiego litografa Maksymiliana Fajansa, działającego w Warszawie w oparciu o pierowowzór malarski autorstwa Jana Gładysza (ca 1762-1830).

Rycina pochodzi z daru W. Lasockiego dla Muzeum Narodowego w Krakowie.

Opr. Bogusław Ruśnica

30. Rytował Johann Hieronymus Löschenkohl (Elberfeld 1753-1807 Wiedeń)

Alegoria na cześć Konstytucji 3 maja, po 1791

Akwaforta kolorowana, papier, 36,2 x 24,9 [37,8 x 26,5]

Napis pod kompozycją: Monumentum in Felicem Revolutionem | Regni Poloniae MDCCXCI

Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. 79243 MNW

Rycina ukazuje wznoszący się w parku monument w formie obelisku wspartego na lwich łapach z podobizną króla Stanisława Augusta, wokół której umieszczony został napis: STANISLAUS: AUGUSTUS: REX: POLONIAE:, pod portretem: RESTAURATORI | VETERIS GLORIAE | REGNI. Niżej znajduje się inskrypcja: ONUS LEVE. Obelisk umieszczono na postumencie, na którym znajduje się napis: OPE MALACHOWSKI | SUB STANISLAO | AUGUSTO II ET FRIDE | RICO AUGUSTO | FELIX POLNIA.

Z lewej strony obelisku znajduje się postać alegoryczna, którą można odczytywać jako personifikację Konstytucji. Ma ona atrybuty Prawa, takie jak diadem, berło, otwartą księgę i koronę, którą unosi nad portretem monarchy. W otwartej księdze znajduje się napis: Lex perpetua | III Maji. Górną część kompozycji (obejmująca obelisk i postać kobiecą) można odczytać także jako alegorię Chwały Królewskiej.

Ważnym wątkiem w rycinie jest przedstawienie Stanisława Augusta jako odnowiciela monarchii dziedzicznej, co zapisane zostało w tekście Ustawy Rządowej. Ukazany na obelisku orzeł trzyma w szponach dwa miecze i koronę rucianą – elementy, które wchodziły w skład herbu Wettynów, czyli również Augusta III Sasa jako króla Polski. Z kolei napis na postumencie przywołuje osobę pochodzącego z tego samego rodu elektora saskiego Fryderyka Augusta, który miał objąć tron po Stanisławie Augustcie, a którego potomkowie mieli dziedziczyć tron Polski.

Po prawej stronie kompozycji ukazane zostały trzy postacie alegoryczne przedstawione w pozie trzech Gracji. Pośrodku znajduje się Polonia w koronie.

Dar Spadkobierców Seweryna Smolikowskiego: Aleksandry Pohoreckiej i Walerii Szaniawskiej w 1927

Opr. Kamilla Pijanowska

Obiekt na wystawie od 1 sierpnia do 2 października.

31. Rytował Noël Lemire (Rouen 1724-1801 Paryż) według rysunku Jean-Michela Moreau Młodszeo (Paryż 1741-1814 Paryż)

Kołacz królewski – satyra na rozbiór Polski, 1773

Miedzioryt, akwaforta, papier żeberkowy, 30,2 x 20,4 [37,4 x 26,7]

Sygnatura pod kompozycją po lewej strony: Erimeln Sculp.; poniżej: Sold by Robt. Sayer No. 53. in Fleet Street.; po prawej u dołu kompozycji: et se trouve à Paris chez Le Mire rue St. Etienne des Grez.

U dołu napis rozdzielony pośrodku pionową linią, po lewej: THE TROELFTH | CAKE.; po prawej: LE GÂTEAU | DES ROIS.

Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Gr.Pol.2756 MNW

Rycina stanowi alegorię I rozbioru Polski. Na mapę Polski wskazują zgromadzeni wokół niej europejscy monarchowie: caryca rosyjska Katarzyna II, król Stanisław August, który podtrzymuje ręką koronę, cesarz austriacki Józef II oraz król Prus Fryderyk II Wielki. Nad sceną unosi się dmąca w trąby Sława, odwrócona od przedstawionej sceny.

Rycina, znana jest z czterech stanów. Francuska cenzura uznała jej treść za groźną, a płytę graficzną skonfiskowano i nakazano jej zniszczenie. Zanim jednak tego dokonano, grafik – dzięki generalnemu dyrektorowi francuskiej policji – miał dobę na wykonanie dodatkowych odbitek. Ukrył on swoje nazwisko posługując się anagramem (N. Lemire – Erimeln).

Kompozycja ta była wielokrotnie powtarzana i trawestowana. Utrwaliła ona skojarzenie I rozbioru Polski z kołaczem królewskim (twelfth cake, gâteau des rois) – ciastem jadanym w krajach Europy Zachodniej w wigilię święta Trzech Króli. W cieście ukryte było jedno ziarno fasoli. Według tradycji przynosiło ono szczęście i tytuł króla wieczoru osobie, która znalazła je w swoim kawałku ciasta. Porównania rozbioru Polski do kołacza królewskiego użył już wcześniej Wolter w liście do Fryderyka II Wielkiego z 16 października 1772 roku (Œuvres de Voltaire, t. LXVIII. Correspondance, Paris 1833, s. 6-7). Francuski filozof uważał to posunięcie polityczne za korzystne dla wszystkich trzech krajów zaborczych.

Ze zbiorów Dominika Witke-Jeżewskiego, zakup w 1926

Opr. Kamilla Pijanowska

Obiekt na wystawie od 1 sierpnia do 2 października.

32. Rytował Friedrich Theodor Michael John (Malbork 1769 – Maribor, Słowenia, 1843) według rysunku Franciszka Smuglewicza (Warszawa 1745 – 1807 Wilno)

Rycina alegoryczna na pierwszą rocznicę Konstytucji 3 maja, 1792

Miedzioryt punktowny w tonie sepii, papier, 14,7 x 12 cm; 7,6 x 7,6 (krag)

Sygnowany u dołu z lewej: F. Smuglewicz delint., z prawej: F. John sculpt. Vars:

Napis u dołu pośrodku: ANNIV. SACR. | A RESTIT. REPUB. | ANNO I | V NON MAIL. MDCCXCII. | V. S.

Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Gr.Pol.3836 MNW

Rycina została wydana w pierwszą rocznicę uchwalenia Konstytucji (data w podpisie pod kompozycją podana została w starym stylu, zgodnie z systemem zapisu dat w starożytnym rzymskim kalendarzu: przed piątymi nonami w maju = 3 maja). Pośrodku król Stanisław August w antycznych szatach, w corona radiata na głowie, trzymający gałązkę oliwną w lewej ręce i klucz w prawej, stoi przed zamkniętymi drzwiami budowli otoczonej kolumnami. U jego stóp siedzi uskrzydłony starzec (Saturn) z węzłem owiniętym wokół nóg, trzymający tablicę z napisem: Templa | Diis | mores | populis | dedit („Bogom świątynie, ludowi dał prawa”, Marcialis, księga IX, Epigram CI, wers 21). W tle stoi wiwatująca szlachta. Kompozycja została ujęto w tondo.

Powstanie ryciny wiąże się z ideą budowy kościoła Opatrzności jako wotum wdzięczności narodu. Kamień węgielny pod świątynię położono podczas uroczystości rocznicowych w 1792 roku (opracowano kilka projektów budowli). Król, upozowany na cesarza rzymskiego (ujęcie profilowe nawiązuje do przedstawień imperatorów na antycznych monetach), otwiera świątynię (w Konstytucji zastrzeżono wolność „wszelkich obrządków i religii” przy uznaniu wyznania rzymskokatolickiego za religię panującą), niesie pokój (symbolizowany przez gałązkę oliwną), zapoczątkowując nastanie wieku szczęśliwości – złotego wieku Saturnowego.

Opr. Anna Grochala

Obiekt na wystawie od 1 sierpnia do 2 października.

33. Rytowali Feliks Stanisław Jasiński (Ząbkowo na Podlasiu 1862-1901 Puteaux) i Félix Vallotton (Lozanna 1865-1893 Paryż) według obrazu Jana Matejki (Kraków 1838-1893 Kraków)

Ogłoszenie Konstytucji 3 maja, 1892

Akwaforta, papier, 36 x 63,5 [67,2 x 86,1]

Sygnatura u dołu po prawej: Jan Matejko | 189; pod kompozycją po lewej: MALOWAŁ JAN MATEJKO W KRAKOWIE.; po prawej: RYTOWAŁ FELIKS JASIŃSKI W PARYŻU

Napis pod kompozycją: OGŁOSZENIE KONSTYTUCJI 3go MAJA 1791 r. | Zjednoczone Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie Członkom swoim za rok 1892.

Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Gr.Pol.21657 MNW

Obraz Jana Matejki Konstytucja 3 maja 1791 (olej, płótno, 247 x 446 cm) znajduje się w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie (nr inw. ZKW/1105). Powstał w 1891 roku z okazji setnej rocznicy uchwalenia Konstytucji. Nieukończone dzieło prezentowane było w Sukiennicach w Krakowie w dniu 3 maja 1891. W rok później malarz ofiarował płótno narodowi, deponując je w Wydziale Krajowym we Lwowie, pragnąc, aby po odzyskaniu przez Polskę niepodległości znalazło się w Sali Sejmowej Zamku Królewskiego.

Obraz Matejki ukazuje grupę posłów Sejmu Wielkiego udających się do warszawskiej archikatedry św. Jana, by powtórzyć tam przysięgę na Konstytucję. Scena zamknięta została w ciasnej przestrzeni ulicy Świętojańskiej, a w tle widoczny jest fragment warszawskiego zamku z wieżą zegarową. Pochód otwiera widoczny z lewej strony kompozycji król Stanisław August, który wstępuje na schody kościoła. Witają go księżna kurlandzka Dorota i Elżbieta Grabowska, przyjaciółka króla. Prezydent Starej Warszawy Jan Dekert i jego córka Marianna całują ręce monarchy. Za Stanisławem Augustem idzie pochód osób zasłużonych przy pracach nad Ustawą, a w nim Ignacy Potocki (marszałek wielki koronny i członek Komisji Edukacji Narodowej), Hugo Kołłątaj (ksiądz podkanclerzy) oraz Scipione Piattoli (sekretarz i doradca króla). Najbardziej przyciągającą uwagę osobą w kompozycji jest marszałek Sejmu Wielkiego, Stanisław Małachowski, który, niesiony na ramionach posłów Aleksandra Linowskiego i Ignacego Zakrzewskiego, wznosi wysoko dokument Konstytucji. Po prawej stronie na koniu widoczny jest książę Józef Poniatowski, który w owym czasie pełnił funkcję komendanta warszawskiego garnizonu.

Matejko w swoim obrazie ukazał wydarzenie sumarycznie, przedstawiając na warszawskiej ulicy także osoby i wydarzenia związane z uchwaleniem Konstytucji 3 maja, ale nie uczestniczące bezpośrednio w pochodzie do katedry. Stanisław August w rzeczywistości nie kroczył wśród posłów, ale udał się do kościoła wprost z zamku. Scena całowania rąk monarchy przez Dekertów miała miejsce w innej sytuacji (Jan Dekert zmarł na rok przed uchwaleniem Konstytucji). Ukazany na pierwszym planie w ekspresyjnej pozie poseł kaliski Jan Such

orzewski, który w dramatycznym geście zagroził, że zabije swojego małego synka, jeśli król złoży przysięgą na Konstytucję, dokonał tego gestu w Sali Sejmowej, a nie w trakcie przemarszu do katedry. Stanisław Staszic i Andrzej Zamoyski, którzy – ukazani po prawej stronie obrazu – usiłują wciągnąć chłopą do radosnego pochodu w rzeczywistości nie uczestniczyli w obradach Sejmu Wielkiego, ale symbolizują sprawę włościańską.

Prezentowana rycina stanowiła jedną z dwóch premii Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie za rok 1892.

Dar Dominika Witke-Jeżewskiego, 20 X 1918.

Opr. Kamilla Pijanowska

Obiekt na wystawie od 1 sierpnia do 2 października.

34. Rytował Friedrich Theodor Michael John (Malbork 1769 – Maribor, Słowenia, 1843)

Rycina alegoryczna ku czci uchwalenia Konstytucji 3 maja, 1791

Akwaforta, akwatinta, papier, 10,7 x 7,8 cm; 6,9 x 6,9 (krąg)

Sygnatura pod kręgiem pośrodku: J: fec: Vars:

Napis pod kompozycją: Epoque du Bonheur | Sous le Regne de Stanislas Auguste

Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Gr.Pol.12206 MNW

Z kolekcji Józefa Ignacego Kraszewskiego, od 1869 Branickich, Tarnowskich w Suchej, w MNW od 1943, zakupiony w 2006

Kompozycja przedstawia koło i dwa kwadraty nałożone na siebie. Pośrodku, w polu mniejszego kwadratu, umieszczona została otwarta księga z napisem: *Etat de la Pologne* (Stan Polski), za nią widać dwa skrzyżowane drzewce owinięte wicią roślinną: z prawej pika z czapką frygijską (symbol wolności), z lewej sztandar z napisem: *Le Roi avec la Nation | La Nation avec le Roi* (Król z Narodem, Naród z Królem), na osi kompozycji stoi proporzec z orłem, wzorowany na znaku legionów rzymskich, z napisem: *Le 3me | May | 1791* (3 maja 1791). W rogach większego kwadratu wypisane są hasła, u góry: *L'ESPRIT DE | PARTI | RENVERSE* (duch partyjności obalony), z lewej: *LE PREIUGE | DE COTÉ* (przesąd na bok), z prawej: *L'ELECTION | DE COTÉ* (elekcja na bok), u dołu: *L'ANARCHIE | A BAS* (anarchia w dół); przy brzegach okręgu u góry widnieją słowa: *LIBERTÉ* (wolność), *HONNEUR* (honor), u dołu: *SURETE* (bezpieczeństwo), *FORCE* (siła).

Na rycinie zobrazowane zostały zasady nowego porządku w państwie polskim, wprowadzane przez Konstytucję 3 maja. Dzięki nim nastanie nowa, szczęśliwa epoka pod panowaniem króla Stanisława Augusta. Przeplatająca się tu symbolika, z jednej strony nawiązująca do Wielkiej Rewolucji francuskiej, a z drugiej do haseł bardziej umiarkowanych, jest odbiciem poglądów i dyskusji politycznych okresu Sejmu Czteroletniego. W tym czasie w Polsce i we Francji wprowadzano zmiany ustrojowe. Sejm dał Rzeczypospolitej zarys nowej konstytucji

rządowej w dniu 3 maja 1791 roku, a francuskie Stany Generalne (jako Zgromadzenie Narodowe) zrobiły to między sierpniem 1789 a 14 września 1791 (kiedy Ludwik XVI zaprzysiął ukończoną konstytucję). W obu przypadkach mówiono o rewolucjach. Ustanowiły one monarchie konstytucyjne. Stanisław August śledził wydarzenia we Francji poprzez korespondentów i prasę (przede wszystkim „Gazetę Lejdejską”, najpoczytniejszą gazetę międzynarodową), interesował się czynami i losem Ludwika XVI, głównie stosunkiem między królem a narodem. Sam propagował hasło „król z narodem, naród z królem”, co stało się rzeczywistością polityczną po ogłoszeniu konstytucji majowej, gdy powstało reformistyczne stronnictwo „patriotyczne” z koalicji bardziej oświeconych republikanów i bardziej oświeconych regalistów (przekształconej następnie w Zgromadzenie Przyjaciół Ustawy Rządowej), a królowi udało się odzyskać lub zatrzymać poparcie zarówno średniozamożnych regalistów, jak i oświeconych mieszczan.

Ta alegoryczna kompozycja znana jest jeszcze z innej wersji (pierwszej), w której są nieco inne napisy (u dołu: *Sous la Regne de Stanislas Auguste | 1791*, w kwadracie: *L'ESPRIT DE | PARTI, LE PREIUGÉ, L'ELECTION, L'ANARCHIE*, w kole: *GLOIRE, HONNEUR, SURETÉ, FORCE*) oraz odwrotnie ułożone elementy w środkowym kwadracie i odmienna sygnatura rytownika (J: sculp.).

Opr. Anna Grochala

Obiekt na wystawie od 1 sierpnia do 2 października.

35. Karol Michał Gröll (Warszawa 1770 – Warszawa 1857)

Stanisław August Poniatowski z kartą Konstytucji 3 maja, 1792

Miedzioryt punktowany, akwaforta, odbitka w tonie sepia, papier żeberkowy z filigranem, 12,7 x 13 cm; 7,6 x 7,6 (tondo)

Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Gr.Pol.18731 MNW

Z kolekcji Kazimierza Stefańskiego, dar w 1926

Rycina wydana została z okazji pierwszej rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja. Na pierwszym planie stoi król Stanisław August w stroju wodza rzymskiego, trzyma w prawej ręce sztandar z hasłem: NAROD Z KROLEM | KROL Z NARODEM, a w lewej – kartę z napisem: Konstytu= | cya | D: 3. Maja | 1791. W tle po lewej stronie widać centralną antyczną świątynię (z napisem na architrawie: OPATRZ), zaś po prawej w głębi – budowle, kolumny, zarys piramidy i most, przed którym zgromadziła się szlachta. Dopelnieniem kompozycji są słowa umieszczone pod stopami króla: NON HAEC SINE NUMINE DIVUM („nie bez bogów woli”, Publiusz Wergiliusz Maro, Eneida, tłum. T. Karyłowski, Wrocław 1981, księga II, wers 777).

Rycina jest panegirycznym na cześć monarchy i idei wzniesienia Świątyni Opatrzności (przedstawiona architektura nawiązuje do niektórych projektów związanych z jej budową). Jeszcze w maju 1791 sejmujące stany zobowiązały się do wystawienia w Warszawie Świątyni Opatrzności, pomyślanej jako wotum wdzięczności narodu. Budowa kościoła została jednak odsunięta, a przez kilka następnych miesięcy interesował się nią wyłącznie król i związani z nim artyści. Symboliczne złączenie króla z narodem i narodu z królem (zgodnie z hasłem lansowanym przez Stanisława Augusta) świętowano uroczystie w dniu pierwszej rocznicy uchwalenia Ustawy Rządowej 3 maja 1792 roku jako dar Opatrzności; tego dnia położono kamień węgielny pod przyszłą świątynię.

Opr. Anna Grochala

Obiekt na wystawie od 1 sierpnia do 2 października.

36. Rytował Friedrich Theodor Michael John (Malbork 1769 – Maribor, Słowenia, 1843) według obrazu Jana Chrzyciela Lampiego starszego (Romano 1751 – Wiedeń 1830)

Portret Stanisława Małachowskiego, 1791

Miedzioryt punktowany, papier, 14,7 x 11 cm; 6,9 x 7 (owal)

Sygnowany pod owalem z lewej: Lampi pinx:t, z prawej: F. John sculp:t Varsaviae

Napis u dołu pośrodku: Stanisław Małachowski | Przyjaciół Ludu

Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Gr.Pol.20012 MNW

Ze zbiorów Potockich w Krzeszowicach i Krakowie, w zbiorach MNW od 1946

Stanisław Małachowski (1736-1809), marszałek Sejmu Czteroletniego, czołowa postać stronnictwa patriotycznego, był wraz z Ignacym Potockim oraz Hugonem Kołłątajem jednym z twórców Konstytucji, której uchwalenie przeprowadził na sesji sejmowej 3 maja 1791 roku. Na rycinie podpisany został jako „Przyjaciół Ludu”. Popierał dążenia miast do rozszerzenia ich praw oraz reformy włościańskie (w swych dobrach nadał chłopom wolność osobistą). Jako marszałek Sejmu Wielkiego ściśle przestrzegał procedur obrad. Już wcześniej, dzięki sprawnemu i uczciwemu działaniu jako marszałek Trybunału Głównego Koronnego, zyskał miano „polskiego Arystydesa”.

Portret Małachowskiego na rycinie został zredukowany do popiersia w stosunku do malarskiego pierwowzoru Lampiego (por. obraz olejny w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie, nr inw. MP 4378 MNW).

Opr. Anna Grochala

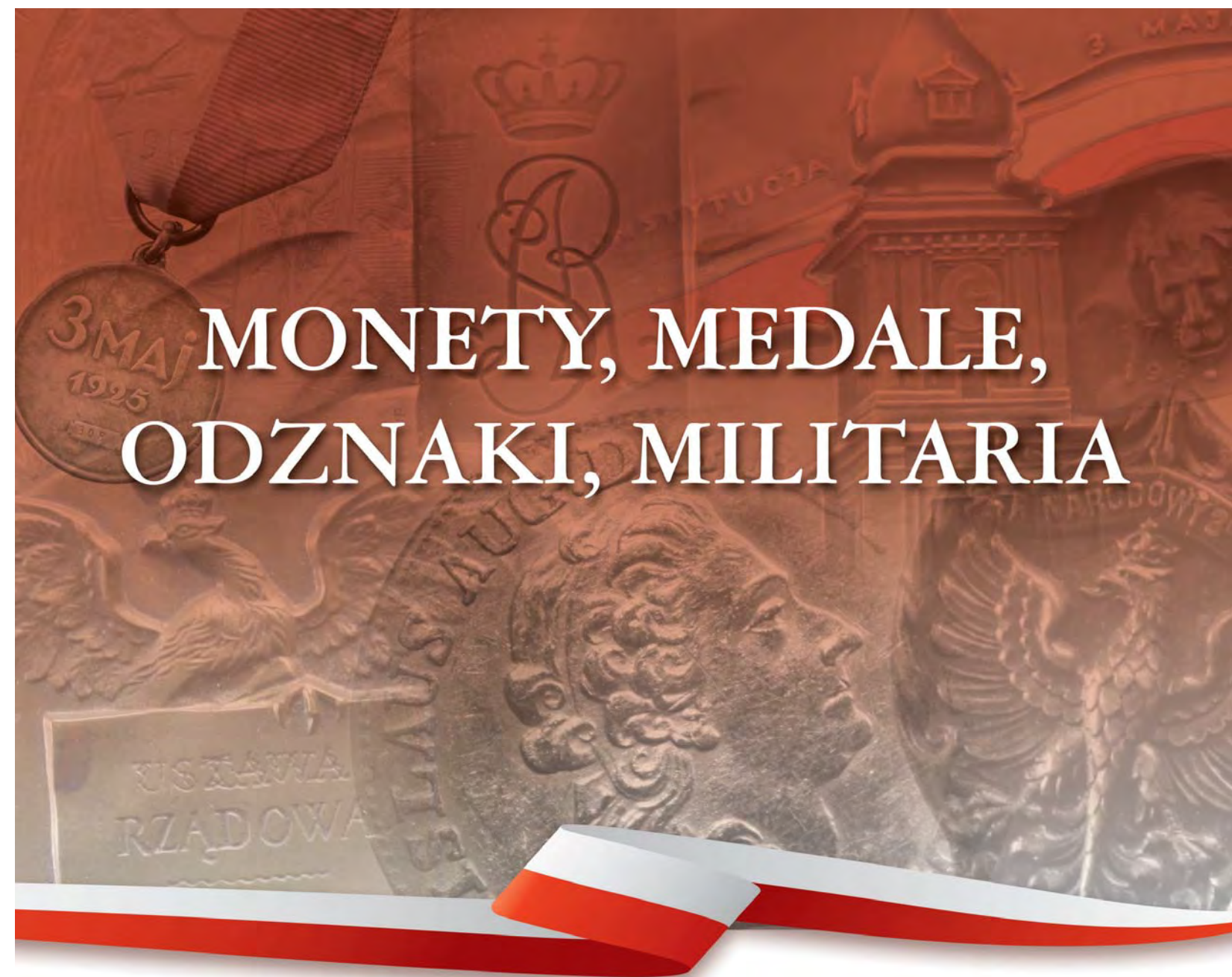
Obiekt na wystawie od 1 sierpnia do 2 października.

37. Alegoria Konstytucji 3 Maja

Rycina Daniela Chodowieckiego (16 październik 1726, Gdańsk – 7 luty 1801, Berlin) 1792 r.

Ilustracja do Goettinger Taschen Calendar für das Jahr 1793, wydane w 1792 r.

MONETY, MEDALE, ODZNAKI, MILITARIA

1. Dukaty koronne, 1791, wybite w Mennicy Warszawskiej
złoto, stempel: zwykły, średnica: 22 mm, waga: 3,5 g.

Av: Profil głowy Stanisława Augusta Poniatowskiego, w otoku napis: STANISLAUS AUG. D. G. REX POL. M. D. L.

Rv: w otoku ornament roślinny (dwie gałęzie z liśćmi), po środku napis w pięciu wersach: AUREUS NUMMUS POLONIÆ ANNO 1791. Pod spletem gałęzi rozdzielone litery: E. B.

Opr. Szymon Balcer

2. Talar koronny – 6 zł, 1794, wybity w Mennicy Warszawskiej

srebro, stempel: zwykły, średnica 38,5 mm, waga: 23,80 g.

Av: Profil głowy Stanisława Augusta Poniatowskiego, w otoku napis: STANISLAUS AUGUSTUS D. G. REX POLON: M. D. LIT.

Rv: ukoronowana pięciopolowa tarcza herbowa, w otoku napis: 14 1/12 EX MARCA PUR: COLONIENSIS: 1794. Pod tarczą herbową nominal: 6. ZŁ.

Opr. Szymon Balcer

3. Medal wybity w Mennicy Warszawskiej, wykonany przez Jana Filipa Holzhaussera (1741 – 1792).

Av: STANISLAUS AUGUSTUS D.(ei) G.(ratia) REX POLNIÆ M.(agnus D.(ux) LITU-A.(niae)– Stanisław August król polski, wielki książę litewski.

Rv: S.(tanislaus) A.(ugustus) R.(ex) ET COMITIA REIPUBLICAE POLON:(ae) VOVERUNT III. MAJI. MDCCCXCI. —DIVINAE PROVIDENTIAE TEMPLUM CUIUS PRIMUM LAPIDEM POSUERUNT. III. MAJI. MDCCCXII [Stanisław August król i Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwalili dnia 3 maja 1791 kościół na cześć Świętej Opatrzności, którego pierwszy kamień położyli 3 maja 1792].

Jeden z dwóch medali wmurowanych wraz z kamieniem węgielnym pod centralny filar wznoszonej świątyni. Prace budowlane zostały w czerwcu przerwane, król zdecydował aby zaczęty filar przekształcić w kapliczkę. Znajduje się ona na terenie Ogrodu Botanicznego w Al. Ujazdowskich.

Opr. Wojciech Kochlewski

4. Moneta dwuzłotówka – 8 groszy, 1795, wybita w Mennicy Warszawskiej,

srebro, stempel: zwykły, średnica: 29 mm, waga: 9,35 g.

Av: Profil głowy Stanisława Augusta Poniatowskiego, w otoku napis: STANISLAUS AUG. D. G. REX POL. M. D. L.

Rv: ukoronowana pięciopolowa tarcza herbowa, w otoku napis: 42 ¼ EX MARCA PURSA COLON: Data: 1795 przedzielona polem tarczy. Pod tarczą napis: M. V. Poniżej nominal: 8. GR.

Opr. Szymon Balcer

5. 100-lecie Konstytucji 3 Maja 1791 r. medal, sygn. NAKŁ. M. KURNATOWSKIEGO KRAKÓW nakładca: Mieczysław Kurnatowski (1840-1905), antykwariusz i numizmatyk krakowski, projekt stempli Juliusz Kossak (?), wybity w Wiedniu (?)

Av. Kobieta w żałobnej szacie (Polonia), z koroną cierniową na skroniach, trzyma przed sobą obiema rękami trójpółową tarczę herbową Królestwa Polskiego, idąc pomiędzy uschniętymi gałęziami. W tle budowle Krakowa i Warszawy nad rzeką, po której płynie łódź z żaglem. W otoku napis: PAMIĄTKA STULETNEI (sic!) ROCZNICY, przedzielony w dwóch miejscach ozdobnym przerywnikiem.

Rv. Grupa trzech stojących mężczyzn podających sobie prawe ręce (włościanin, szlachcic i mieszczanin), nad nimi korona królewska na tle promieni. W otoku napis: 3. MAJ – 1791 – WŁAT WSZYSTKIE STANY, przedzielony w dwóch miejscach ozdobnym przerywnikiem. Materiał: srebro, bity, śr. 42,7 mm.

Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr inw. MNP GN E 1873

Opr. Witold Garbaczewski

6. 100-lecie Konstytucji 3 Maja 1791 r. medal, sygn. NAKŁ. M. KURNATOWSKIEGO KRAKÓW nakładca: Mieczysław Kurnatowski (1840-1905), antykwariusz i numizmatyk krakowski, projekt stempli Juliusz Kossak (?), wybity w Wiedniu (?)

brąz, bity, śr. 42,5 mm

Awers i rewers jak w medalu opisanym powyżej.

Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr inw. MNP GN E 8659

Ikonaografia awersu nawiązuje do medali wybijanych po klęskach powstań narodowych, zarówno listopadowego, jak i styczniowego. Personifikacja Polski (Polonia) ukazana w koronie cierniowej, idzie pośród uschniętych gałęzi, trzymając przed sobą trójpółową tarczę Rzeczypospolitej (z godłami Polski, Litwy i Rusi) w formie, jaka pojawiła się po raz pierwszy w okresie Powstania Styczniowego i ustalona została ostatecznie 10 maja 1863 r. Jej symbolika odnosi się do zgodnego współlistnienia trzech narodów w ramach jednego, odrodzonego organizmu państwowego. Scena na rewersie również często spotykana jest w kontekście manifestacji patriotycznych. Obecna jest m.in. w symbolice Powstania Styczniowego, pojawiając się – w wersji: kosynier, ułan i kozak – w szacie graficznej obligacji Pożyczki Ogólnej Narodowej Polskiej z 1863 r. Na medalu wyobrażono postacie włościanina, szlachcica i mieszczanina, symbolizujące sojusz stanów niezbędny w odbudowie niepodległego państwa. Wieńcząca przedstawienie korona królewska otoczona promieniami jest wyraźnym znakiem tęsknoty Polaków do „złoty” czasów suwerenności i prosperity, a jednocześnie świadectwem ciągle żywych nadziei na odzyskanie własnej państwowości. Wyraźne odwołania do bohaterskich zrywów narodowych to cecha charakterystyczna medalierstwa polskiego 2. połowy XIX w., szczególnie na terenie Galicji, gdzie tego typu manifestacje były możliwe w stopniu niespotykanym w pozostałych zaborach.

Opr. Witold Garbaczewski

7. 100-lecie Konstytucji 3 Maja 1791 r. Medalik w formie odznaki (z tarczką na łańcuszkach). niesygn.

brąz złocony, bity, śr. 25,0 mm (bez tarczki)

Av. Trójpółowa tarcza herbowa Królestwa Polskiego ujęta od dołu wstęgą, na której napis: WOLNOŚĆ CAŁOŚĆ RÓWNOŚĆ. W otoku u góry napis: BOŻE ZBAW POLSKĘ. Na przymocowanej łańcuszkami tarczce napis PAMIĄTKA.

Rv. W polu napis: PAMIĄTKA OBCHODU / motyw zdobniczy / 100 LETNIEJ ROCZNICY / KONSTYTUCYI 3 MAJA / W / ST. ZJED. P. AMERYKI / 1891 ROKU. W otoku napis: JEDEN ZA WSZYSTKICH – WSZYSCY ZA JEDNEGO

Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr inw. MNP GN E 267, literatura: Czapski 10453

W obchodach patriotycznych rocznic aktywnie uczestniczyła również polonia amerykańska, a jednym z przejawów owej łączności z rodakami nad Wisłą była emisja pamiątek w typie medali, medalików, wisiorów etc. Motywy awersu odwołują się bezpośrednio do wielkich zrywów narodowych, zarówno ukoronowana trójpółowa tarcza herbowa (Powstanie Styczniowe), jak i hasła: „Boże zbaw Polskę” (taki sam napis pojawił się na rancie monety 5-złotowej Rządu Narodowego w Powstaniu Listopadowym) oraz „Wolność całość równość” (hasło obecne na sztandarach Insurekcji Kościuszkowskiej, następnie spopularyzowane podczas Powstania Styczniowego w różnych wariantach, również tym spotykanym na niniejszym medaliku). Hasło „Jeden za wszystkich wszyscy za jednego” podkreśla solidarność

Polaków na wszystkich kontynentach oraz współodpowiedzialność za losy zniewolonego kraju.

Opr. Witold Garbaczewski

8. 100-lecie Konstytucji 3 Maja 1791 r.

medal, niesygn., brąz, bity, śr. 38,0 mm

Av. W polu napis: 1791-1891 / W 100 ROCZNICĘ / TWÓRCOM I OBROŃCOM / USTAWY 3 MAJA / POLACY W AMERYCE / ozdobny przerywnik / IN HONOR TO THE / ORGANIZERS & DEFENDERS / OF THE / POLISH CONSTITUTION / OF THE 3RD OF MAY / CENTENARY MEMORIAL / OF THE / POLES IN AMERICA. W otoku, oddzielonym od pola linia ciągła, napis: RÓWNOŚĆ · WOLNOŚĆ · NIEPODLEGŁOŚĆ · CAŁOŚĆ – EQUALITY · LIBERTY · INDEPENDENCE · ENTIRETY.

Rv. Alegoria Wolności w czapce frygijskiej siedząca en trois quarts w lewo. Prawą swą rękę, w której trzyma pióro, wspiera na księdze z datą 1791, rękę lewą opiera na trójpółowej tarczy herbowej Rzeczypospolitej. U stóp postaci leży kotwica, wokół której owinięta wstęga z datą 1891. Od dołu kompozycję ujmują dwie gałązki wawrzynu, od góry krótkie promienie.

Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr inw. MNP GN E 1853, literatura: Czapski 10451; Węsierski 2911; Kamiński-Kowalczyk 374; Kwiatkowska 14

Na rewersie zobrazowano alegorię Wolności wspartą o herb Rzeczypospolitej z okresu Powstania Styczniowego, utożsamiając ją zatem z Polonią. Pióro w ręce czyni z niej symboliczną siłę sprawczą Konstytucji Majowej, która z kolei wyobrażona została pod postacią księgi. Podwieszony u dołu łańcuch symbolizuje siły dążące do jej obalenia. Kotwica oznacza tutaj nadzieję, gałązki wawrzynu to powszechnie spotykany symbol zwycięstwa, a na obecność pierwiastka sacrum wskazują umieszczone w górnym otoku promienie.

Opr. Witold Garbaczewski

9. 100-lecie Konstytucji 3 Maja 1791 r.

medal, sygn. na av. W. LANG CO, wybity w Nowym Jorku, brąz złocony, bity, śr. 35,4 mm

Av. Półpostać mężczyzny en trois quarts w lewo (Stanisław Małachowski), udekorowanego Orderem św. Stanisława i gwiazdą Orderu Orła Białego, trzymającego w lewej swej ręce tekst konstytucji, w wieńcu z dwóch gałązek wawrzynu. W otoku napis: W PAMIĘĆ 100 LETNIEJ ROCZNICY KONSTYTUCYI – 3GO MAJA 1791 ROKU, przedzielony w dwóch miejscach sześciopłatkowymi rozetkami.

Rv. Ukoronowana czteropółowa tarcza herbowa z herbami Polski, Litwy i Rusi, z Najświętszą Marią Panną z Dzieciątkiem w owalnym polu sercowym. W otoku napis: KRÓLOWO POLSKI WYBAW NAS – NEW-YORK 3 MAJ 1891 R,

przedzielony w dwóch miejscach sześciopłatkowymi rozetkami.

Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr inw. MNP GN E 1870, literatura: Czapski 10454; Kamiński-Kowalczyk 370; Szyszko-Czyżak 154

Przykład herbu Rzeczypospolitej z okresu Powstania Styczniowego wzbogaconego o odwołanie do Matki Boskiej Częstochowskiej jako Królowej Korony Polskiej.

Opr. Witold Garbaczewski

10. 100-lecie Konstytucji 3 Maja 1791 r.

medalik (z uszkiem i koluszkami), niesygn., wybity najprawdopodobniej w Krakowie, srebro, bity, śr. 27,2 mm

Av. Dwóch mężczyzn (włościanin i szlachcic, obaj w odświętnych strojach) podaje sobie ręce, ponad nimi w otoku napis: 1791 3.MAJ 1891

Rv. Orzeł ze związanymi skrzydłami siedzący na skale, obok której wyschnięte gałęzie.

Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr inw. MNP GN E 1868, literatura: Czapski 9993; Kamiński-Kowalczyk 371; Kwiatkowska 8; Szyszko-Czyżak 152; Gacek 93

Informacje o wybitcu medalu w Wiedniu podaje Emeryk Czapski, a za nim cała późniejsza literatura. Z notatki w Dzienniku

Poznańskim (Nr 99 z dn. 1.05.1891, s. 3 – Wiadomości miejscowe i potoczne, Medal pamiątkowy) dowiadujemy się jednak, że medal, którego „jedna strona przedstawia orla ze skrzepowanymi skrzydłami, druga szlachcica i mieszczanina w braterskim uścisku. Data 1791 – 3 maj 1891” (jest to zatem według wszelkiego prawdopodobieństwa opisywany egzemplarz), wykonał „znany złotnik krakowski p. Wojciechowski”. Władysław Wojciechowski (ur. w 1845 r. w Krakowie, zm. w 1924 r.) był właścicielem sklepu i zakładu jubilerskiego przy ul. Szewskiej 9. Kształcił się zarówno w swoim rodzinnym mieście, jak i w Paryżu, brał udział m.in. w Wystawie Krajowej Rolniczej i Przemysłowej, Etnograficznej oraz Sztuki Polskiej zorganizowanej w 1887 r. w Krakowie, zyskując renomę jednego z najlepszych złotników krakowskich. Wykonane zostały medale srebrne, posrebrzane oraz brązowe. O Władysławie Wojciechowskim por. Michał Myśliński, Złotnicy krakowscy i ich cech w latach autonomii galicyjskiej 1866-1914 (publikacja online: http://www.bizuteriaartystycznawpolsce.pl/images/teksty/Myslinski_Michal.pdf – dostęp: 4.04.2016).

Opr. Witold Garbaczewski

11. 100-lecie Konstytucji 3 Maja 1791 r.

medalik (z uszkiem) w obiekcie z wprawionymi kulkami, brąz, biały metal (obejma), bity, śr. 26,0 mm (34,2 mm wraz z obejmą)

Av. Po środku napis: 3GO MAJA 1791. / ozdobny przerywnik / 3GO MAJA 1891. W otoku napis: NIECH POKOLENIA POKOLENIOM PODAJĄ PAMIĄTKĘ DNIA TEGO, przedzielony u dołu sześciopromienną gwiazdką.

Rv. Herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów otoczony wstęgą z Krzyżem Orderu Orła Białego, flankowany gałązkami dębu i palmy.

Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr inw. MNP GN E 1871, literatura: Kamiński-Kowalczyk 369

Kompozycja herbowa na rewersie przejęta została w najdrobniejszych szczegółach (pominięto jedynie herb Ciołek w polu sercowym, który zastąpiony został tutaj motywem dekoracyjnym) z talarów Stanisława Augusta Poniatowskiego wybijanych od 1788 r., również w okresie Insurekcji Kościuszkowskiej. Uwagę zwraca nadanie medalikowi funkcji różańca. Wiara katolicka była fundamentalnym spoiwem Polaków mieszkających na terenie trzech zaborów, nawiązywanie zatem do motywów sacrum w przypadku tego typu dzieł sztuki drobnej było jednocześnie wyraźną manifestacją patriotyczną.

Opr. Witold Garbaczewski

12. 100-lecie Konstytucji 3 Maja 1791 r.

medal, niesygn., brąz, bity, śr. 38,8 mm

Av. Tarcza herbowa z Orłem Białym, za nią kompozycja złożona z kosi, młota oraz gałązki palmowej. Całość opleciona kajdanami.

W polu napis: 3 MAJA 1891, w otoku u dołu: WARSZAWA.

Rv. Ukoronowany czteropolowy herb Rzeczypospolitej z gałązką dębu w tle, do której przywiązana wstęga z napisem: 3 MAJA 1791. W otoku napis: W STULETNIĄ ROCZNICĘ KONSTYTUCYI.

Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr inw. MNP GN E 8683

literatura: Czapski 10428; Szyszko-Czyżak 148

Zwarta kompozycja na stronie głównej mająca formę „powstańczych panopliów” wyraźnie odwołuje się do Insurekcji Kościuszkowskiej, wskazując zarówno na obecne położenie społeczeństwa polskiego (okowy), jak i zapowiadając przyszłe zwycięstwo (liść palmy). Na rewersie wyobrażono herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów, kojarząc go z symboliką dębu (siła, odrodzenie, trwanie). Dobry poziom wykonania medalu pozwala domniemywać, że powstał on w którymś z lepszych zakładów warszawskich, być może w giserni Gerlach i Meissner.

Opr. Witold Garbaczewski

13. Twórcom Konstytucji 3. Maja 1891 r.

medalion jednostronny, niesygn., proj. Józef Chyliński, Warszawa, 1926 r., brąz, lany, śr. 225 mm

Av. Popiersia trzech mężczyzn (u góry Hugo Kołłątaj, u dołu po lewej Stanisław Małachowski, po prawej Ignacy Potocki) flankowane wieńcem z gałązek dębu i wawrzynu, na złączeniu

których położona księga z napisem LEX na okładce. W tle budowle Warszawy: Zamek Królewski (po prawej) oraz katedra św. Jana wraz z Kolumną Zygmunta (po lewej).

Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr inw. MNP GN H1 595, literatura: Strzałkowski, s. 92

Medalion jest odlanym w brązie modelem do medalu „Twórcom wiekopomnej Konstytucji 3go Maja 1791-1916” o średnicy 60 mm, projektu Józefa Chylińskiego, wybitym w jego warszawskiej fabryce grawersko-medalerskiej w srebrze i brązie.

Opr. Witold Garbaczewski

14. Medal wydany w 100-lecie Konstytucji w 1891 roku, podkreślający zbratanie szlachty i mieszczaństwa. Medal wybity w Wiedniu 1891 r.

brąz srebrzony, średnica: 27 mm, waga: 8.63 g, zawieszka.

Av. Szlachcic i chłop podają sobie ręce i napis 1791-3 MAJ-1891,

Rv. Orzeł z rozpostartymi skrzydłami siedzący na skale.

Opr. Szymon Balcer

15. Medal prawdopodobnie wybity z okazji odsłonięcia pomnika księcia Józefa Poniatowskiego 3 maja 1923 r.

aluminium, stempel: zwykły, średnica:, waga: 1,1 g.

Av: Pomnik księcia Józefa Poniatowskiego, w otoku rozdzielony napis: Ks. Józef Poniatowski.

Rv: ornament roślinny oraz napis w 3 wersach: PAMIĄTKA 3 MAJA 1923.

Opr. Szymon Balcer

16. Medal: Rocznic uchwalenia Konstytucji 3 Maja, wybity w Mennicy Państwowej w Warszawie z okazji XII Kongresu Stronnictwa Demokratycznego,

brąz, średnica: 70 mm, waga: 136 g.

Av: w otoku napis: WSZELKA WŁADZA SPOŁECZNOŚCI LUDZKIEJ / POCZĄTEK SWÓJ BIERZE Z WOLI NARO-

DU. Napis przedzielony dwoma rombami. Pośrodku stylizowany wizerunek orła w koronie, który w jednej szponie przytrzymuje kartę z napisem USTAWA RZĄDOWA. PRAWO UCHWALONE. Na karcie poprzeczna prosta wstęga z napisem: Dnia 3 Maia Roku 1791.

Rv: W tle stylizowany wizerunek orła a na nim napis: ROCZNICA UCHWALENIA KONSTYTUCJI 3 MAJA JEST ŚWIĘTEM STRONNICTWA DEMOKRATYCZNEGO. W poprzek medalu wstęga z napisem: XII KONGRES SD. 14 – 17 III 1981. Na dole napis w półłuku WK SD CHEŁM.

Opr. Szymon Balcer

17. Medal w formie klipy 40x40 mm, wybity z okazji XII Kongresu Stronnictwa Demokratycznego, 1981,

mosiądz patynowany.

Wzór na awersie i rewersie identyczny jak na medalu opisanym powyżej oraz na awersie medalu 200 Rocznic Konstytucji 3 Maja (poniżej).

Av: w otoku napis: WSZELKA WŁADZA SPOŁECZNOŚCI LUDZKIEJ / POCZĄTEK SWÓJ BIERZE Z WOLI NARODU. Napis przedzielony dwoma rombami. Pośrodku stylizowany wizerunek orła w koronie, który w jednym szponie przytrzymuje kartę z napisem USTAWA RZĄDOWA. PRAWO UCHWALONE. Na karcie poprzeczna prosta wstęga z napisem: Dnia 3 Maia Roku 1791.

Rv: W tle stylizowany wizerunek orła a na nim napis: ROCZNICA UCHWALENIA KONSTYTUCJI 3 MAJA JEST ŚWIĘTEM STRONNICTWA DEMOKRATYCZNEGO. W poprzek medalu wstęga z napisem: XII KONGRES SD. 14-17 III 1981.

Opr. Szymon Balcer

18. 200 Rocznic Konstytucji 3-go Maja, 1991, Medal w formie klipy, wybity w Mennicy Państwowej w Warszawie, niesygnowany.

tombak patynowany, wym. 40,6x40,5 mm.

Av: w otoku napis: WSZELKA WŁADZA SPOŁECZNOŚCI LUDZKIEJ / POCZĄTEK SWÓJ BIERZE Z WOLI NARODU. Napis przedzielony dwoma rombami. Pośrodku stylizowany wizerunek orła w koronie, który w jednym szponie przytrzymuje kartę z napisem USTAWA RZĄDOWA. PRAWO UCHWALONE. Na karcie poprzeczna prosta wstęga z napisem: Dnia 3 Maia Roku 1791.

Rv: W tle wizerunek wieży Zamku Królewskiego w Warszawie. Na nim napis: „SZCZĘŚLIWOŚĆ NARODÓW OD PRAW SPARWIEDLIWYCH PRAW SKUTEK OD ICH WYKONANIA ZALEŻY”. W poprzek wstęga z wizerunkiem godła Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Na wstędze przedzielony wizerunkiem godła napis: „Na Zamku w Warszawie”.

Opr. Szymon Balcer

19. Dwuczęściowy medal wybity przez Kancelarię Sejmu RP z okazji 200. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Dopasowane do siebie odwrotne strony awersu i rewersu. Projektowany i wykonany przez Ewę Olszewską-Borys.

tombak patynowany, emalia $\varnothing$ 70 mm.

Nakład pierwotny 150 egz. Przeznaczony dla posłów. Prawdopodobnie później dobito następne egzemplarze. Katalog Mennicy Państwowej 1991-1993.

Av: Wieża zegarowa Zamku Królewskiego w Warszawie na tle białoczerwonej szarfy [szarfa – emalia]. Nad nią napis: KONSTYTUCJA 3 MAJA, po prawej strony daty: 1791 1991. Odwrotna strona awersu: na tle szarfy, wypukła karta tytułowa jednego z pierwszych wydań Konstytucji 3 Maja, wydanej przez Michała Grölla [karta tytułowa z winietą przedstawiającą dwa amorki trzymające owalną tablicę z tekstem].

Rv: W ozdobnym kartuszu na tle czerwonej tarczy biały orzeł ze złotą koroną i herbem Wettynów na piersi – Herb Królestwa

Polskiego z czasów panowania królów z dynastii saskiej, naznaczonej przez Konstytucję 3 Maja do panowania w Rzeczypospolitej, emalia. Sygnowany splecionymi literami EO. Odwrotna strona rewersu: monogram Stanisława Augusta – we wkleśnięciu splecione pod koroną litery SAR – Stanislaus August, chyba w największym stopniu nawiązujący do monogramu z orderów Virtuti Militari i Civili], wykonanych w 1792 r. prawdopodobnie przez Jana Filipa Holzhaeussera, szarfa.

Opr. Wojciech Kochlewski

20. Moneta 200000 zł., 200. Rocznicą Konstytucji 3 Maja, 1991, wybita w Mennicy Państwowej w Warszawie

srebro, stempel: lustrzany; średnica: 40 mm; waga: 38,9 g; nakład: 100 000 szt.

Av: Wizerunek orła ustalony dla godła Rzeczypospolitej Polskiej, po bokach orła przedzielony rok emisji: 19 91, poniżej napis ZŁ 200000 ZŁ, w otoku napis: RZECZPOSPOLITA POLSKA poprzedzony i zakończony jednym rombem. Pod łapą orła oznaczenie mennicy MW.

Rv: W otoku napis: 200 ROCZNICA KONSTYTUCJI 3 MAJA 1791 1991. Po środku stylizowany wizerunek orła a poniżej karta z napisem: USTAWA RZĄDOWA. PRAWO UCHWAŁONE Dnia 3 Maia, Roku 1791.

Opr. Szymon Balcer

21. Moneta 10000 ZŁOTYCH, 200. ROCZNICA KONSTYTUCJI 3 MAJA, 1991, wybita w Mennicy Państwowej w Warszawie

żelazonikiel, stempel: zwykły; średnica: 29,5 mm; waga: 9,47 g; bok: ząbkowany; nakład: 2 604 601 szt.

Av: Wizerunek orła ustalony dla godła Rzeczypospolitej Polskiej, po bokach orła przedzielony rok emisji: 19 91, poniżej napis ZŁ 10000 ZŁ, w otoku napis: RZECZPOSPOLITA POLSKA poprzedzony i zakończony 1 rombem. Pod łapą orła oznaczenie mennicy MW.

Rv: W otoku przedzielony napis: 200 ROCZNICA KONSTYTUCJI 3 MAJA otoczony pierścieniem z perełek. Po środku stylizowany napis: Ustawa Rządowa 3 Maja 1791. Nad napisem orzeł w koronie z buławą i jabłkiem królewskim w szponach, pod napisem monogram SAR.

Opr. Szymon Balcer

22. Moneta dwuzłotowa, Stanisław August Poniatowski, 2005, wybita w Mennicy Państwowej w Warszawie

Nordic Gold (NG), stempel zwykły, średnica: 27,00 mm, waga: 8,15 g, nakład: 990 000.

Av: Wizerunek orła ustalony dla godła Rzeczypospolitej Polskiej, po bokach orła przedzielony rok emisji: 20 05, poniżej napis ZŁ 2 ZŁ, w otoku napis: RZECZPOSPOLITA POLSKA, poprzedzony oraz zakończony sześcioma perełkami. Pod łapą orła oznaczenie mennicy MW.

Rv: Profil Stanisława Augusta Poniatowskiego, po prawej napis: 3 Maia, Roku 1791. W otoku napis: Stanisław August Poniatowski 1764 – 1791.

Opr. Szymon Balcer

23. Medal 220 Lat Konstytucji 3 Maja, Jan Matejko, 2011, wybity w Skarbnicy Narodowej, miedź srebrzona, średnica: 45 mm, waga: 40 gram, rant ząbkowany, stempel lustrzany.

Av: wizerunek Zamku Królewskiego w Warszawie wraz z kolumną Zygmunta III Wazy. Powyżej napis w 4 wersach: 3 MAJA 1791 KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ.

Rv: Po środku tampodrukowe przedstawienie obrazu Jana Matejki „Konstytucja 3 Maja”. Powyżej napis: JAN MATEJKO, pod obrazem napis: 2011.

Opr. Szymon Balcer

24. Medal 3 maja: ustanowiony uchwałą Prezydium Rady Ministrów w dniu 25 kwietnia 1925 r.

Noszony był na wstążce o szerokości 38 mm z poprzecznymi białą-czerwonymi paskami, złożonej w trójkąt. Miał być nagrodą za wydatną pracę w każdej dziedzinie oraz za wybitne osiągnięcia sportowe. Nadany został tylko raz – w roku 1925. Odznaczeni zostali nim głównie podoficerowie z garnizonu warszawskiego.

Opr. Wojciech Kochlewski

25. Odznaki, m.in. Towarzystwa Szkół Ludowych, z 1916 roku, a także tzw. Dar Narodowy, wydane przez Rząd RP na uchodźstwie w l. 50-tych XX w.

27. Gwiazda Orderu Orła Białego

Opisywane odznaczenie zostało przyznane w 1791 roku Tomaszowi Onufremu Janowi Wydźdze – właścicielowi majątku Binduga w ziemi chełmskiej, deputowanemu do Trybunału Koronnego Lubelskiego, pełniącego funkcję szambelana dworu królewskiego, podkomorzego Halickiego i generała majora u Tadeusza Kościuszki. Tomasz Onufry Jan Wydźga był także kawalerem Orderu św. Stanisława.

Order Orła Białego został ustanowiony na zamku w Tykocinie, przez króla Augusta II Mocnego w 1705 roku. Początkowo miał formę czerwonego owalnego medalu z jasnoblękitną wstęgą. Później przybrał formę gwiazdy. Na orderze widniał napis: Pro Fide, Rege et Lege (za Wiarę, Króla i Prawo). Król Polski nosił insygnia orderowe, które stanowił wysadzany szlachetnymi kamieniami krzyż zawieszony na łańcuchu Orderu Orła Białego.

Opr. Szymon Balcer

26. Odznaki pamiątkowe wydane przez Stronnictwo Demokratyczne w 1983 i 1985 roku.

28. Szabla oficera lub towarzysza Kawalerii Narodowej typu „kościuszkowskiego”, z głowią ozdobioną napisem upamiętniającym uchwalenie Konstytucji 3 Maja.

Długość całkowita: 93,5 cm, waga: 0,925 kg, stal, żelazo kute, drewno skóra.

Na zewnętrznym płazie głowni stylizowana czapka frygijska pod inskrypcją: Konstytucja, niżej pod królewską koroną cyfra S.(tanislaus) A.(ugustus) R.(ex), oraz Dzień 3 Maja 1791 Ru. Na wewnętrznym płazie pod taką samą czapką Wiwat Wolność i mało wyraźny zarys kawalerzysty z podniesioną szablą. Spopularyzowana rycinami, przedstawiającymi Tadeusza Kościuskę, który to rano 24 marca 1794 roku w kaplicy Loretańskiej w przyklasztornym kościółku OO. Kapucynów, wznosił tego typu szablę podczas jej poświęcenia. Obyczaj umieszczania na głowniach szabel (różnego typu) inskrypcji dotyczących Konstytucji 3 maja, bądź Stanisława Augusta musiał być wówczas dość powszechny. Do dzisiejszych czasów zachowało się około dwudziestu szabel tak udostojnionych.

Szabla pochodzi z kolekcji Stanisława Ledóchowskiego, obecnie w zbiorze Bogusława Bobuli.

FILATELISTYKA

LATA WOJNY I OKUPACJI

1-2. *Dar 3 maja. 1943. Na dozbrojenie polskich oddziałów samoobrony Armii Podziemnej. Zjednoczone Organizacje K.O.P. O.W. i Z.P.N. Miecz i Pług*

Wydane przez Zjednoczone Organizacje Komendy Obrońców Polski, Organizacji Wojskowej, Zbrojnego Pogotowia Narodu i Ruchu Miecz i Pług – nazwy tej organizacja używała od listopada 1942 do maja 1943 r., po tym, gdy do Ruchu „Miecz i Pług” przyłączyły się niescalone z AK części KOP, OW i ZPN.

Za druk oraz kolportaż tych znaczków groziła śmierć lub przynajmniej zesłanie do obozu koncentracyjnego.

Władysław Chojnacki w swojej Bibliografii zwartych i ulotnych druków konspiracyjnych wydanych na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką w latach 1939-1945 pod poz. 1846 podaje tylko znaczek o nominale 20 zł. Oba oryginalne znaczki zostały przekazane do zbioru bibliografa już po ukazaniu się tomu.

3. *Maj na Ziemi Brunświckiej 1946.*
Znaczek pamiątkowy.

SOLIDARNOŚĆ

Prezentujemy bezdebitowe znaczki kwestarskie emitowane prze różne podziemne struktury Solidarności. Służyły z reguły do finansowania podziemnych drukarni i wydawnictw.

4. 3 Maj 1791. Podziemna Poczta Solidarności Małopolska. Nakładem Solidarności grzegórzeckiej.
Znaczek – 40 zł.

5. 3 Maja rok 1984. NSZZ Solidarność Reg. Mazowsze. TK MOS Solidarność.
Ulotka wykonana techniką odbitki fotograficznej.

6. Konstytucja 3 Maja 1791. MKS Nowa Huta. Solidarność 86.
Znaczek – 100 zł.

7. Solidarność. 70 lat niepodległości Polski [1918-1988].
Ulotka ze znaczkami Poczty Solidarności..

8. Polskie miesiące.
Całostka filatelistyczna
Poczty Solidarności
– 1986 r.

9. Konstytucja 3 Maja 1791. S[olidarność] W[alcząca].
Koperta ze znaczkem, 1986. – 120 zł.

10.

11.

12.

13.

10-13. Znaczki 150 zł wydane z okazji 200. rocznicy Konstytucji 3 maja i 100. rocznicy powstania Towarzystwa Szkoły Ludowej.
Wydane w Nowej Hucie przez Solidarność (skrót HLS – Huta Lenina Solidarność).

ZNACZKI POCZTY POLSKIEJ

Wyemitowane z okazji 200-lecia Konstytucji 3 Maja w 1991 r.

14. 3 Maja 1791-1991.
2000 zł. Ustawa
Rządowa.

Proj. Andrzej Heidrich,
Państwowa Wytwórnia Pa-
pierów Wartościowych 1991.

16. 200 lat Konstytucji 3 Maja.
3000 zł. Jan Matejko „Konstytucja
3 Maja 1791”.

Proj. Andrzej Heidrich, Państwowa
Wytwórnia Papierów Wartościowych 1991.

15. 3 Maja 1791-1991. 2500 zł (detal z rysunku Norblina).

Proj. Andrzej Heidrich, Państwowa Wytwórnia Papierów Wartościowych 1991.